

УДК: 355.233(477)(047.31)
№ держреєстрації 0121U000131
Інв. № _____

Прим. № _____

Міністерство оборони України
Національний університет оборони України (НУОУ)

03049, м. Київ, пр-т Повітрофлотський, 28; тел./факс (044) 248 10 78

ЗАТВЕРДЖУЮ
Начальник Національного університету
оборони України
доктор військових наук,
генерал-полковник

Михайло КОВАЛЬ

“ ____ ” _____ 2023 року

ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНИХ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ
ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ
ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДЛЯ ПОТРЕБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
шифр “Маневр”
(остаточний)

Науковий керівник НДР:
доктор філософії
полковник
“ ____ ” _____ 2023 року

Євген КАМАЛОВ

2023

Рукопис закінчено 10 червня 2023 року

Результати роботи розглянуто на засіданні кафедри військової підготовки, протокол від 12 червня 2023 року № 18

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР,
начальник кафедри військової
підготовки, доктор філософії
полковник

(підпис)
_____ 2023 р.

Євген КАМАЛОВ
(підрозділ 3.2, розділ 5)

Відповідальний виконавець
доцент кафедри військової
підготовки, кандидат історичних
наук, доцент
полковник

(підпис)
_____ 2023 р.

Людмила ДРОК
(реферат, підрозділ 4.5)

Виконавці:

Професор кафедри військової
підготовки, кандидат історичних
наук, старший науковий
співробітник,

(підпис)
_____ 2023 р.

Павло СЛЮСАРЕНКО
(розділ 1)

працівник Збройних Сил України
Професор кафедри військової
підготовки, доктор філософських
наук, професор
працівник Збройних Сил України

(підпис)
_____ 2023 р.

Михайло ЦЮРУПА
(підрозділ 1.1)

Ад'юнкт наукового відділу
організації підготовки та атестації
науковопедагогічних кадрів
науково-методичного центру
організації наукової
та науково-технічної діяльності
підполковник

(підпис)
_____ 2023 р.

Віктор ПЕТРОВ
(підрозділи 1.2, 2.5, розділ 4,
підрозділ 4.6)

Провідний науковий співробітник
наукового відділу загального
та ресурсного планування,
кандидат історичних наук,
доцент
полковник

(підпис)
_____ 2023 р.

Олександр НІКІТЮК
(підрозділи 1.3, 4.4)

Начальник командно-штабного
інституту застосування військ
(сил), кандидат військових наук
полковник

(підпис)
_____ 2023 р.

Юрій МИКОЛЕНКО
(розділ 2, підрозділ 5.2)

Доцент кафедри військової
підготовки, кандидат
педагогічних наук, старший
науковий співробітник
працівник Збройних Сил України

(підпис)
_____ 2023р.

Руслан СЕРВЕТНИК
(підрозділ 2.1)

Старший викладач кафедри
військової підготовки
підполковник

(підпис)
_____ 2023 р.

Андрій ЖУЧКОВ
(підрозділ 2.2)

Старший викладач кафедри
військової підготовки
працівник Збройних Сил України

(підпис)
_____ 2023 р.

В'ячеслав ГУСАРЕНКО
(підрозділ 2.3)

Старший викладач кафедри
військової підготовки
працівник Збройних Сил України

(підпис)
_____ 2023 р.

Олександр ЄМЕЦЬ
(підрозділ 2.4)

Професор кафедри військової
підготовки, кандидат технічних
наук, доцент
працівник Збройних Сил України

(підпис)
_____ 2023 р.

Вадим МАРЦЕНКІВСЬКИЙ
(розділ 3, підрозділи 3.3, 4.1)

Професор кафедри військової
підготовки, кандидат військових
наук
полковник

(підпис)
_____ 2023 р.

Микола КЛОНЦАК
(підрозділ. 3.1)

Доцент кафедри військової
підготовки, кандидат
педагогічних наук
працівник Збройних Сил України

(підпис)
_____ 2023 р.

Володимир ШПОРТЬКО
(підрозділ 4.2)

Доцент кафедри військової
підготовки, кандидат
педагогічних наук
працівник Збройних Сил України

(підпис)
_____ 2023 р.

Ірина КЛИМЧУК
(підрозділ 4.3)

Доцент кафедри військової
підготовки, кандидат військових
наук, старший науковий
співробітник
працівник Збройних Сил України

(підпис)
_____ 2023 р.

Олександр КРАСІКОВ
(підрозділ 5.1)

РЕФЕРАТ

Звіт про науково-дослідну роботу: 251 с., 3 табл., 4 рис., 1 дод., 91 джерело.

ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА, ОФЦЕР ЗАПАСУ, НАВЧАННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА ПРОГРАМОЮ ПІДГОТОВКИ ОФЦЕРІВ ЗАПАСУ, СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ОФЦЕРІВ ЗАПАСУ, КАФЕДРА ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ, ВИЩИЙ ВІЙСЬКОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД, ВІЙСЬКОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПІДРОЗДІЛ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.

Об'єкт дослідження – система загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

Предмет дослідження – шляхи удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України, з врахуванням досвіду відбиття збройної агресії Росії проти України та досвіду підготовки офіцерів запасу в провідних країнах світу.

Мета роботи – розроблення доцільних шляхів удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України.

Методи дослідження – для реалізації поставлених завдань науково-дослідної роботи застосовано дослідницькі принципи історизму, об'єктивності, всебічності, детермінізму, комплексності.

Для вивчення фактів, подій і процесів у дослідженні застосовані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: аналіз і синтез, методи порівняння явищ і процесів та наукового узагальнення, логічного аналізу пізнання та системного підходу.

Результати дослідження:

проведений аналіз системи підготовки офіцерів запасу, історичний аспект та світовий досвід;

досліджено фактори, що впливають на ефективність функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу;

систематизовано проблемні питання функціонування системи загальновійськової підготовки (перепідготовки, підвищення кваліфікації) офіцерів запасу на цей час;

розроблено удосконалену методику оцінювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу;

окреслено шляхи удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України;

розроблено проект “Концепції удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України” на період 2024–2028 років.

Наукова новизна роботи – розробка рекомендацій щодо внесення змін та доповнень у зміст та терміни проведення загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України проводилася з урахуванням досвіду ведення сучасних мережоцентричних бойових дій з використанням інформаційного та кіберпростору; особливостей застосування новітнього високотехнологічного озброєння та військової техніки закордонного виробництва (в тому числі: броньованої техніки, протитанкових засобів безпілотних літальних апаратів, артилерійських систем, стрілецької та снайперської зброї, засобів зв’язку, автоматизованих систем управління військами тощо); змін у тактиці дій підрозділів та використанні елементів автоматизованих систем управління збройною боротьбою тактичної ланки управління і кіберпростору в цілому.

Галузь застосування – у навчальному процесі під час підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти.

Зв'язок науково-дослідної роботи з іншими роботами – обраний напрям дослідження пов'язаний з реалізацією Плану дій щодо виконання завдань Стратегічної цілі 5. “Професіоналізація сил оборони та створення необхідного військового резерву” в межах оперативної цілі оборонної реформи згідно Стратегічного оборонного бюлетеня України – 5.2 “Удосконалення системи військової освіти та підготовки кадрів” та на підставі річного плану наукової та науково-технічної діяльності у Збройних Силах України на 2020–2021 рр.

Розробка наукової розвідки здійснювалося в рамках забезпечення виконання заходів щодо удосконалення нормативно-правової бази з питань військової освіти Завдання 1. “Створення багаторівневої системи професійної військової освіти відповідно до стандартів НАТО, кращих вітчизняних та закордонних практик, власного досвіду ведення бойових дій” Концепції трансформації системи військової освіти.

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ	10
Вступ	11
1. Аналіз історії та світового досвіду підготовки офіцерів запасу	14
1.1 Історія виникнення та становлення системи підготовки офіцерів запасу	15
1.2 Зміст військової підготовки громадян в Україні	25
1.3 Досвід та зміст підготовки офіцерів запасу у провідних країнах світу	29
2. Аналіз проблемних питань загальновійськової підготовки офіцерів запасу в сучасних умовах функціонування системи військової підготовки із врахуванням досвіду бойових дій на Сході України	61
2.1 Місце загальновійськової підготовки в сучасних програмах військової підготовки громадян	61
2.2 Аналіз змісту та складових загальновійськової підготовки офіцерів запасу в Україні	64
2.3 Проблемні питання функціонування системи загальновійськової підготовки (перепідготовки, підвищення кваліфікації) офіцерів запасу на цей час	68
2.4 Дослідження повноти (порядку, періодичності) врахування досвіду бойових дій на Сході України в програмах загальновійськової підготовки громадян	71
2.5 Дослідження факторів, що впливають на ефективність функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу на цей час	77
3. Розроблення удосконаленої методики оцінювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України	88
3.1 Визначення часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу	92
3.1.1 Встановлення сукупності основних показників ефективності функціонування системи загальновійськової	

підготовки офіцерів запасу у відповідності до стандартів НАТО	95
3.2 Цільова функція та критерій ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу	108
3.2.1 Основні загальнотеоретичні засади формування показників та критерію ефективності військової освітньої системи	108
3.2.2 Методичні основи та практичні рекомендації щодо оцінювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу у ВНП СПОЗ	115
3.3 Методика оцінювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу	124
3.3.1 Моделювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу	124
4. Визначення доцільних шляхів удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу	131
4.1 Впровадження сучасних інформаційних технологій в освітній процес загальновійськової підготовки громадян	131
4.2 Формування нової (цілісної, дієвої) системи перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів запасу	138
4.3 Підготовка науково-педагогічних працівників кафедри військової підготовки до інноваційної педагогічної діяльності	158
4.4 Система формування стійкого морально-психологічного стану, якостей лідера-патріота у майбутніх офіцерів запасу	165
4.5 Шляхи удосконалення змісту підготовки громадян, що навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, з тактичної медицини	179
4.6 Шляхи удосконалення змісту загальновійськової підготовки (перепідготовки та підвищення кваліфікації) офіцерів запасу	184
5. Розробка рекомендацій щодо внесення змін та доповнень у зміст загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України	197

5.1	Пропозиції щодо внесення організаційних та нормативних змін в систему загальновійськової підготовки (перепідготовки та підвищення кваліфікації) офіцерів запасу	197
5.2	Рекомендації щодо удосконалення змісту загальновійськової підготовки офіцерів запасу	204
	Висновки	211
	Перелік джерел посилання	213
	Додаток А Концепція удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України на період 2024–2028 років (проект)	223

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ

АУД	– аналіз, узагальнення досвіду
ВВНЗ	– вищий військовий навчальний заклад
ВМС	– військово-морські сили
ВНЗ	– вищий навчальний заклад
ВНП	– військовий навчальний підрозділ
ВОС	– військово-облікова спеціальність
ВПВП	– вища позавійськова підготовка
ВПС	– військово-повітряні сили
ЕНМК	– електронний навчально-методичний комплекс
ЗВО	– заклад вищої освіти
ЗМІ	– засоби масової інформації
ЗС України	– Збройні Сили України
ІКТ	– інформаційно-телекомунікаційні технології
ІТ	– інформаційні технології
КМ України	– Кабінет Міністрів України
КПЗ	– комплексні практичні заняття
МО України	– Міністерство оборони України
НАТО	– Організація Північноатлантичного Договору
НПП	– науково-педагогічні працівники
НУОУ ім. Івана Черняховського	– Національний університет оборони України імені Івана Черняховського
ОВТ	– озброєння та військова техніка
ООС	– операція Об'єднаних Сил
РФ	– Російська Федерація
СВ	– сухопутні війська
СПОЗ	– система підготовки офіцерів запасу
ЦВНЗ	– цивільний вищий навчальний заклад

ВСТУП

Актуальність науково-дослідної роботи обумовлена викликами, які постали перед суспільством, державою, Збройними Силами України (далі – ЗС України) та іншими складовими сил оборони з початком широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України:

потреба забезпечення готовності ЗС України до надання відсічі збройній агресії проти України;

необхідність досягнення в короткі терміни високого рівня операційної сумісності, міжвідомчої взаємодії, координації дій Збройних Сил та інших складових сил оборони під час планування і проведення спільних операцій по обороні країни за стандартами та процедурами НАТО;

необхідність запровадження ефективних шляхів удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб ЗС України та інших військових формувань з метою формування нових підходів до військової освіти в контексті вирішення завдань Концепції трансформації системи військової освіти [57].

Завдання, що визначаються ЗС України по обороні держави, вимагають високого рівня професійної підготовки офіцерського складу. Проте, втрати в особовому складі та бойовій техніці за час відбиття збройної агресії РФ проти України, свідчать про наявність проблем у системі професійної підготовки офіцерських кадрів [20], особливо офіцерів, що призивають із запасу [4, 14, 24]. Вимоги кваліфікаційних характеристик офіцерів запасу за військово-обліковими спеціальностями (далі – ВОС) та їх практична підготовленість до виконання службових (бойових) завдань вимагають оволодіння достатнім рівнем теоретичних знань та практичних навиків з військово-професійної підготовки, тактичної медицини, військово-технічної та військово-спеціальної підготовки [52].

Таким чином, метою проведення військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу є забезпечення ЗС України та інших військових

формувань необхідною кількістю громадян для виконання військового обов'язку в запасі, проходження військової служби за контрактом або за призовом осіб офіцерського складу, проходження служби у військовому резерві ЗС України та інших військових формувань, а також забезпечення реалізації права громадян на рівні можливості у виборі професії шляхом здобуття додаткових знань, умінь і навичок, необхідних для належного виконання військового обов'язку в запасі у мирний час, обов'язків військової служби у воєнний час та для майбутньої професійної діяльності.

Аналіз світових тенденцій щодо підготовки офіцерів запасу в провідних країнах світу свідчить, що у більшості країн підготовка військового резерву здійснюється за змішаним принципом. При цьому, переважно підготовка резерву здійснюється у військових навчальних підрозділах (далі – ВНП) закладів вищої освіти (далі – ЗВО), з одночасною підготовкою студентів як цивільних фахівців.

В умовах ведення бойових дій по відбиттю широкомасштабного вторгнення Росії на території України, постає необхідність вивчити особливості підготовки офіцерів запасу в країнах-членах Північноатлантичного Альянсу (далі – НАТО) та проаналізувати проблеми загальновійськової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу в Україні. Зосереджуючи при цьому увагу на основних засобах, формах, методах викладання тактики, тактико-спеціальної підготовки та тактичної медицини у студентів ВНП ЗВО, які являються основоположними у формуванні готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів.

Виходячи з зазначеного, метою даної роботи є розроблення доцільних шляхів удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб ЗС України в комплексі з тактикою та тактико-спеціальною підготовкою, тактичною медициною, що сприятиме виробленню в майбутніх офіцерів навичок дій в різних видах бою, застосування вогнепальної зброї та надання домедичної допомоги в різних умовах бою та екстремальних ситуаціях.

На основі результатів наукової розвідки в ході виконання досліджень в I розділі проведено загальний аналіз історії виникнення та становлення системи підготовки офіцерів запасу в Україні, в провідних країнах світу, проведено бібліографічний огляд літератури.

Проаналізовано та систематизовано зміст військової підготовки громадян України. На підставі проведеного аналізу обґрунтовано вимоги, які висуваються до системи військової підготовки офіцерів запасу. У контексті вищезазначеної теми проаналізовано існуючу систему підготовки громадян України за програмою офіцерів запасу та розглянуто особливості підготовки офіцерів запасу в країнах НАТО.

В II розділі досліджено основні положення організації системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу, визначено проблемні питання функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу в сучасних умовах та досліджено фактори, що впливають на ефективність функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

В III розділі визначено часткові та комплексні показники оцінки ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу, розроблено методику оцінювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

В рамках розділу IV напрацьовано пропозиції щодо шляхів удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу за напрямками підготовки з урахуванням досвіду ведення бойових дій під час відбиття широкомасштабного вторгнення Росії на території України.

Зміст V розділу присвячено визначенню за досвідом ведення бойових дій на території України доцільних шляхів удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу та відповідних змін законодавчо-нормативної бази щодо організації військової підготовки громадян.

1. АНАЛІЗ ІСТОРІЇ ТА СВІТОВОГО ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

Підготовка офіцерів запасу являється частиною державної безпекової політики країн, що дбають про захист свого суверенітету та територіальної цілісності. Відповідному контингенту фахівців відводиться значна роль у поповненні офіцерського складу діючих військових формувань.

Серед пріоритетних принципів підготовки офіцерів в зарубіжних країнах, слід виокремити наступні: єдність державної політики щодо підготовки офіцерів запасу, вибір оптимальних технологій, форм, методів і засобів навчання, достатній рівень фінансового, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення процесу підготовки офіцерів запасу, практичне спрямування навчання, зв'язок освітніх закладів з бойовими військовими частинами.

В українській системі підготовки офіцерських кадрів, збройна агресія РФ проти України, перехід ЗС України на озброєння та військову техніку НАТО, реформи цивільної та військової освіти [57], актуалізували проблеми фахової підготовки майбутніх офіцерів для ЗС України та інших сил оборони. Тому розробка нових підходів до змісту підготовки офіцерів запасу на військових кафедрах, враховуючи стандарти підготовки країн НАТО, досвід бойових дій, наразі набуває першорядного значення, оскільки освітня діяльність істотно впливає на рівень професійної готовності майбутніх офіцерів.

Таким чином, окреслення основних напрямів та інноваційних підходів в освіті офіцерського складу, на основі узагальнення досвіду бойових дій, історії становлення та розвитку військової підготовки офіцерів запасу в Україні, особливостей підготовки офіцерів закордоном, являється визначальною у наукових розвідках щодо удосконалення системи підготовки офіцерів запасу для ЗС України [16]. Разом з тим, має ґрунтуватися не тільки на стандартах

країн Західної Європи та США, а й на кращих традиціях вітчизняної системи військової освіти.

Відповідно, метою нашого дослідження є аналіз системи підготовки офіцерів запасу провідних країн світу та її основних складових: нормативно-правової основи, змісту освіти, особливостей підготовки у військових та цивільних вищих навчальних закладах (далі – ЦВНЗ) офіцерів запасу.

Аналіз існуючої системи підготовки офіцерів запасу (далі – СПОЗ) в Україні та історії її розвитку дозволить об'єднати отримані результати та визначити характерні риси та відмінності між СПОЗ та підготовкою офіцерів запасу у зарубіжних країнах, зокрема країнах-членах НАТО.

1.1 Історія виникнення та становлення системи підготовки офіцерів запасу

Історія підготовка офіцерських кадрів для Червоної Армії отримала свій початок від моменту створення Радянського Союзу. На початку ХХ-го сторіччя “більшовики” після Жовтневого перевороту 1917 року розпочали громадянську війну на теренах Російської імперії та потребували значної кількості “червоних командирів” [12, 82].

Водночас, у грудні 1917 року Раднарком Росії офіційно припинив діяльність військових навчальних закладів Росії. Серед них 52 військові гімназії, 41 школа прапорщиків, 25 військових училищ, 3 офіцерські школи та 5 військових академій [30]. Більшість училищ було розформовано в 1917–1918 рр., лише одеське Сергіївське та київське Костянтинівське здійснили останні випуски юнкерів, уже перебуваючи в еміграції у Болгарії (1922 та 1923 рр.) [37].

Після таких кроків проблема кадрів для Червоної Армії, Радянським урядом вирішувалася декількома способами: за рахунок залучення на бік

революціонерів офіцерів і генералів колишньої царської армії (у Червоній Армії служили понад 75 тисяч таких військових фахівців, значна частина яких зразково виконувала службовий обов'язок); призовом до армії та на флот перевірених революціонерів; призначенням на командні посади колишніх солдатів і матросів; організацією прискорених курсів із підготовки “краскомів” (червоних командирів); поступовим налагодженням роботи системи військових шкіл на базі вже існуючих військових навчальних закладів [30].

Однак, продовження громадянської війни не давало змогу успішно формувати систему військової освіти та підготовки офіцерських кадрів. Проте вже у березні 1919 року з метою навчання і виховання нового офіцера було створено ряд інструкторських курсів і шкіл у м. Харкові, м. Києві. Так, були організовані “51-ші Харківські командні курси”, “2-гі Військово-господарські курси” з підготовки начальників господарських команд. У колишнє Чугуївське юнкерське училище Харківської губернії переведено “8-мі піхотні Московські курси”, які у травні 1920 року були перейменовані в “7-мі Радянські Чугуївські піхотні курси”. В такий спосіб партія РКП(б) почала вирішувати проблему командного складу Червоної армії.

У березні – квітні 1924 р. у Радянському Союзі почали проводити військову реформу, одним із завдань якої була перебудова системи підготовки військових кадрів – перехід від системи короткотермінових курсів до військових шкіл із три і чотирирічним терміном навчання. Вона охоплювала звичайні військові школи, курси вдосконалення командирів і політпрацівників, військові академії [30].

Також керівництво більшовицької партії звернулося до підготовки офіцерів запасу (резерву для військ) із числа студентів. У 1924 році, комісар штабу Червоної армії, М. Фрунзе писав: “Общая наша цель: поставить дело так, чтобы каждый окончивший гражданский ВУЗ уже был подготовлен к роли командира по наиболее близкой данному ВУЗу специальности и нуждался лишь в небольшой практической подготовке”.

У 1926 році згідно Постанови ЦВК і РНК СРСР в Радянському Союзі була розпочата підготовка офіцерів запасу яка стала обов'язковою для всіх чоловіків. Спочатку вона мала назву “Вищої допризовної підготовки” і за задумом мала стати першим етапом підготовки командних кадрів середньої ланки. Студенти, які закінчили вищий навчальний заклад (далі – ВНЗ) і технікуми та пройшли в вищу допризовну підготовку, служили в армії 9 місяців, на флоті – 1 рік. Склавши нормативи та заліки, вони звільнялися як середній начальницький склад запасу.

В 1930 році Постановою ЦВК і РНК СРСР “Про обов'язкову військову службу” вища допризовна підготовка була замінена на Вищу позавійськову підготовку (далі – ВПВП). Усі студенти, які навчалися та успішно закінчили повний курс такої підготовки вже звільнялися від строкової служби. Ранг військової підготовки підвищувався і прирівнювався до дійсної військової служби. У Постанові було сказано: “Трудящиеся, обучающиеся в высших учебных заведениях и техникумах, проходят высшую вневоинсковую подготовку. Эта подготовка является действительной военной службой и заменяет для них срочную службу в кадрах”. Таким чином, при ВНЗ згідно цієї Постанови була створена система підготовки офіцерів запасу. Постанова у свою чергу зобов'язувала побудувати роботу військових кафедр так, щоб військова підготовка стала військовою службою.

Введення ВПВП вирішувало дві надзвичайно важливі задачі: по-перше, вивільняло державу від значних витрат на підготовку резерву командних кадрів; по-друге, вивільняло студентів – майбутніх кваліфікованих фахівців від призову на дійсну військову службу і допомагало їх використовувати за прямим призначенням для народного господарства.

Порівняльна характеристика військової підготовки (1926–2012рр.)

Керівні документи	Види підготовки	Початковий курс військової підготовки	Підготовка в обсязі молодшого командирського складу	Підготовка в обсязі середнього командирського складу	Кількість годин на класні заняття	Кількість годин на навчальний збір	Служба у військах після закінчення навчання
Постанова ЦВК та РНК СРСР від 1926р.	Вища допризывна підготовка (підготовка до служби)	-	2 роки	-	180 год.	2 міс.(після завершення теоретичного курсу)	9 міс.
Постанова ЦВК та РНК СРСР від 1930р.	Вища позавійськова підготовка (прирівняна до дійсної військової служби)	20 дн.	1 рік	2 роки	430-580 год.	4 міс.(із них 2 міс. після 1-го року навчання, 2 міс. – після 2-го року)	-
Постанова Ради Міністрів СРСР від 1990р.	Військова підготовка (прирівнюється до дійсної військової служби)	-	-	2-3 роки	не менше 450 год.	1 міс.	-
Постанова КМ України №48 від 2012р.	Військова підготовка прирівнюється до дійсної військової служби	-	-	2-3 роки	не менше 450 год.	1 міс.	-

В таблиці 1.1.1 наведено порівняльну характеристику підготовки офіцера запасу в різні періоди існування Радянського Союзу та Незалежної України. В таблиці висвітлено, що згідно з вимогами 1930 року на військову підготовку відводилося, залежно від профілю навчання, від 430 до 580 навчальних годин у ВНЗ і 3-4 місяці навчального збору у військах. Увесь навчальний процес на військових кафедрах ділився на чотири періоди.

На перший з них приділялося 20 днів відразу після вступних екзаменів і зарахування абітурієнтів в університет. Заняття проводилися в одній із військових частин або на навчальному пункті військкомату. Студенти у цей час проходили програму одиночної підготовки бійця. Вважалося, що за ці 20 днів студент здобуває первинні навички та уміння військовослужбовця.

Другий період охоплював один рік військового навчання в стінах ВНЗ і два місяці табірної збору у військах. Метою цього періоду була підготовка студентів в обсязі як молодших командирів (командир відділень, розрахунків, екіпажів). У навчальному закладі займалися головним чином теорією, а табірні збори цілком і повністю присвячувалися практиці. У цей час студенти вдосконалювали стройову підготовку, здобували навички володіння зброєю, закріплювали та удосконалювали виконання тактичних прийомів, здобували і закріплювали навички командування підлеглими.

Третій період також охоплював один рік занять у ВНЗ і два місяці табірної збору у військах. Метою цього періоду була підготовка студентів в обсязі знань і вмінь, необхідних середнім командирам (головним чином командирам взводів). Заняття проводилися за тією ж схемою, що й у другому періоді, тільки на більш високому рівні їх змісту.

Четвертий період приділявся на повторення пройденого, закріплення набутих знань умінь і навичок і підготовку до випускних іспитів. Він займав рік військового навчання у ВНЗ. По закінченню ВНЗ студентам, що засвоїли повний курс ВПВП присвоювали військове звання середнього начальницького складу запасу. Відтак, частина випускників після завершення навчання

військовій підготовці, мала можливість призиватися на дійсну військову службу на первинні офіцерські посади.

Спочатку на військових кафедрах готувалися молодші офіцери загального профілю. У подальшому з розвитком різних родів військ збройних сил, з впровадженням у Червоній Армії сучасної техніки, підготовка молодших офіцерів відбувалася вже за конкретними воєнно-обліковими спеціальностями, у тому числі політруків. Підготовлені у ВНЗ СРСР до 1941 року молодші офіцери запасу у роки Великої Вітчизняної війни у певній мірі заповнили посади молодших командирів, політруків при мобілізації. Цей досвід вважають вдалим і тому у післявоєнний час підготовка молодших офіцерів у навчальних закладах СРСР була ще більш розвинута.

В Україні, після набуття незалежності, залишилась система військової підготовки офіцерів запасу радянського зразка. Однак, реорганізація вищої освіти та впровадження змін в підготовці офіцерів запасу змінили підходи до навчання за програмою офіцерів запасу. Перш за все, навчання на кафедрі офіцерів запасу стало добровільним. Призов до лав Збройних Сил випускників військових кафедр був призупинений із середини 2000-х. Випускники кафедр військової підготовки за їх бажанням могли вступити на військову службу за контрактом із Збройними Силами, проходити службу в резерві або знаходитись у запасі.

Після розпаду СРСР дислокованими на теренах України залишилися значна частина загальної системи військової освіти СРСР. В Україні налічувалося 74 військові кафедри ЦВНЗ, де здійснювалася військова підготовка студентів за програмою офіцерів запасу [60, с. 10]. Щорічний випуск військових кафедр складав понад 30 тисяч офіцерів запасу, що приблизно у 2 рази більше, ніж потрібно було для ЗС України з прийнятою на той час їх чисельністю в 450 тис. осіб [38, с. 276].

В процесі формування власної системи військової освіти і підготовки військових кадрів для ЗС України в структурі Міністерства оборони України (далі – МО України) в 1992 році було створено Управління військової освіти

(з 1994 року – Головне управління військової освіти) [60, с. 9]. Для реалізації заходів формування нормативно-правової основи системи військової освіти було прийнято “Концепцію системи військової освіти у Збройних Силах України” [19, с. 297], що передбачала інтеграцію військової освіти та цивільної освіти.

Остаточне формування єдиної системи вищої військової освіти в ЗС України визначала Постанова Кабінету Міністрів України (далі – КМ України) від 15 грудня 1997 року № 1410 “Про створення єдиної системи військової освіти” [57], що затверджувала Концепцію військової освіти в Україні та заходи щодо її реалізації. Згідно з Постановою на кінець 90-х років діяло 15 вищих навчальних закладів МО України, 10 військових навчальних підрозділів військових навчальних закладів МО України і 30 кафедр військової підготовки.

В ході формування єдиної системи військової освіти України зусиллями військового керівництва та цивільних науковців і освітян вдалося створити нормативно-правову основу та цілісну структуру підготовки офіцерів запасу.

На виконання пункту 4 статті 11 Закону України “Про загальний військовий обов’язок і військову службу”, вимог Президента України та пункту 1 статті 4 Положення про Міністерство освіти України (Постанова КМ України від 8.07.1992 року № 384), з метою впровадження єдності організації, планування та методики здійснення підготовки офіцерів у ЦВНЗ України, Міністерство освіти України та МО України видали спільний наказ [53] яким затвердили “Тимчасове положення про організацію підготовки офіцерів у цивільних вищих навчальних закладах України”.

Згідно з Положенням було побудовано основи системи підготовки офіцерів запасу для ЗС України та інших військових формувань, а саме:

визначалася структура військових навчальних закладів в ЦВНЗ, для підготовки офіцерів запасу;

перелік спеціальностей та обсяги підготовки офіцерів запасу за військовими спеціальностями;

визначалися повноваження державних органів управління освітою, МО України та інших міністерств і відомств України, ЦВНЗ, що здійснюють підготовку офіцерів щодо організації підготовки офіцерів;

окреслювалися особливості освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) при ЦВНЗ, ВВП ЦВНЗ);

напрацьовувалися вимоги щодо комплектування посад професорсько-викладацького складу ВВНЗ ЦВНЗ, ВВП ЦВНЗ, таблиці та норми постачання озброєння та військової техніки (далі – ОВТ) та військово-навчального майна, необхідних для забезпечення військової підготовки, а також особливості організації підготовки офіцерів запасу та освітні програми за якими проводилася підготовка офіцерів запасу.

Наступний етап трансформації системи підготовки офіцерів запасу було впроваджено згідно зі спільним наказом Міністерства освіти і науки України та МО України “Про затвердження Положення про військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів” [51], яким поряд з введенням в систему підготовки офіцерів військових коледжів, було визначено повноваження ВВП ВВНЗ щодо організації та забезпечення підготовки офіцерів запасу для ЗС України та інших військових формувань.

Однак, в період функціонування ЗС України в 1995–2005 рр. не вдалося створити цілісну систему підготовки офіцерів запасу. Крім того, військовим керівництвом держави було започатковано проект із запровадження системного кадрового менеджменту централізованого типу, який за своїми структурними та якісними характеристиками мав на меті наслідувати освітні стандарти НАТО, що суттєво вплинуло на розвиток системи підготовки офіцерів запасу. Так, “Державною програмою реформування і розвитку Збройних Сил України на 2006–2011 рр.” було передбачено скорочення мережі військових навчальних закладів та об’єднання їх можливостей з можливостями ЦВНЗ. Інтеграція військової і цивільної систем вищої освіти дозволила скоротити чисельність особового складу військових навчальних закладів до 10 тис. осіб, а скорочення державного замовлення на підготовку

військових фахівців призвело до зменшення майже вдвічі потреби Збройних Сил у офіцерських кадрах. При цьому, кількість факультетів (кафедр) військової підготовки, що здійснювали підготовку офіцерів запасу становила більше 40.

Подальше удосконалення системи підготовки офіцерів запасу в період 2006–2011 рр. охарактеризувалося скороченням військових навчальних закладів, припиненням підготовки військових фахівців за схемою “студент – курсант” (за винятком окремих спеціальностей – юристи, фахівці аеродромно-технічного забезпечення). За результатами виконання “Державної програми розвитку Збройних Сил України на 2006–2011 рр.” в системі підготовки офіцерів запасу налічувалося 15 кафедр військової підготовки, два факультети військової підготовки та 3 кафедри медицини катастроф та військової медицини.

На початку 2012 року, у рамках середньострокового оборонного планування Указом Президента України була затверджена Концепція реформування і розвитку ЗС України на період до 2017 року [55]. Згідно Концепції було проведено скорочення чисельності особового складу ЗС України до 184 тис. осіб, у т. ч. – до 139 тис. військовослужбовців. Оптимізація мережі ВВНЗ та ВНП ВНЗ, уточнення переліку спеціальностей військових фахівців, призвело до відтоку молоді з кафедр військової підготовки офіцерів запасу.

У 2014 році основні зусилля Збройних Сил були зосереджені на проведенні заходів мобілізації, підвищенні рівня бойової готовності та боєздатності військ (сил). Так, у 2014 році було зараховано на військову службу для комплектування (доукомплектування) посад у військах (силах) офіцерського складу запасу 0,5 тис. осіб за контрактом та більше 10 тис. осіб за призовом. Було відновлено державне замовлення на підготовку військових фахівців на кафедрах військової підготовки. Задля відновлення підготовки військовослужбовців для Військово-Морських Сил (далі – ВМС) на базі кафедри військової підготовки Одеської національної морської академії

утворено факультет військово-морських сил, а у складі Морехідного коледжу технічного флоту – відділення військової підготовки.

Таким чином, мережа ВВНЗ та ВНП ВНЗ, де здійснювалася підготовка офіцерів запасу, на кінець 2014 року становила: 3 факультети та 20 кафедр військової підготовки та була спроможна готувати для Збройних Сил потрібну кількість військовослужбовців – офіцерів запасу різних ВОС [6, с. 38-42].

Подальше реформування та розвиток системи військової освіти, відбувалося в умовах проведення Антитерористичної операції, операції Об'єднаних Сил (далі – ООС), реалізації курсу на європейську інтеграцію та поглиблення партнерства з НАТО. На кінець 2016 року мережа ВВНЗ та ВНП ЗВО включала: 3 факультети, 25 кафедр військової підготовки. Додатково було створено 8 кафедр військової підготовки [7, с. 53,59].

У 2019 році з метою удосконалення планування, організації і проведення підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу було внесено зміни до Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, затвердженої наказом Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України від 14 грудня 2015 року №719/1289. В Інструкції уточнені загальні положення, організація відбору громадян для проходження військової підготовки, організація військової підготовки громадян, проведення навчального збору та контрольних заходів.

В 2020 році затверджено “Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року” якою передбачалося впровадження підходів держав-членів НАТО щодо удосконалення принципів комплектування збройних сил військовослужбовцями, зокрема офіцерським складом. Було запропоновано ввести у комплектуванні військами співвідношення молодшого офіцерського складу на рівні 60 %, що в свою чергу вимагало змін у підходах до системи військової освіти та сприяло розширенню переліку ВОС за якими здійснювалася підготовка офіцерів запасу.

Після широкомасштабного вторгнення Росії та території України в лютому 2022 року запит на молодших офіцерів зріс у десятки разів. Наразі, потребу в офіцерських кадрах поповнюють за рахунок випускників профільних ВВНЗ та шляхом призову на військову службу громадян України які закінчили навчання на військовій кафедрі при ЗВО. Крім того, поповнення мобілізаційного ресурсу здійснюється через внесення змін у законодавство щодо проходження військової служби на час воєнного стану. Зміни до “Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України” дозволяють укладати із сержантами та старшинами, що мають бойовий досвід, офіцерські контракти. Однак, такі військові, які не мають відповідної військової освіти, упродовж пів року після закінчення воєнного стану повинні пройти курс військової підготовки за своїм напрямом у військових навчальних закладах чи на військових кафедрах.

Отже, в майбутньому зростає потреба удосконалення програм підготовки офіцерів запасу на основі детального аналізу, систематизації, узагальнення досвіду військової підготовки офіцерського складу запасу з урахуванням набутого бойового досвіду та досвіду армій зарубіжних країн для удосконалення системи їх підготовки.

1.2 Зміст військової підготовки громадян в Україні

Військова підготовка громадян України – це програма підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу з числа студентської молоді, які мають або здобувають ступінь вищої освіти не нижче бакалавра, придатні до військової служби за станом здоров'я та морально-діловими якостями.

Військова підготовка проводиться у ВНП ЗВО або у ВВНЗ. Перелік та розподіл ВОС, за якими ведеться військова підготовка громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, обсяги підготовки для кожного ВНП ЗВО або ВВНЗ у відповідному навчальному році визначаються наказом МО України за поданням Генерального штабу ЗС України за погодженням з Міністерством освіти і науки України. Порядок утримання підрозділів та посад для організації та проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу визначається відповідно до “Типових нормативів для розроблення штатів (штатних розписів) вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та військових ліцеїв”, затверджених наказом МО України від 23 лютого 2018 року № 82 (зі змінами).

Зарахування громадян України для проходження військової підготовки здійснюється за результатами конкурсного відбору та медичного огляду військово-лікарськими комісіями. Проведення конкурсного відбору покладається на відбіркову комісію, а медичний огляд в районних (міських) військових комісаріатах, абітурієнти проходять за місцем перебування на військовому обліку (реєстрації).

Військова підготовка громадян України включається до навчальних планів ЗВО, здобувачі вищої освіти якого проходять військову підготовку, як окрема навчальна дисципліна, яка складається з теоретичного і практичного курсів військової підготовки у ВНП ЗВО чи ВВНЗ, комплексних практичних занять з вивчення курсу первинної військово-професійної підготовки та тактичної медицини на базі військових частин або навчальних центрів ВНП ЗВО чи ВВНЗ та навчального збору.

На військову підготовку громадян України за програмою підготовки офіцера запасу у навчальних планах ЗВО, здобувачі вищої освіти якого проходять військову підготовку, відводиться не менш як 29 кредитів ЄКТС, з яких не менше 435 годин – на заняття під керівництвом науково-педагогічних працівників (далі – НПП) та 435 годин – на самостійну роботу (з яких не менше ніж 218 годин у ВНП ЗВО чи ВВНЗ).

Крім того, на комплексні практичні заняття (далі – КПЗ) з вивчення курсу первинної військово-професійної підготовки та тактичної медицини, за всіма ВОС відводиться не менше 108 годин під керівництвом науково-педагогічних працівників та не менше 30 годин самостійної підготовки; на навчальний збір відводиться не менше 184 годин, з яких 144 години – заняття під керівництвом НПП та 40 годин – самостійна підготовка.

Основними завданнями кафедри військової підготовки з підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу є:

підготовка висококваліфікованих офіцерів запасу для ЗС України та інших військових формувань за визначеним переліком ВОС;

науково-методичне, наукове та інноваційне забезпечення організації та проведення освітньої діяльності, підвищення методичної майстерності науково-педагогічних працівників кафедри, удосконалення методики, форм і технологій проведення всіх видів занять;

забезпечення високого рівня морально-психологічного стану особового складу кафедри;

організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів військовослужбовцями та працівниками кафедри під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків;

дотримання вимог законодавства України щодо охорони державної таємниці, технічного захисту інформації, протидії технічним розвідкам;

дотримання вимог законодавства з питань недопущення (запобігання) корупційних правопорушень і щодо організації внутрішнього контролю та управління ризиками;

виконання додаткових завдань і функцій згідно з чинним законодавством і розпорядженнями керівництва ЗВО чи ВВНЗ.

Відповідно до наведеного, заходи, які проводяться під час військової підготовки громадян України, об'єднуються в систему військової підготовки громадян України.

Система військової підготовки громадян України є сукупністю елементів, які пов'язані між собою та забезпечують досягнення мети військової підготовки громадян України.

Основними елементами системи військової підготовки громадян України є суб'єкти і об'єкти військової підготовки громадян України та засоби, які забезпечують її організацію.

До суб'єктів військової підготовки громадян України відносяться командири, начальники всіх рівнів, а також структурні підрозділи ВВП ЗВО чи ВВНЗ, які відповідають за організацію і проведення військової підготовки громадян України.

Об'єкти військової підготовки громадян України – це громадяни України всіх категорій.

До засобів, які забезпечують організацію військової підготовки громадян України відносяться: методика навчання, навчальна матеріально-технічна база і ресурси військової підготовки.

Методика навчання – це сукупність прийомів, способів та методів впливу науково-педагогічних працівників заходів військової підготовки громадян України на навчання громадян України.

Навчальна матеріально-технічна база – це сукупність матеріальних, технічних засобів і обладнаних навчальних об'єктів, які призначені для навчання громадян України.

Ресурси військової підготовки громадян України – це сукупність матеріальних засобів, які використовуються для забезпечення навчання громадян України.

Вплив суб'єктів на об'єкти військової підготовки громадян України здійснюється через організацію освітнього процесу.

Організація освітнього процесу – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться на кафедрі військової підготовки

через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передавання, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей громадянам України.

Одним із важливих питань організації освітнього процесу є діяльність командирів, начальників, заступників та начальників родів військ і служб, яка спрямована на проведення якісного планування та всебічного забезпечення навчання громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу.

Таким чином, враховуючи вимоги та основні завдання військової підготовки громадян України, з метою підвищення ефективності військової підготовки громадян України необхідно провести аналіз умов та факторів, які впливають на її організацію та планування.

1.3 Досвід та зміст підготовки офіцерів запасу у провідних країнах світу

Військова освіта, як інституційна структурна складова незалежних, суверенних держав, є однією з ключових ланок, які визначають стан, боєздатність та основи стабільного, поступального розвитку їх військової організації. Вона забезпечує якість підготовки військових фахівців відповідно до сучасних вимог, миротворчих, антитерористичних дій, сприяє відтворенню кадрового потенціалу збройних сил, зміцненню обороноздатності держави. У контексті викладеного заходи з підвищення ефективності функціонування системи військової освіти в Україні потребують інноваційних підходів, забезпечення якості освіти та її відповідності світовим стандартам на основі нових поглядів щодо системного формування змісту підготовки фахівців, реального впровадження інформаційно-комунікаційних, кредитно-модульних

технологій навчання, відповідних переліків напрямів і спеціальностей, освітньо-кваліфікаційних характеристик і освітньо-професійних програм з підготовки військових фахівців, моделей галузевих і відомчих стандартів військової освіти [46, с. 285]. Виходячи з цього, особливої актуальності набуває доцільність поглиблення й розширення наукового супроводження розвитку військової освіти України та її складової – підготовки офіцерів запасу, узагальнення, систематизації, осмислення і впровадження позитивного досвіду провідних країн світу.

у відповідь широкомасштабному вторгненню РФ на території України ЗС України повинні виконувати основні завдання щодо комплектування офіцерським складом війська:

- підтримка кваліфікованої кадрової армії для вирішення поточних завдань оборони;
- формування кваліфікованого резерву для поповнення кадрової армії і швидкого збільшення її складу під час воєнного стану.

Контрактна армія України в змозі вирішити тільки перше завдання. Інше завдання вирішуються лише за рахунок резервістів, які пройшли службу і підготовку за роки існування військової повинності.

Таким чином, ЗС України вимагають реорганізації і не лише з точки зору складу озброєння і якості військової підготовки регулярних військ, але і з точки зору комплектування особовим складом і підготовки резерву [59, с. 121].

Всебічний аналіз закордонного досвіду підготовки військових фахівців кадру та резерву показує, що в низці країн накопичено значний досвід щодо нормативного, структурного, організаційного, змістового, технологічного та матеріально-технічного забезпечення зазначених видів підготовки офіцерських кадрів. Досвід підготовки військових фахівців у зарубіжних країнах, зокрема досвід підготовки офіцерів запасу, може бути корисним для ЗС України, особливо в сучасних умовах їх розвитку [65, с. 207].

Військово-політичне керівництво зарубіжних країн, особливо країн НАТО, проблемі підготовки офіцерів запасу приділяє значну увагу. Це, у

першу чергу, стосується уніфікації та підвищення ефективності функціонування діючих систем підготовки та перепідготовки офіцерів, для чого створюються різні організації. Найбільш значущою з них є “Міжсоюзницька конфедерація офіцерів запасу” (CIOR) [3, с.60], організація, заснована у 1948 році Асоціаціями офіцерів запасу Бельгії, Франції та Нідерландів. Сьогодні об’єднує 34 членів та асоційованих членів – асоціацій офіцерів запасу у країнах НАТО і має за мету розвиток співпраці між асоціаціями офіцерів запасу країн НАТО та солідарності в Атлантичному альянсі [40].

Підготовка офіцерів запасу здійснюється в усіх країнах, які дбають про захист свого суверенітету. Цьому контингенту військових фахівців відводиться значна роль у поповненні кадрового складу, а також у разі виникнення кризових ситуацій як у самих країнах, так і в різних регіонах світу, що особливо характерно для політичного керівництва та збройних сил Великобританії, Ізраїлю, Іспанії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Японії тощо. Так, близько 30 % кадрових офіцерів збройних сил Великобританії і 40 % збройних сил США проходили навчання на курсах позавійськової підготовки при цивільних навчальних закладах. В Іспанії на дійсну службу щороку призивають близько 4000 офіцерів запасу – випускників ЦВНЗ. До них, насамперед, належать ті, хто закінчив медичні, технічні й теологічні факультети університетів. У Франції розширюються масштаби підготовки офіцерів із числа студентів, які оволоділи складними технічними, військово-медичними та адміністративно-господарськими спеціальностями [70, с.248].

У багатьох країнах, що входять до НАТО існують різні системи позавійськової підготовки військових спеціалістів з числа студентів. Найбільш показовим прикладом західної освіти є американська, в якій систему підготовки офіцерських кадрів за різними фахами можна структурно поділити на 3 основні підсистеми: військові заклади міністерства оборони; курси позавійськової підготовки офіцерів резерву при цивільних вузах, які

відповідають нашим військовим кафедрам і факультетам, і прямий набір цивільних осіб на допоміжні офіцерські посади [81, с.204].

Розглядаючи систему підготовки офіцерів запасу в США бачимо, що найпоширенішою формою позавійськової підготовки офіцерів запасу у США є чотирирічне навчання на курсах позавійськової підготовки офіцерів резерву армії ROTC (Reserve Officer Training Course), що функціонують при коледжах та університетах, і повністю фінансуються державою [23, 70, 79].

Навчання в системі ROTC здійснюється: в офіцерських кандидатських школах сухопутних військ (далі – СВ); у школах підготовки офіцерів військово-повітряних сил (далі – ВПС); у школах підготовки офіцерів ВМС. Студенти університетів і коледжів оволодівають основною спеціальністю за програмами університетів чи коледжів та одночасно навчаються за програмою курсів ROTC, що організовані за видами збройних сил. Офіцерів СВ готують курси ROTC при 300 університетах і коледжах, офіцерів ВПС – при 200, офіцерів ВМС – при 65, офіцерів морської піхоти – при 60 університетах і коледжах.

Про значення ROTC в сучасній системі Збройних сил США можна говорити дивлячись на суму бюджетних видатків держави на ці програми. Згідно офіційних даних у 2015 році на підготовку офіцерів за програмами ROTC було витрачено 670,9 млн доларів США, у 2016 р. – 724,2 млн. [88].

У загальному бюджеті США (у 2016 році) на військову підготовку доля витрат на ROTC становила 3,8 %. Враховуючи, що доля нових офіцерів, які закінчили бюджетні програми ROTC, у військах складає більше 20 %, це підтверджує, що військове навчання у цивільних закладах забезпечує більш ефективну підготовку офіцерського складу [67, с. 267].

За наявними на сьогоднішній день у відкритих джерелах даними на 2010 рік в цій системі були підготовлені 38,5% молодих офіцерів Армії США, 1,8% - морської піхоти (через Морський корпус підготовки офіцерів запасу), 16,7% - ВМС, 38,1% - ВПС, разом 30% офіцерів Департаменту оборони.

Слід відмітити, що після закінчення навчання, кращі 25% випускників отримують можливість продовжити службу кадровими офіцерами. Решта 75% продовжують службу в запасі. Зазвичай найкращі 3-5 випускників отримують можливість вибору спеціальності і місця служби. Навчання за фахом відбувається після закінчення програми на спеціальних офіцерських курсах (Basic Officer Leader Course) які тривають від 3 до 7 місяців в залежності від спеціальності.

Військова освіта у цивільних закладах вищої освіти США має давню історію, що сягає часів початку XIX століття. Згідно з ідеологією всієї системи вищої освіти США національна оборона потребує наявності висококваліфікованих молодих офіцерів, однак їхня підготовка не повинна замикатися у спеціалізованих військових академіях. Крім того, військова освіта в цивільних закладах розглядається не стільки в якості доповнення, скільки в якості альтернативи військовим академіям, протипаги елітарній військовій освіті, яка створює військову аристократію. Отже, система цивільних закладів виступає в даному випадку в якості самостійного актора, який пропонує альтернативні канали мобільності для студентів, що пов'язують свою кар'єру з військовою сферою. Це можна вважати проявом типової для США моделі інституційної конкуренції і відмови від єдиної, централізованої системи військової підготовки, яку подано на рис. 1.3.1 [67, с. 266].

На думку ідеологів ROTC, навчання військовим спеціальностям в університетах і коледжах дозволяє не лише забезпечити широкий і міцний загальнопрофесійний фундамент військової освіти, але й великою мірою погодити її з ключовими цінностями американського суспільства.

Результатом високої самостійності університетської системи є й те, що університети не завжди схильні підтримувати надто щільні зв'язки з військовим істеблішментом США [79, с.139].

У цивільних освітніх установах, що мають курси ROTC, проводиться вища спеціальна загальноосвітня і загальна військова підготовка. У коледжах

і університетах, з якими Міністерство оборони має відповідні угоди, студент, який бажає стати офіцером Збройних Сил США, проходить курси за період навчання в даному вищому навчальному закладі і після закінчення отримує не тільки ступінь бакалавра або магістра, а й первинне офіцерське звання – другий лейтенант.

Студенти опановують свою спеціальність за програмою ЗВО і одночасно займаються за програмою курсів ROTC [79, с. 140].

Слід відмітити, що на даний час командування невійськової підготовки співпрацює з більш ніж 600 цивільними закладами вищої освіти США, тобто майже з 20 % усіх функціонуючих у країні закладів. Студент закладу вищої освіти США, з яким у Міністерства оборони є відповідна угода на підготовку офіцерів, має право вступити на дворічні курси ROTC під час навчання в даному закладі [3, с. 63]. Для зарахування на курси студент повинен відповідати ряду досить жорстких вимог, що стосуються стану здоров'я, рівня розвитку відповідних індивідуально-особистісних якостей та фізичної підготовленості.

Поступаючи на курси, студенти підписують контракт, за яким зобов'язуються прослужити певний строк у резерві або регулярних збройних силах (8 років, з них 3 роки на дійсній службі, у ВМС ця цифра становить 5 років (4 роки для морської піхоти), для авіації - 4 роки (6 років для офіцерів бойових систем і 10 років для пілотів). Однак, виходячи з потреб Міністерства оборони США, він може бути призваний на військову службу в будь-який час [23, с. 94].

Для активного залучення молоді до навчання на курсах ROTC Міністерство оборони США встановило щорічні стипендії студентам, які найкраще навчаються, і перспективним майбутнім кадровим офіцерам. Стипендія покриває плату за навчання в університеті чи коледжі, витрати на придбання підручників і навчальних посібників, на лабораторні роботи тощо. Усім, хто навчається на цих курсах, окрім щомісячної допомоги в період літніх зборів, виплачується грошове утримання – 200 доларів на місяць [70, с. 249].

Студенти американських коледжів і університетів, які не мають громадянства США (в тому числі ті, хто має дозвіл на проживання в США), також можуть навчатися за програмами ROTC, але тільки протягом перших 2 років навчання і без права на отримання спеціальної стипендії. Третій і четвертий роки навчання за програмою ROTC доступні тільки для громадян

США, і, відповідно, тільки їм може бути присвоєно офіцерське звання після закінчення навчання в коледжі або університеті.

На сьогодні до системи ROTC входять національні програми в сухопутних військах США, військово-морському флоті, а також військово-повітряних силах. Випускники програм служать офіцерами не тільки в трьох гілках Збройних сил, а також у Корпусі морської піхоти та Берегової охорони. Крім того у деяких американських школах діють програми JROTC (Junior Reserve Officers' Training Corps) розраховані на старшокласників [87, с. 416]. Також широко обговорюється можлива роль JROTC в якості заміни шкільних програм фізичного розвитку [87, с. 417].

Особливістю американської системи підготовки офіцерських кадрів є участь цивільних навчальних закладів у комплектуванні первинних офіцерських посад збройних сил особовим складом. За останніми наявними відкритими даними [85] випускники ROTC склали 36,7 % від усіх молодих офіцерів міністерства оборони США, яким було присвоєно звання у 2011 р., у тому числі 21,7 % – випускники, які перебувають на повному бюджетному фінансуванні. Приблизно 4,5 тис. випускників ROTC щорічно поступають на службу до армії США, складаючи майже половину всього нового офіцерського складу. При цьому, найбільш висока доля випускників ROTC в сухопутних військах, дещо менша їх частка у ВМС (19,9 %) та ВПС (42,9 %) – причому в останньому випадку більше половини курсантів навчається за власний рахунок.

Студенти, які відповідають вимогам та записалися на програму ROTC, проходять навчання паралельно з основною бакалаврською програмою в коледжі або університеті, при цьому діють програми різної тривалості. Кандидати, пройшовши жорсткий конкурсний відбір, мають можливість навчатися за державний рахунок, решта можуть брати участь у програмах, самостійно сплачуючи їх. Навчання включає в себе відвідування занять, військову та фізичну підготовку, практичні заняття, а також участь у літніх зборах [79, с. 140].

Найбільш популярною формою підготовки серед американських студентів ЗВО є чотирирічне навчання на курсах, що повністю фінансується державою. Воно включає в себе два етапи: дворічний курс для студентів 1-го і 2-го курсів, які, називаючись курсантами, вивчають військову справу, не беручи на себе зобов'язань проходження служби у Збройних Силах США, а потім дворічний курс для студентів 3-го і 4-го курсів із зобов'язанням проходження військової служби в різних видах збройних сил [2, с. 9].

Ті, хто навчається на курсах ROTC, у період проходження військової підготовки забезпечуються щомісячною стипендією в розмірі 300 доларів в місяць для першого курсу, 350 доларів для другого курсу, 450 доларів для третього курсу та 500 доларів для четвертого, а також виплатами на придбання книг і навчальних посібників – 1200 доларів в рік, що в сукупності становить значну суму [72]. Передбачені також іменні виплати за участь у різних програмах, забезпечення житлом і харчуванням, компенсація транспортних витрат при виїзді в літні табори [72]. Міністерство оборони особливо стимулює майбутніх лікарів, фізиків, хіміків та інженерів. Вони нагороджуються стипендіями до 7000 доларів, що складає приблизно 80 % від загальної оплати за навчання. Однак у разі невиконання курсантом положень контракту з нього стягується сума всіх отриманих ним виплат з боку курсів ROTC [79, с.140].

Студенти, які беруть участь в армійському ROTC і проходять службу в складі Національної гвардії або армійського резерву, мають можливість стати учасниками програми одночасного членства (SMP). Участь в програмі SMP дає цим студентам право на отримання додаткових фінансових допомог через Національну гвардію або Армійський резерв при завершенні своєї програми навчання [72].

Військова підготовка на таких курсах при коледжах і університетах проводиться один раз на тиждень під керівництвом досвідчених офіцерів і сержантів, які у штаті командування невійськової підготовки.

Освітня програма курсів ROTC при чотирирічному періоді навчання

передбачає два цикли: початкова загальна військова підготовка і поглиблена підготовка [90].

На курсах навчається близько 60 тис. осіб, із них 20 % жінки. Випускники цих курсів складають приблизно 70 % молодих офіцерів Збройних Сил. Програма навчання розрахована на чотири або два роки, але найбільш розповсюдженою формою є чотирьохрічна освіта. Студенти університетів і коледжів, при яких функціонують дані курси, навчаються за своєю основною цивільною спеціальністю і одночасно за програмою курсів ROTC.

Завданням курсів є навчання студентів розумінню особливостей Сухопутних військ США, що безпосередньо впливають на особистість студента, спонукають його творчо думати, правильно говорити і писати. Курси також впливають на підготовку майбутнього офіцера з точки зору адекватної оцінки ситуації щодо прийняття важливих рішень, розвивають у студентів вміння розуміти людей і організовувати їх. На курсах ROTC студенти вивчають основи самодисципліни, особливості зовнішнього вигляду офіцера, у студентів виховують почуття відповідальності, честі і гідності [90].

Програма навчання поділена на два періоди терміном два роки кожний. Перші два роки студенти відвідують курс основної підготовки, який передбачає вивчення історії Збройних Сил, організації військових формувань, їх призначення і завдання, озброєння, а також заняття по вогневій, стройовій і фізичній підготовці, топографії, основам військового законодавства. Особливістю цього періоду є збереження за студентами права в будь-який момент перервати навчання за власним бажанням. При цьому, носіння форми і суворе дотримання військової дисципліни під час відвідування занять основної підготовки не обов'язкові. Протягом двох років навчання на цьому курсі студенти вивчають наступні предмети: створення і роль СВ; звичаї і традиції СВ; підрозділи СВ; тактика і військові операції; роль військовослужбовців сержантського і офіцерського складу; засоби

військового зв'язку; військовий етикет; засоби першої медичної допомоги; особливості ведення війни та тактику і військові операції [2, с. 9].

Другий період навчання на курсах – це період поглибленої підготовки. До нього допускаються юнаки та дівчата, що підписали контракт, відповідно до якого вони зобов'язані закінчити курси підготовки офіцерів резерву і відслужити певний строк у військах (у регулярній армії або резерві). Термін поглибленої підготовки складає 300 годин (по 5 годин в тиждень) [17, с. 318]. Програма підготовки включає вивчення таких дисциплін, як: основи військового мистецтва, організація зв'язку, служба тилу, озброєння і військова техніка, права і обов'язки командирів. Передбачені стройова і фізична підготовка. На заняттях – обов'язкова військова форма. Обмундируванням студенти забезпечуються безкоштовно. За кожен місяць на курсах виплачується грошове утримання в розмірі близько 500 доларів, а по закінченню навчання – 300 доларів на придбання військової форми одягу [3, с. 62].

У подальшому протягом двох років студенти проходять курс поглибленої підготовки. В ході третього та четвертого років навчання вони вивчають: функції командування і офіцерів штабу; ядерну, біохімічну і хімічну зброю; математику; інформатику; військове право; види озброєння; психологію людини; тактику і військові операції; розвідку і електронну зброю; управління підрозділами СВ; військове забезпечення СВ; обслуговування спеціальних установок [2, с. 10].

Після першого року заняття за програмою поглибленої підготовки студенти проходять шеститижневі літні збори в учбових таборах на навчально-матеріальній базі Збройних Сил. Табірні збори дозволяють студентам курсів ROTC перебувати в обстановці повністю наближеній до театру воєнних дій. Загальне керівництво організацією навчального процесу і контроль здійснюють штаби центрів й інструкторські групи, до завдань яких входить розробка сценаріїв навчань, їх проведення і підбиття підсумків. Технічне забезпечення навчальних полігонів забезпечує створення в деталях

практично будь-яких тактичних ситуацій. Управління ними ведеться із застосуванням сучасних комп'ютерних мереж [3].

Щорічний випуск офіцерів резерву ROTC складає до 10 тис. осіб. Випускники ROTC зобов'язані укласти контракт з Міністерством оборони. Термін служби залежить від конкретної кар'єрної траєкторії.

Зміст освітніх програм ROTC визначається вузами, тому у різних коледжах та університетах можуть діяти відмінні набори дисциплін. Існуючі інституційні механізми дозволяють на високому рівні гармоніювати національні програми ROTC з відповідними програмами коледжів та університетів без введення єдиних стандартів. Однак, існує набір базових профілюючих дисциплін (мейджорів), які вважаються пріоритетними для кожної програми [90]. Наприклад, для програми ROTC ВПС США (AFROTC) такими дисциплінами є технічні (електротехніка, обчислювальна техніка, метеорологія, ядерна фізика, ядерна енергетика) і мовні профілі [79, с. 139].

Слід відмітити, що комплектування ВМС США офіцерським складом для заміщення первинних посад здійснюється випускниками мережі освітніх установ трьох видів: 20 % майбутніх офіцерів ВМС отримують освіту у Військово-морському училищі (м. Аннаполіс); 40 % – на курсах позавійськової підготовки при цивільних університетах і коледжах країни і 40 % – у кандидатських офіцерських школах [73, с. 18].

З початку 90-х років у Збройних силах США розпочався активний пошук оптимальних структур для мережі військових освітніх установ та їх зв'язок з коледжами й університетами країни; змістовного наповнення військово-професійної освіти; оптимальних термінів навчання; способів фінансування освіти й удосконалення соціального захисту офіцерів. Як один з можливих напрямків розвитку системи військово-морської професійної освіти офіцерів ВМС США розглядається інтеграція вищої військової та вищої цивільної освіти, яка передбачає два етапи отримання вищої військової професійної освіти. На першому етапі претенденти на заміщення офіцерських посад отримують освіту в цивільних коледжах або університетах з присвоєнням

академічного ступеня “бакалавр”, на базі якої в подальшому забезпечується освоєння військової професії та спеціальності. На другому етапі навчання триває в спеціально створених військових коледжах з терміном навчання не менше одного року, де ті, хто навчаються, отримують військові спеціальності [17, с. 321].

На курси позавійськової підготовки в університетах та коледжах зараховуються студенти у добровільному порядку. Навчання на курсах позавійськової підготовки організовано на постійній основі при 60 коледжах і університетах США. Навчання побудовано таким чином, що заняття на курсах позавійськової підготовки проводяться за двома різними чотирирічними програмами. Одна з цих програм призначена для підготовки кадрових офіцерів, друга – офіцерів резерву. Особи, які укладають контракт с Міністерством ВМС, навчаються за програмою “кадру”, вважаються курсантами, перебувають на державному забезпеченні й отримують щомісячне грошове утримання. Особи, що навчаються за програмою “резерву”, належать до студентів. Вони зобов’язані упродовж чотирьох років вивчити програму і в процесі навчання в один з літніх періодів пройти практику на кораблях або в частинах ВМС.

Навчальна програма складена так, що на першому та другому курсах студенти повинні працювати над її засвоєнням щоденно по три години, а на третьому і четвертому курсах – по п’ять годин. Згідно з контрактом студенти цих курсів забезпечуються форменим одягом і безкоштовними навчальними посібниками, а на третьому та четвертому курсах отримують грошове забезпечення. У разі призову на дійсну військову службу такий офіцер зобов’язаний прослужити не менше трьох років.

Курсанти і студенти, які завершили чотирирічне навчання, отримують академічний ступінь бакалавра. Випуск за обома програмами складає 1800 осіб щорічно. Як показує досвід, близько 1000 випускників стають кадровими офіцерами і близько 800 – офіцерами резерву. Умови дозволяють у коледжах та університетах за необхідності значно збільшувати кількість тих, хто

навчається, для ВМС США. Випускники курсів позавійськової підготовки перед призначенням на посади, як і випускники Військово-морського училища, зобов'язані пройти підготовку в школах родів сил упродовж трьох–п'яти місяців для засвоєння конкретних спеціальностей..

Американські фахівці активно обговорюють різні аспекти програм ROTC в якості альтернативної форми підготовки офіцерів та їх порівняння з навчанням в елітних військових закладах, таких як Академія Вест-Поінт (USMA) або Військово-морська академія США (USNA).

Однією з ключових проблем військової освіти в США є проблема утримання кваліфікованих випускників та підвищення якості людського капіталу збройних сил. Кожний випускник військового закладу або програми ROTC повинен прослужити певну кількість років на дійсній військовій службі. Однак Міністерство оборони, враховуючи високі витрати на підготовку офіцерів, зацікавлено в тому, щоб офіцери продовжили свою кар'єру і після завершення цього строку [67, с. 268].

Американські спеціалісти визнають, що низький коефіцієнт утримання є серйозною проблемою [89]. Однією з головних причин цього є обмежені можливості вибору кар'єрної траєкторії і можливості служби у найбільш привабливих та престижних підрозділах.

Традиційно розподіл випускників за родами військ здійснювався на підставі їх рейтингу за результатами навчання. За такою системою вибір напрямків проходження служби виявлявся максимальним у кращих випускників, а решті доставалося те, чого не вибрали кращі.

З 2011 року як в USMA, так і програмах ROTC було введено новий механізм, що отримав назву “вибір в обмін на службу” (branch-for-service). Його сенс полягає в тому, щоби надати курсантам можливість вибрати переважний напрямок служби в обмін на зобов'язання прослужити декілька додаткових років. Система ґрунтувалася на конкурсному механізмі: курсанти роблять “ставки” на напрямки, що їх цікавлять та передбачають зобов'язання прослужити три роки додатково. При цьому доля місць, розподілених

подібним чином, складає 20 % в USMA і 50 % – у програмах ROTC [89].

Перші результати програми показали, що в програмах ROTC ефективність цього механізму виявилася значно нижче, ніж в USMA [89]. Більш конкретно нова система призвела до того, що значна частина кваліфікованих випускників була позбавлена можливості вибору й тим самим – мотивації до продовження служби. Отже, для деяких найбільш популярних напрямків, таких як авіація, цим курсантам просто не залишилося вільних місць, незалежно від готовності служити більший термін.

У пошуках оптимальної системи розподілу американські спеціалісти продовжують розробляти оптимізаційні моделі на основі ринкових механізмів, спрямованих на більш повне задоволення інтересів курсантів і утримання кваліфікованих кадрів [67, с. 269].

Інша важлива проблема полягає у здатності програм у цивільному вузі забезпечити формування специфічних військово-професійних компетенцій.

Відносно професійної підготовки у конкретній галузі знань потенціал цивільних вищих закладів очевидний; однак в апріорі можна припустити, що контекст навчання у військовій академії більшою мірою ніж ROTC сприяє формуванню особливих психологічних та особистісних якостей, необхідних офіцеру.

В американській системі військової підготовки традиційно велику увагу приділяють формуванню лідерських якостей. З цією метою у військових навчальних закладах діють спеціалізовані програми розвитку лідерських якостей [91]. Аналогічні програми є обов'язковим елементом і в інших формах військової підготовки, у тому числі ROTC. Успішне завершення програми розвитку лідерських якостей є обов'язковою умовою завершення навчання та присвоєння офіцерського звання.

Ряд проведених досліджень дозволяє виявити чинники, що впливають на результативність лідерської підготовки. Так, під час масштабного дослідження курсантів армійських ROTC, проведеного дослідником Дж. Бейкером, з'ясувалося, що види занять, пов'язаних з міжособистісними

стосунками, виявилися важливіше занять, спрямованих на формування специфічних навичок (фізичний розвиток, військова підготовка, орієнтування) [86].

У цілому, формат військової підготовки шляхом ROTC демонструє здатність формування усіх ключових військово-професійних навичок, що і пояснює високу долю випускників у структурі офіцерського корпусу США. Варто зазначити, що програми ROTC носять більш насичений характер і дещо більшою мірою наближені до професійної військової освіти. Крім того, система ROTC носить більш масштабний характер та відіграє більш важливу роль у формуванні офіцерського корпусу Збройних сил, особливо сухопутних військ.

На відміну від інших країн, у США діє більш гнучка освітня модель. Різноманітність програм підготовки, альтернативні кар'єрні можливості, а також велика кількість закладів вищої освіти, що пропонують ROTC, забезпечують курсантам можливість вибору кар'єрної траєкторії і планування свого життя.

Високий ступінь незалежності коледжів і університетів від Міністерства оборони, а також велика кількість програм ROTC в країні забезпечує конкуренцію як мінімум на трьох рівнях: між курсантами за найбільш перспективні кар'єрні траєкторії, між навчальними організаціями за талановитих курсантів і потоки фінансування, а також між різними інститутами військової підготовки за вклад у формування кадрового потенціалу збройних сил. Сукупність цих факторів визначає вагомий внесок цивільної системи освіти у формуванні людського потенціалу Збройних Сил США.

Згідно даних британського міністерства оборони, майже 1/3 офіцерського складу Збройних Сил Великобританії укомплектована особами, що пройшли позавійськову підготовку в цивільних ЗВО, яка щороку охоплює близько 150 тис. студентів та учнів. Підготовкою військових кадрів у Великій Британії займаються більш ніж у 100 університетах та коледжах. Усього у

країні функціонує 740 середніх спеціальних і 350 вищих навчальних закладів (у тому числі 47 університетів, 30 політехнічних та інших ЗВО) [78, с. 14]. Процес координує Корпус університетської підготовки офіцерів. Слід відмітити, що командування НАТО високо оцінило якість підготовки цих офіцерів за результатами аналізу їх дій під час операції “Буря в пустелі” проти збройних сил Іраку.

Курси розраховані на юнаків і дівчат не старше 25 років, які склали тести на фізичну підготовку та пройшли медичне обстеження. Поступити на них можуть громадяни і піддані будь-якої країни Співдружності націй. Термін навчання, як правило, становить (в середньому) 3 роки, що відповідає терміну навчання у вузі. Терміни навчання в британських університетах для отримання базової освіти складають 3 роки. Термін навчання на отримання бакалавра в британських вузах може становити 3 або 4 роки, по медичних спеціальностям - 5 або 6 років, тобто базовий курс плюс додатковий (за вибором) курс підготовки. Слід відмітити, що студентам виплачують стипендію від £115 до £240 за тиждень залежно від курсу і навантаження, крім того, їм передбачені одноразові виплати від £1500 на рік.

Заняття (теоретичні та практичні), як правило, проводяться один-два рази на тиждень тривалістю дві-чотири години, а також під час дводенних зборів – у вихідні дні на базі ЗВО або найближчої військової частини. Навчальний рік закінчується двотижневими збором в таборах, який проводиться під час літніх канікул [65, с. 210]. Безпосередньо перед здачею іспиту з військової підготовки передбачаються короткочасні навчальні збори для підготовки до іспиту.

Керує діяльністю таких “університетських” курсів комітет військової підготовки, до якого входять представники ректорату та начальник військової кафедри (підрозділу чи курсів позавійськової підготовки). Викладацький та інструкторський склад комплектується з кадрових офіцерів і офіцерів запасу. У кожному підрозділі (частини) служби позавійськової підготовки є штат фахівців, який відповідає за стан і розвиток навчальної матеріально-технічної

бази навчального центру військової підготовки ЗВО, який за звичай є, при кожному університетському містечку.

Загалом система позавійськової підготовки у Великобританії має таку організаційну структуру: три служби позавійськової підготовки офіцерів у військових і цивільних навчальних закладах (Officers' Training Corps - OTC) відповідно до трьох видів збройних сил і кадетський корпус (курсантські формування учнів шкіл і середніх спеціальних навчальних закладів). [

"Кадетський корпус" (в сучасній англійській термінології - "кадетські сили" - Cadet Forces) складається з Морського кадетського корпусу (Sea Cadet Corps), кадетських формувань сухопутних військ (Army Cadet Force), Авіаційного навчального (кадетського) корпусу (Air Training Corps) і Об'єднаних кадетських формувань (Combined Cadet Force) [78, с. 73], за останніми наявними в джерелах даними на початок XXI століття чисельність учнів в Об'єднаних кадетських формуваннях склала понад 40 тис.чол.

Кожний вид збройних сил має окремий штаб позавійськової підготовки командних кадрів, створений при базовому училищі (Сандхерст – СВ, Дартмут – ВМС) або при відповідному навчальному центрі (штаб курсантських формувань ВПС на авіабазі Ньютона). Штаби керують підпорядкованими їм курсами (підрозділами) і військовими кафедрами у цивільних ЗВО [70, с. 251].

Штаб при військовому училищі в Сандхерсті координує діяльність усіх трьох служб і підзвітний вищим командним інстанціям - органам центрального апарату міністерства оборони Великобританії, в складі яких є представники служби позавійськової підготовки та підготовки резервних формувань [78, с. 74].

Навчання студентів за програмою військової підготовки добре стимулюється. До пільг, крім безкоштовного навчання, відноситься постачання обмундируванням, а також всіма видами постачання під час табірних зборів та навчань. Студенти, які відповідають кваліфікаційним вимогам, отримують премії та дотації. Студенти навчаються за програмою

меншого обсягу, ніж курсанти військового училища і мають велику професійну спрямованість.

Програма курсів позавійськової підготовки при вузах в схожа (особливо по командним профілями підготовки) з програмами навчання у військових училищах. У зміст програми входить, як правило, вступний курс, що проводиться на базі училищ видів збройних сил.

На початковому етапі підготовки (1-2 курс) основна увага приділяється практичним поза аудиторним заняттям зі зброєю і бойовою технікою, польовим тактичним заняттям і спеціальним заняттям з психологічної підготовки. Часто практикуються заняття з бойової підготовки спільно з військами (як всередині, так і за межами країни). Студенти також вивчають питання організації і призначення виду збройних сил, відповідні статuti і настанови. В середині другого курсу навчання у вузі студенти складають іспит з військової підготовки, що складається з письмової теоретичної частини та практичних тестів. Студентам, що успішно склали іспит, може присвоюватися перше офіцерське звання в добровільному резерві (Територіальної армії – ТА). На другому етапі підготовки починається курс спеціалізації за родами військ та службам і за ВОС, в ході якого під час студентських канікул студенти проходять підготовку в школах відповідного роду військ або служби. Крім того, практикуються індивідуальні двотижневі збори (стажування) з виїздом за межі Великобританії (в Німеччину, на Кіпр і інші країни) [78, с. 74].

Програма курсів за спеціальностями сухопутних військ розрахована як на підготовку, необхідну для офіцера добровольчого резерву (ТА), так і на створення теоретичної і практичної бази для перепідготовки в якості кадрових офіцерів (у військовому училищі Сандхерст і ін. ВВНЗ).

Перепідготовка у військовому училищі (академії) Сандхерст спрямована в основному на підвищення кваліфікації в галузі військових дисциплін і основ керівництва особовим складом. Як військовослужбовці добровольчого (організованого) резерву слухачі курсів в ході занять та зборів отримують

відповідне грошове утримання. Тим хто успішно закінчив навчальний рік виплачується преміальна грошова винагорода.

Офіцери ТА – випускники курсів, зараховані в організований резерв, займаються бойовою підготовкою разом зі своїми підрозділами за планами підготовки добровольчого резерву в передвихідні і вихідні дні і в ході щорічних зборів тривалістю до 45 діб. Офіцери, які закінчили курси і пішли в регулярні війська, проходять перепідготовку у відповідних військово-навчальних закладах збройних сил [78, с. 76].

Випускники, як правило, отримують звання другого лейтенанта і подальше проходження служби не є обов'язковим.

Державою на програму щорічно виділяється близько £30 млн. Ця підготовка економічна: якщо витрати на підготовку фахівця інженерного профілю у військовому училищі становлять у середньому 100 тис. дол, то в цивільному виші – усього 40 тис. дол, тобто в 2,5 рази дешевше [23, с. 95].

У збройних силах Великої Британії також широко практикується укладання контрактів зі студентами, що навчаються в цивільних закладах вищої освіти [2, с. 11].

Студенти цивільних вишів можуть укладати з міністерством оборони контракти на здобуття вищої цивільної освіти в якості військовослужбовців-студентів (за англійською термінологією “університетські кадети”) або вільнонайманих. При цьому вони мають бути старші 17 років і шести місяців та закінчити навчальний заклад до досягнення 25-річного віку.

Під час початкової військової підготовки основними предметами навчання є: фізична, стройова, вогнева, тактична і загальновійськова підготовка. В цей період курсанти отримують інтенсивне фізичне навантаження. Для них передбачено посилене харчування. Далі з курсантами проводяться заняття із загальновійськової підготовки, діям у різних погодних умовах, основам гірської підготовки, подолання водних перешкод тощо. Головна мета навчання – дати студентам базові знання й уміння в галузі загальновійськової та фізичної підготовки.

Військовослужбовцям-студентам присвоюється тимчасове первинне офіцерське звання, виплачується грошове забезпечення й оплачується навчання у навчальному закладі. Військова форма носить лише під час військових зборів, що включають два збори по одному тижні на різдвяні і пасхальні канікули та одномісячні збори в період літніх канікул. Після завершення університету військовослужбовці-студенти зобов'язані пройти курс військової підготовки у військовому училищі, ним підтверджується первинне військове звання і гарантується укладання регулярного контракту з мінімальним терміном на п'ять років [3, с. 65].

Вільнонаймані студенти отримують допомогу на навчання, зобов'язані по закінченні університету пройти курс підготовки у військовому училищі та відслужити після його закінчення мінімум три роки. Їм гарантується укладання короткотермінового контракту, а в подальшому можливий перехід на регулярний контракт. Випускники вищих цивільних навчальних закладів не старші 29 років і ті, що не мають військової підготовки, можуть укласти на загальних підставах регулярний, спеціальний регулярний або короткотерміновий контракти. При цьому вони зобов'язані пройти курс навчання у військовому училищі. В окремих випадках їм дозволяється поступати до військово-наукового коледжу.

З метою стимулювання військової підготовки студентів цивільних ЗВО передбачено всебічне матеріально-технічне забезпечення організації та проведення навчального процесу. Усі витрати (у тому числі на утримання високооплачуваного професорсько-викладацького та допоміжного складу) повністю бере на себе міністерство оборони. Позавійськова підготовка офіцерського складу при цивільних ЗВО проводиться за програмами, що, порівняно з розробленими для військових навчальних закладів, мають менший обсяг і більшу практичну спрямованість за відповідними військово-обліковими спеціальностями [23, с. 95].

Збройні сили Німеччини (Бундесвер) є однією з найчисельніших і найбільш боєздатних армій у Європі. Для Німеччини характерним є

традиційний підхід до комплектування командних кадрів офіцерами резерву. У Бундесвері існують три основні напрями, що дають змогу поповнювати контингент офіцерів запасу: зарахування до резерву кадрових офіцерів та офіцерів-фахівців, які працюють за контрактом, перебувають на дійсній службі й не досягли межі відставного віку; підготовка офіцерів запасу із числа військовослужбовців, призваних на дійсну військову службу, а також тих, хто відслужив строкову службу й перебуває в запасі; підготовка офіцерів резерву із числа цивільних фахівців, які закінчили ЗВО і мають загальну професійну підготовку, що відповідає певній військовій спеціальності (у цьому випадку офіцерські звання присвоюються під час проходження зборів у військових навчальних закладах Бундесверу). Позавійськова підготовка у Збройних Силах Німеччини відсутня, тому підготовка офіцерів запасу здійснюється переважно у військових частинах [23, 33, 65, 70].

Програми підготовки офіцерів запасу з числа фахівців, які закінчили цивільні ЗВО, і кадрових офіцерів в училищах відрізняються переважно тим, що в для перших пріоритетними визначено такі військові дисципліни, як тактика, озброєння та бойова техніка. Кадрового лейтенанта готують як командира, вихователя, наставника, а кандидата в офіцери запасу – тільки як командира. У разі підготовки офіцерів запасу з числа цивільного персоналу враховується загальна потреба Бундесверу в таких фахівцях [70, с. 250].

Підготовка резервістів з числа цивільних фахівців здійснюється, виходячи із загальної потреби Бундесверу в офіцерах-спеціалістах. При цьому враховується те, що можливий у разі війни недолік кількості кадрових офіцерів і офіцерів запасу може бути покритий за рахунок військовозобов'язаних цивільних фахівців. Підготовка офіцерів запасу з числа військовозобов'язаних та присвоєння їм офіцерських звань проводяться відповідно до офіційно встановленої відповідності між цивільними і військовими спеціальностями [32].

Підготовка офіцерських кадрів резерву відбувається відповідно до концепції резерву (Konzeption der Reserve – KdR) міністерства оборони

Німеччини, яка передбачає наявність у Бундесвері трьох видів резерву: військового, територіального та загального. Військовий резерв призначений для доукомплектування частин регулярних військ резервістами за приписним свідоцтвом. Територіальний резерв окрім кадрової бази військового приписного резерву розглядається як елемент територіальної оборони країни.

У 2012–2013 роках згідно з концепцією у збройних силах ФРН був сформований територіальний резерв, або за німецькою термінологією – регіональні сили охорони і підтримки (Regionale Sicherungs – und Unterstützungs-kraefte). Метою створення цієї структури є підтримання боєздатності Бундесверу шляхом формування повністю укомплектованих і боєздатних підрозділів, які в разі необхідності замінять кадрові підрозділи Збройних Сил Німеччини, візьмуть на себе частину другорядних завдань як у складі діючих підрозділів, так і самостійно [29, с. 48].

Підрозділи територіального резерву підпорядковані командуванням федеральних земель (Landes kommando). У разі введення надзвичайного стану на території адміністративного округу його територіальний резерв підпорядковується голові цього адміністративного округу [29, с. 49].

Система безперервної підготовки офіцерського складу Бундесверу представляє практичний інтерес, оскільки має суттєві відмінності від безперервної підготовки офіцерських кадрів Збройних Сил США. Офіцерський склад Бундесверу представлений кадровими офіцерами й офіцерами, що проходять службу за контрактом (на 3-15 років і два роки).

Офіцери запасу з числа кадрових (віком до 65 років) зобов'язані проходити військові збори, а у разі необхідності відмобілізуються в мирний час на строк від одного до двох років. Кожний військовослужбовець, що проходить службу за контрактом, звільняючись з лав збройних сил після закінчення строку договору, відповідно до свого військового звання отримує звання запасу. Для отримання офіцерського звання необхідно під час дійсної військової служби пройти підготовку за програмою навчання офіцерів. Це стосується і військовослужбовців, що проходили строкову службу (18 місяців)

або службу за контрактом (2 роки). При цьому передбачено, що курс навчання в якості офіцерів запасу вони проходять на відповідних військових зборах або у визначених університетах Бундесверу [32, с. 27].

Військовослужбовці, що проходять строкову службу або службу за контрактом строком 2 роки (якщо вони не досягли 30-річного віку), можуть бути зараховані кандидатами в офіцери запасу. Для цього необхідно: мати атестат з середньої загальноосвітньої школи або диплом про закінчення ЗВО (свідectво про другу освіту або професійну підготовку); мати звання унтер-офіцера; пройти підготовку на спеціальних курсах свого виду збройних сил.

В сухопутних військах і ВПС особи, які підписали договір за контрактом рядового і унтер-офіцерського складу на строк понад двох років, можуть бути зараховані кандидатами в офіцери запасу по завершенні строку договору. Кандидатами в офіцери запасу ВМС зараховуються лише військовослужбовці, які підписали контракт на строк не менше трьох років. Кандидатами можуть бути зараховані також унтер-офіцери, які на час зарахування мають військове звання не нижче фельдфебеля або фельдфебеля запасу. Якщо військовослужбовець відповідає всім зазначеним вимогам, він може подавати рапорт за командою з проханням про зарахування його кандидатом в офіцери запасу. За згодою військовослужбовця рапорт з таким клопотанням може подавати і його безпосередній начальник. До рапорту додається службова характеристика, на яку вищий начальник накладає свою резолюцію. Рішення про зарахування військовослужбовця кандидатом в офіцери запасу приймає начальник управління кадрів Бундесверу. Зарахування кандидатами в офіцери запасу флоту мають кількісні обмеження [76, с. 31].

Особи, зараховані кандидатами в офіцери запасу, проходять спеціальну підготовку, яка залежно від виду збройних сил та роду військ (сил) має свої особливості, але в цілому однакову принципову схему: початкова підготовка – “курси фанен-юнкерів” – курси офіцерів запасу.

Існує два основних типи курсів з підготовки офіцерів запасу Бундесверу у військах:

по-перше, з підготовки кадрових офіцерів і офіцерів за контрактом на строк 12 років з обов'язковим курсом навчання у вищій школі Бундесверу;

по-друге, з підготовки офіцерів за контрактом на строк менше 12 років і офіцерів запасу без курсу навчання у вищій школі Бундесверу [32, с. 28].

Всі кандидати в офіцери починають навчання за єдиною програмою, що включає такі етапи:

початкова військова підготовка у військах за програмою рядового військовослужбовця (шість місяців), яка, у свою чергу, розподіляється на загальну військову підготовку (три місяця), і яку проходять всі кандидати в офіцери незалежно від приналежності до роду військ та на первинну спеціальну (три місяця), що враховує специфіку відповідного роду військ;

бойова підготовка у військах і навчання для отримання водійських прав (три місяця);

курс підготовки для отримання військового звання фанен-юнкера в школі роду військ (відповідає рівню підготовки унтер-офіцерів) – три місяця;

стажування на посаді командира відділення свого роду військ – три місяця (для кандидатів в офіцери за контрактом на три або чотири роки – шість місяців).

Основною формою підготовки офіцерів запасу (поряд із дійсною службою за призовом) є військові збори [32, с. 28].

Система підвищення кваліфікації офіцерів запасу Бундесверу передбачає активне залучення їх до деяких форм перепідготовки у військових навчальних закладах (зокрема, в університетах Гамбургу і Мюнхена), у тому числі – за заочною формою. Крім того, для них діють заочні курси вивчення іноземних мов, створені як при військових, так і при цивільних вищих навчальних закладах [70, с. 251].

Теоретичні концепції військової підготовки офіцерів Збройних Сил ФРН і педагогічні напрямки, реалізовані в системі професійної підготовки офіцерів, містять такі основні вимоги військово-професійного і морально-етичного (психологічного) характеру до офіцерів [65, с. 212]:

здійснювати військове забезпечення національної політики незалежно від політичної партії, що стоїть при владі, особистих поглядів і позицій військовослужбовця;

усвідомити те, що служба у збройних силах є честю й обов'язком громадянина, а військова професія – не приватною, а суспільною справою;

забезпечувати високий рівень бойової готовності як особистої, так і у складі підрозділу, що знаходиться в його підпорядкуванні, та досягається формуванням в офіцерського корпусу таких якостей: компетентність, визначена рівнем освіти, навчанням та оперативно-тактичною підготовкою; високопрофесійне виконання службових обов'язків, що визначається дисциплінованістю і готовністю до виконання завдань, проявляючи при цьому гнучкість і швидкість мислення, уміння розуміти та реалізовувати нові підходи до вирішення бойових завдань; адаптивність, тобто уміння забезпечувати злагодженість і згуртованість особового складу та адекватно реагувати на зміни обстановки або завдань;

нести повну відповідальність за всі сторони життя і діяльності підпорядкованого йому особового складу: високий рівень його боєготовності, постійну бойову та мобілізаційну готовність, за морально-психологічний і фізичний стан, а також за оснащення необхідними озброєнням та військовою технікою відповідно до потреб.

Отже, в цілому система професійної підготовки офіцерів Збройних Сил ФРН, носить перманентний та цілеспрямований характер. Досвід підготовки офіцерів резерву в Бундесвері доцільно взяти Україні на озброєння, але не копіювати, а удосконалювати наявний власний, що забезпечить якісну підготовку офіцерських кадрів.

Будівництво збройних сил Франції здійснюється в рамках прийнятої у 2014 році програми, одним з напрямків якої є оптимізація підготовки офіцерських кадрів для різних видів та родів військ. Підготовку офіцерського складу у Франції здійснюють понад 80 військових навчальних закладів та більше 50-ти цивільних закладів вищої освіти. Крім того, до підготовки

офіцерів залучаються середні спеціальні навчальні заклади, зокрема цивільні ліцеї в Парижі, Нансі, Тулоні [23, 65, 70].

У Франції функціонують шість військових ліцеїв в яких навчаються діти шкільного віку. Ліцеї призначені для підготовки (навчання) кандидатів у всі військові школи базової підготовки. При цьому значна увага приділяється початковій військовій і фізичній підготовці, вивченню іноземних мов. Ліцеїсти носять спеціальну військову форму, беруть участь у військових церемоніалах. Підготовка молодших офіцерів здійснюється в основних, практичних і спеціалізованих школах родів військ та служб.

Слід відмітити, що в останні роки, за відомостями військових джерел, помітна тенденція зростання чисельності офіцерів, що йдуть на службу після закінчення цивільних інститутів. Аналіз наявних джерел свідчить, що приблизно 30 % загальної чисельності офіцерського корпусу збройних сил Франції становлять офіцери запасу, з яких близько 50 % є випускниками ЗВО технічного профілю, інші – юридичних та економічних факультетів інститутів, а також управлінських училищ [28, с. 12].

Підготовка студентів як офіцерів запасу чи кадрових офіцерів з технічних спеціальностей відбувається у таких ЦВНЗ, як Політехнічна школа, Національна школа адміністрування, Національна школа магістрів. Фахівці можуть здобути військову освіту, а також пройти перепідготовку чи підвищити свою кваліфікацію під час зборів (на базі училища в Монпельє) [28, 62]. Підготовка офіцерів запасу здійснюється також у військових навчальних закладах, зокрема, в артилерійській школі сухопутних військ Франції м. Драгіньян. Тут на факультеті підготовки офіцерів і унтер-офіцерів за чотири-п'ять місяців готується кадровий склад та унтер-офіцери запасу [62].

Особи, які виявили бажання поступити на навчання до офіцерських шкіл, крім того, повинні подати заяву про намір поступити на військову службу, свідоцтво про постановку на військовий облік, заяву про внесення до списків на складання іспитів в одній із військових шкіл, а також укласти

контракт про (у подальшому) проходження військової служби строком до п'яти років.

У разі підписання контракту на проходження військової служби учні звільняються (тимчасово) від сплати за навчання і, крім того, їм виплачується стипендія. У разі розірвання контракту учень повинен відшкодувати витрати за навчання й утримання в ліцеї. Випускники звільняються від сплати такої заборгованості у разі присвоєння їм звання кадрового офіцера або офіцера резерву, а також у разі визнання медичною комісією непридатності випускника до військової служби [5, с. 11].

З 1986 р. введено обов'язковий курс підготовки з військово-медичних спеціальностей, проходження якого організовано у навчальному центрі підготовки офіцерів запасу (м. Лібурн). До навчання за програмою офіцерів запасу залучаються випускники всіх медичних інститутів (близько 800 осіб), яких як курсантів в обов'язковому порядку призивають на збори. Програма курсу підготовки спеціалістів військово-медичних служб розрахована на шість тижнів і передбачає 45 % навчального часу на військово-медичну підготовку. Решта часу відводиться на військову підготовку, що включає три розділи: загальновійськова, технічна (топографія, зв'язок, захист від засобів масового ураження, вогнева підготовка) та фізична підготовка. Заняття проводять кадрові офіцери та військові медики.

Час проходження зборів устанавлюється за бажанням випускників (з відстрочкою чи без неї) у будь-який із шеститижневих періодів навчання.

Отже, у Франції значна увага приділяється стимулюванню військової підготовки студентів (тих, хто навчається), розвитку структури і функцій системи військової підготовки як одного з основних джерел комплектування офіцерських кадрів резерву і кадрових офіцерів. Зокрема, через "молодший ступінь" системи військової підготовки, тобто в ліцеях, готуються потенційні кандидати як в офіцери запасу, так і кадрові офіцери.

Провівши аналіз підготовки офіцерських кадрів запасу та резерву в провідних країнах світу (США, Німеччині, Великобританії, Франції) можна

зазначити, що системи військової підготовки при цивільних освітніх установах отримали певний розвиток практично в усіх провідних країнах НАТО. Найкраще вони розвинені в США і Великобританії, які мають повністю професійні збройні сили. Однак, у кожній із розглянутих систем військової освіти є загальні та особливі елементи, які забезпечують успішне їх функціонування та забезпечення збройних сил країни офіцерами кадру та резерву.

Зарубіжний досвід проведення позавійськової підготовки, його зіставлення, порівняльні характеристики основних складових системи позавійськової підготовки, що розкривають її властивості і стан на різних етапах і рівнях розгортання, підтверджують наявність стійкої сутнісного зв'язку системи, що має характер функціональної залежності.

Специфіка системи позавійськової підготовки як соціально-педагогічної системи, що має в своїй основі загальні системні параметри, визначається переважно її основним соціальним складом, а також ознаками і особливостями її процесуальних складових, специфічними властивостями військово-педагогічного процесу, інтегрованого в структурі освітнього процесу в цивільному вузі.

Системи військової підготовки, що склалися в США і Великобританії, в сукупності характеризуються такими якісними параметрами, як, по-перше, професіоналізм (і відносно контрактних основ військової служби, і в сенсі високоефективної загальної підготовленості кадрів, що випускаються); по-друге, усебічна матеріальна і матеріально-технічна забезпеченість, стимулюючі процеси організації і військової підготовки; по-третє, раціональність, універсальність і комплексність структури (включаючи усі організаційні компоненти); по-четверте, масштабність і ступінчастість охоплення освітніх структур і контингентів навчаємих (відносно усіх рівнів освіти і в кількісному відношенні); а також, по-п'яте, тривалий в історичних масштабах досвід використання цивільних учбових закладів для потреб будівництва збройних сил.

Одним з найважливіших чинників функціонування системи військової підготовки є порівняльна економічність організації військової підготовки при цивільних ЗВО на відміну від витрат на утримання спеціальних військових навчальних закладів. Особливу важливість має також такий елемент системи, як комплексний відбір, поетапна, масштабна і гнучка селекція військових кадрів.

До основних принципів у підготовці офіцерів запасу провідних країн світу можна віднести такі як: єдність державної політики щодо підготовки офіцерів кадру та запасу у військовій і цивільній вищих школах; пріоритет національних інтересів і національної безпеки при формуванні змісту навчання та вимог до військових фахівців; гуманізація і демократизація; практичне спрямування навчання; зв'язок з військами; урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів; самостійність й творчість навчання; раціональне поєднання колективного та індивідуального характеру навчання на засадах державної ідеології та практичної психології; вибір оптимальних технологій, форм, методів і засобів навчання; відповідність фінансового, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення процесу підготовки офіцерів запасу за відповідними програмами.

Найпоширенішою формою підготовки офіцерів запасу у провідних країнах світу є навчання на курсах позавійськової підготовки офіцерів при цивільних навчальних закладах, які повністю фінансуються державою. Це найбільш відпрацьована та найдешевша система підготовки резервів, про що свідчить практика у провідних країнах світу. Використання вищої школи для підготовки офіцерського складу запасу у зазначених країнах вважається досить перспективним у світлі реформ їх національних збройних сил. У системі позавійськової підготовки в цивільних навчальних закладах найбільший економічний ефект досягається під час підготовки спеціалістів інженерно-технічного профілю.

Військова підготовка у цивільних навчальних закладах проводиться за двома напрямками: позавійськова підготовка для професійних армій і

підготовка офіцерів резерву для збройних сил, які комплектуються за змішаною системою. Позавійськова підготовка офіцерського складу при цивільних ЗВО здійснюється за програмами, що у порівнянні з програмами, розробленими для військових навчальних закладів, мають менший обсяг і більш конкретну практичну спрямованість. З метою підвищення рівня кваліфікації офіцерів запасу передбачається активне залучення їх до деяких форм перепідготовки у вищих військових навчальних закладах.

Навчальний процес у військових навчальних підрозділах цивільних ЗВО переважної більшості розглянутих в роботі країн носить чітко виражену тенденцію поділу на початкову військову підготовку та спеціальну військову підготовку та складається з 2-х частин: на території військового навчального закладу (військової частини) і в польових умовах.

Навчально-матеріальна та інформаційна база підготовки офіцерів запасу у всіх країн відзначається високим рівнем забезпечення їхньої теоретичної та практичної підготовки у ЦВНЗ, військових навчальних підрозділах, навчальних центрах, військових частинах.

Вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду організації та вдосконалення системи підготовки офіцерів запасу дозволить ефективно використати його в ході реформування та удосконалення власної національної системи підготовки офіцерів запасу з врахуванням передових військово-освітніх систем.

2. АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ВІЙНИ, ЩО ТРИВАЄ В УКРАЇНІ.

2.1 Місце загальновійськової підготовки в сучасних програмах військової підготовки громадян

Питання підготовки резерву офіцерських кадрів запасу у будь-якій державі є пріоритетним у концептуальному баченні щодо призначення та застосування власних Збройних Сил.

Аналізуючи досвід бойових дій російсько-української війни та ООС, маємо можливість стверджувати, що загальновійськова підготовка особового складу військового резерву ЗС України, в т. ч. офіцерів, призваних із запасу, має низку суттєвих проблем та знаходиться на недостатньому рівні. Перш за все, це питання управління підрозділами та вогнем в бою, вміння діяти в наступальному і оборонному бою, володіння навичками стрільби зі стрілецької зброї та різних видів гранатометів іноземних зразків, ведення розвідки, керівництво роботами щодо інженерного обладнання і маскуванню позицій, будівництва й обладнання найпростіших фортифікаційних споруд, організації охорони та оборони позицій та об'єктів. За таких умов пріоритетом підготовки має стати ретельне та реальне вдосконалення загальновійськової підготовки офіцерських кадрів запасу у системі вищої військової школи, пошук нових форм і методів, а особливо – забезпечення ефективного регулювання цього процесу.

Разом з тим, проблематика змісту загальновійськової підготовки в сучасних програмах військової підготовки громадян, майбутніх офіцерів-запасу завжди привертала увагу науковців, які досліджували військову освіту.

Однак, висвітлені на загал результати наукових досліджень лише епізодично вирішують проблемні питання загальновійськової підготовки в сучасних програмах військової підготовки офіцерів запасу, оминаючи питання загальновійськової підготовки з урахуванням специфіки застосування Збройних Сил. Крім того, проаналізовані дослідження не враховують сучасних умов підготовки майбутніх офіцерів запасу у ВВНЗ та особливостей формування загальновійськових компетенцій необхідних для успішного ведення бойових дій.

Відповідно до державних програм реформування та розвитку ЗС України загальновійськова підготовка в сучасних програмах військової підготовки проводиться у ВНП ЗВО та ВВНЗ (у військових інститутах, на факультетах (кафедрах) військової підготовки, кафедрах медицини катастроф та військової медицини). Загальнодержавні вимоги щодо організації військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу встановлюються наказом МО України та Міністерства освіти і науки України від 18 червня 2019 року № 316/833 “Про внесення змін до Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу”.

На військову підготовку громадян у навчальних планах відводиться не менш як 29 кредитів ЄКТС у ВНП ЗВО, ВВНЗ, з яких на заняття під керівництвом НПП – не менше 435 год., решта навчального часу (1 кредит ЄКТС) розподіляється між розділами військової підготовки рішенням керівника ВВНЗ. Як приклад, на кафедрі військової підготовки Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (далі – НУОУ ім. Івана Черняхівського) розподіл ЄКТС становить: загальновійськова підготовка – 210 год., організація та методика роботи з особовим складом складає 90 год., тактична і тактико-спеціальна підготовка – 240 год., військово-технічна і військово- спеціальна підготовка має 300 год.

Перелік навчальних модулів та звітність загальновійськової підготовки складають “Статути ЗС України та їх практичне виконання (у тому числі

стройова підготовка) 45 год., “Стрілецька зброя та вогнева підготовка” 75 год., “Тактична медицина” 30 год., “Запобігання корупції та виховання доброчесності військовослужбовця” 30 год., “Військова топографія” 30 год. Проведення підсумкового контролю за семестрами здійснюються шляхом модульного контролю та проведенням контрольних робіт.

Практичні навички та уміння напрацьовуються під час комплексних практичних занять (далі – КПЗ) з вивчення курсу первинної військово-професійної підготовки (після 1-го року навчання) та навчального збору (після 2-го року навчання), що включає випускний екзамен і складання Військової присяги. Зміст КПЗ складає тактична, розвідувальна, інженерна, психологічна підготовка, військова топографія, підготовка зі зв'язку, радіаційного, хімічного, біологічного захисту, тактичної медицини, вогневої, стрийової підготовка, вивчення статутів ЗС України та їх практичного застосування.

КПЗ в першу чергу спрямовуються на вивчення громадянами України досвіду бойових дій підрозділів та військових частин ЗС України набутого під час виконання бойових завдань з відбиття збройної агресії Росії проти України та ООС. Метою КПЗ є формування у студентів високих морально-психологічних, військово-професійних та лідерських якостей для подальшого виконання військового обов'язку за призначенням. Проведення навчального збору є завершальним етапом військової підготовки громадян. На навчальному зборі вдосконалюються командирські та методичні навички громадян, отримані ними під час засвоєння програми військової підготовки, виконуються вправи зі стрільб, водіння військової (бойової) техніки та вирішуються інші практичні завдання. Завершальним етапом навчального збору є здача випускного іспиту та складання громадянами України Військової присяги.

Аналіз представленої змісту загальновійськової підготовки дозволяє виокремити деякі методичні засади:

по-перше, це узагальнення та активне впровадження передового бойового досвіду у організацію освітнього процесу вищої військової школи;

по-друге, використання досягнень загальновійськової підготовки для формування спеціальних компетенцій, які є головною метою освітнього процесу навчального закладу з урахуванням специфіки майбутньої професійної та бойової діяльності, що, у свою чергу, забезпечує підвищення пізнавальної активності, ефективності професіоналізації та формування професійної готовності майбутнього офіцера запасу у цілому;

по-третє, загальновійськова підготовка повинна відповідати вимогам сьогодення щодо формування особистості майбутнього офіцера запасу, його професіоналізму, управлінських компетенцій та командирських навичок;

по-четверте, враховувати тенденції розвитку оборонно-технічного потенціалу держави та відповідати вимогам, що обумовлені постійним удосконаленням сучасного ОВТ, надавати глибокі теоретичні знання не лише конструкції зразків ОВТ, перспектив їхнього розвитку і бойового застосування, а також процесів, що відбуваються під час експлуатації ОВТ.

Отже, рівень компетентностей офіцера запасу з загальновійськової підготовки досягається кропіткою роботою над узгодженням навчальних і тематичних планів загальновійськових і спеціальних навчальних дисциплін, тем і навіть окремих питань, складанням структурно-логічних схем навчання, де відображається взаємозв'язок військово-спеціальних із тактико-спеціальними та загальновійськовими дисциплінами за змістом і термінами навчання.

2.2 Аналіз змісту та складових загальновійськової підготовки офіцерів запасу в Україні

Військова підготовка громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу проводиться відповідно до Законів України “Про військовий обов’язок і військову службу”, “Про вищу освіту”, Порядку проведення

військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01 лютого 2012 року № 48 (зі змінами), вимог Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, затвердженої наказом Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України від 14 грудня 2015 року № 719/1289 (у редакції наказу МО України, Міністерства освіти і науки України від 18 червня 2019 року № 316/833).

Очевидним є факт, що якість підготовки офіцерів запасу перебуває в прямій залежності від якості планування навчального процесу на основі вихідних даних, які визначаються вище вказаними керівними документами.

Загальновійськова підготовка офіцерів запасу є складовою частиною військової підготовки офіцерів запасу та відображається в навчальному плані підготовки за відповідними спеціальностями і має наступний зміст:

- статути Збройних Сил України та стройова підготовка;
- стрілецька зброя та вогнева підготовка;
- військова топографія;
- тактична медицина;
- запобігання корупції та виховання доброчесності військовослужбовців.

Основними завданнями загальновійськової підготовки є:

формування у майбутніх офіцерів запасу практичних навичок у виконанні обов'язків при несенні служби в добовому наряді, у виконанні стройових прийомів на місці, під час руху та в складі підрозділу, розвиток здатностей, які забезпечують якісне виконання вимог статутів внутрішньої служби, гарнізонної та вартової служби, дисциплінарного та стройового статутів у повсякденній службовій діяльності та підтримання військової дисципліни у підрозділі;

навчити громадян, які проходять військову підготовку, готувати стрілецьку зброю до бойового застосування, вміло та ефективно використовувати її у бою; формувати у них практичні навички у правильному

використанні стрілецької зброї; розвивати у тих, хто навчається, творче мислення і здібності з організації та управління вогнем підрозділу;

навчити громадян, які проходять військову підготовку, правилам та прийомам роботи з топографічною картою та аерознімком, способам орієнтування на місцевості за допомогою карти та аерознімка, без карти; вивчати та оцінювати тактичні властивості місцевості, використовуючи раціональні способи одержання інформації про неї;

надання громадянам, які проходять військову підготовку, теоретичних знань з організації і надання домедичної допомоги, засвоєння ними практичних прийомів і навичок з надання домедичної допомоги в обсязі само- і взаємодопомоги при пораненнях, травмах і ураженнях;

З метою якісного планування навчального процесу та виконання програми загальновійськової підготовки предмети навчання в навчальному плані виокремлені в навчальні модулі, які поділяються на структурні складові, тобто, змістовні модулі.

Навчальний модуль «Статути Збройних Сил України та стройова підготовка» структурно поділяється на два самостійних змістовних модуля, «Статути Збройних Сил України» і «Стройова підготовка», які в свою чергу за тематикою занять, що проводяться, розкривають повний зміст зазначених предметів. Детальний розподіл навчального часу за темами змістовних модулів відображається в тематичних планах навчальних модулів.

Для формування в особового складу знань, умінь і навичок щодо дій при озброєнні, навчальний модуль «Стрілецька зброя та вогнева підготовка» включає вивчення наступних взаємозалежних розділів:

- матеріальна частина озброєння та правила її експлуатації;
- прийоми стрільби (дії при озброєнні);
- правила стрільби;
- розвідка цілей, визначення вихідних установок для стрільби та цілевказівка;
- метання ручних гранат;

- вогневі тренування та стрільби;
- управління вогнем.

Навчальний модуль «Тактична медицина» з метою надання громадянам, які проходять військову підготовку, базових знань щодо надання першої медичної допомоги, в обсязі визначеного для вивчення зазначеного має наступні складові:

- загальні принципи надання домедичної допомоги;
- підтримка життєдіяльності людини в умовах бойових дій;
- евакуація поранених в умовах бойових дій;
- домедична допомога при переломах, вивихах, розтягах в бойових та небойових умовах;
- пошкодження, що виникають при дії високих та низьких температур, отруйних речовин.

Навчальний модуль «Військова топографія» призначений для надання студентам систематизованих знань щодо читання та використання топографічних і спеціальних карт, фотодокументів місцевості, виконання розрахунків за картою та на місцевості, визначення координат цілей, бойового порядку, об'єктів своїх військ та військ противника по карті, роботи з приладами для виміру і визначення дальності та кутів на місцевості, підготовки данні для руху і руху за азимутом, подачі цілевказівок.

Підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що військова підготовка – це специфічно організований, систематичний і цілеспрямований освітній процес формування необхідних для майбутньої служби у військах професійних знань, умінь і військово важливих якостей, який є цілісною складною педагогічною системою зі специфічним змістом, наявністю структурних елементів (підсистем) і формами зв'язків та відношень, котрі певною мірою залежать від особливостей військово-навчального підрозділу та спеціальністю підготовки громадян за програмою підготовки офіцерів запасу.

2.3 Проблемні питання функціонування системи загальновійськової підготовки (перепідготовки, підвищення кваліфікації) офіцерів запасу на цей час

Ухвалений курс військової реформи України на професіоналізацію Збройних Сил, розвиток ОВТ, впровадження західних стандартів підготовки, висувають підвищені вимоги до системи військової освіти держави.

Системна робота МО України щодо вдосконалення військової освіти для її адаптації до системи підготовки військових фахівців країн-членів НАТО, свідчить про її спрямування на підвищення рівня професійної підготовки та кваліфікації офіцерів і військових фахівців ЗС України. Разом з тим, головним завданням сьогодення для системи військової освіти є створення ефективної системи підготовки військових фахівців різних освітніх рівнів та спеціальностей.

Разом з тим, службово-бойова діяльність офіцерського складу ЗС України в реаліях бойових дій пов'язана із виконанням бойових завдань з відбиття повномасштабної збройної агресії Росії проти України. Це вимагає від офіцерів професіоналізму, відмінної теоретичної підготовленості, володіння практичними навичками відповідно до освітнього рівня.

Крім того, враховуючи цілі та завдання “Концепції військової кадрової політики Міністерства оборони України до 2025 року”, щодо приведення чисельності молодших офіцерів офіцерського складу ЗС України до 59,7 %, слід зазначити, що джерелом кадрового ресурсу для комплектування посад молодших офіцерів, є офіцери запасу, які закінчили кафедру військової підготовки. Виконання зазначених завдань підвищує роль кафедр військової підготовки.

Таким чином, організація підготовки офіцерів запасу, потребує вивчення основних проблем освітнього процесу та напрацювання шляхів їх

розв'язання, враховуючи практичних досвід застосування військових підрозділів ЗС України в бойових діях.

Аналізуючи недоліки й суперечності організації і проведення загальновійськової підготовки офіцерів запасу на військових кафедрах ЗВО, ВВНЗ встановлено проблемні питання освітнього середовища, які впливають на організацію підготовки зазначеної категорії.

По-перше, вплив спрощеної організації та управління підготовкою офіцерів запасу зі сторони замовника в цивільних ЗВО. Недосконала нормативно-правова база, щодо організаційної структури та порядку функціонування СПОЗ у цивільних ЗВО, неузгодженість вимог замовника до рівня практичних навиків при підготовці у цивільних ЗВО, а також надмірна кількість цивільних ЗВО, що уповноважені надавати військову освіту створюють передумови для надання військової освіти неналежного рівня.

По-друге, відсутність замовлення МО України на підготовку офіцерів запасу за кошти державного фінансування, негативно впливає на вибір громадян України щодо навчання на кафедрі військової підготовки.

По-третє, проблеми організації освітнього процесу підготовки офіцерів запасу. Основний дисбаланс полягає у обсягах знань, які необхідно опанувати студентам за період навчання на військовій кафедрі та у невідповідності програм підготовки цивільних фахівців за спеціальністю з тематикою підготовки за ВОС. До того ж, форми навчання які застосовуються у ЗС України мають суттєві відмінності від форм організації освітнього процесу у цивільних ЗВО.

Також, існує проблема організації та проведення первинної військово-професійної підготовки під час КПЗ. Превалює недотримання плану заходів КПЗ, який визначається замовником, зокрема в частині практичної складової. Деякі кафедри військової підготовки практичні заняття проводять виключно на базі навчального закладу, а на організацію складання та оцінювання практичних нормативів загальновійськової підготовки виділяють 1-2 дні та покладаються на інструкторів навчальних центрів. Зазначене вказує на

недостатню підготовку викладацького складу, низький рівень теоретичної підготовки майбутніх офіцерів та слабкий зв'язок навчання на кафедрі військової підготовки з військовою практикою.

Суттєвий вплив на підготовку громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу створюють навчально-матеріальна база (далі – НМБ) та кадровий склад військових кафедр. На сьогоднішній день у більшості ВНП ЗВО майже 90 % зразків ОВТ виготовлені до 1990 року і відносяться до IV та V категорій, що можуть використовуватись лише в якості навчальних макетів. Відсутність нових зразків ОВТ практично у всіх ВНП ЗВО (за виключенням навчальних підрозділів ВВНЗ ЗС України), особливо бронетехніки, високоточних засобів ураження, розвідки і зв'язку, не дозволяє здійснювати фахову підготовку офіцерів запасу у повній мірі.

Недостатня підготовленість науково-педагогічних працівників, низький рівень комп'ютерної грамотності, обмеженість практичного досвіду чи поважний вік, а також небажання до самовдосконалення у викладачів створюють передумови до зниження ефективності підготовки майбутніх офіцерів.

Також важливий вплив на організацію практичної підготовки створює недостатнє інформаційно-методичне забезпечення освітнього процесу: оснащення манекенами, мішенями, інтерактивними тренажерами, засобами імітаційного моделювання тактичної підготовки, поліграфічним устаткуванням, комп'ютерним забезпеченням.

Певні проблеми у підготовки офіцерів запасу пов'язані також з якістю кваліфікаційних характеристик, навчальних планів та програм військової підготовки. На цей час вони різняться у ВНП ЗВО та ВВНЗ навіть для однієї ВОС.

Безумовно, основою для успішного навчання майбутнього офіцера є добровільний та свідомий вибір військової професії, однак, у переважній більшості студенти не повністю усвідомлюють відповідальність щодо необхідності подальшої служби і сприймають навчання на кафедрі як спробу

уникнути мобілізацію до лав ЗС України чи як можливість влаштуватись на державну службу.

Крім того, вибір майбутньої ВОС студенти здебільшого здійснюють без урахування інтеграції теоретичних знань та практичних навиків за спеціалізацією, отриманою у ЗВО до військової освіти.

Таким чином, система підготовки офіцерів запасу, що діє зараз, недостатньо відповідає ні її “внутрішнім” характеристикам ні запитам суспільства, ні реаліям війни Росії проти України, ні потребам розвитку національного сектора безпеки і оборони (перш за все, його кадрового сегмента). В силу вищевказаних факторів система загальновійськової підготовки офіцерів запасу вимагає принципового аналізу проблем та пошуку шляхів її удосконалення.

2.4 Дослідження повноти (порядку, періодичності) врахування досвіду бойових дій на Сході України в програмах загальновійськової підготовки громадян

Якісна, професійна і ефективна підготовка кадрів – це запорука забезпечення військової безпеки країни. Результати прорахунків і помилок у військово-освітній сфері помітні не відразу, однак приводять до безповоротних втрат особового складу, ОВТ, територій. Тому особливу роль в умовах перебудови системи військової освіти набуває вивчення досвіду застосування ЗС України в російсько-українській війні та його впровадження в освітній процес.

Отже, метою наукової розвідки є висвітлення різноманітних джерел інформації щодо досвіду застосування військових частин (підрозділів) ЗС України в російсько-українській війні.

З метою оперативного впровадження в навчальний процес досвіду застосування військ (сил) ЗС України згідно з рішенням Міністра оборони України у перші дні загострення воєнно-політичної обстановки було організовано роботу по забезпеченню ВВНЗ відповідними інформаційно-довідковими матеріалами [6].

Першочерговим джерелом отримання такого досвіду для ВВНЗ стали розпорядчі, директивні, методичні та інформаційні документи, які надходять від структурних підрозділів МО України, Генерального штабу ЗС України, командувань видів ЗС України та інших органів військового управління за напрямками відповідальності. Разом з тим, вивчення та використання зазначених документів у освітньому процесі без перебування науково-педагогічних працівників безпосередньо у військах (силах), органах військового управління не має повного уявлення про усі аспекти підготовки і ведення бойових дій. Враховуючи зазначене, для набуття практичного досвіду на конкретних посадах в органах військового управління, бойових частинах та підрозділах, доцільно відряджати офіцерів ВВНЗ – науково-педагогічних та наукових працівників, курсантів останнього року навчання та інженерно-технічний склад [1, с. 8].

Однією з ефективних форм впровадження бойового досвіду в освітній процес є залучення офіцерів, які набули досвіду виконання завдань під час бойових дій, до проведення навчальних занять в якості інструкторів.

Крім того, з метою набуття та вдосконалення практичних навичок у виконанні обов'язків за призначенням доцільно залучати до забезпечення заходів бойового злагодження військових частин (підрозділів), що відновлюють боєздатність викладацький склад, курсантів, студентів, що навчаються на так званих “бойових спеціальностях”.

Традиційним є обмін досвідом коли військові університети, академії, інститути підтримують тісні контакти зі своїми випускниками, які діляться досвідом набутим в ході виконання бойових завдань. Такий зв'язок є

надзвичайно корисним, оскільки саме випускники ВВНЗ є індикатором, який вказує на необхідність проведення тих чи інших змін в освітньому процесі.

Важливим джерелом отримання бойового досвіду стали науково-практичні конференції та семінари, які проводились у ВВНЗ з метою обговорення та вирішення проблемних питань застосування військ (сил) в російсько-українській війні за участю представників органів військового управління, командирів військових частин і підрозділів.

В ЗС України впроваджена звітність офіцерським складом, який приймав участь в операціях (боях). В доповіді відображається: завдання, що виконував підрозділ; відповідність теоретичних положень керівних документів реальному застосуванню на практиці; підготовленість підрозділу до виконання завдань; проблеми, що виникали під час виконання завдань; пропозиції, щодо підготовки техніки, озброєння і особового складу для виконання аналогічних завдань.

Значну роль в доведенні результатів аналізу бою окремим підрозділом чи ведення бойових дій батальйонно-тактичною групою і узагальнення такого досвіду відіграють засоби масової інформації (далі – ЗМІ), зокрема журнали Міністерства оборони, та соціальні мережі – Телеграм, You Tube.

Для існуючої системи аналізу, узагальнення та розповсюдження досвіду застосування військ можливо використовувати програми підготовки збройних сил країн НАТО. Зараз підрозділи, що сформовані та відмобілізовані проходять загальновійськову підготовку в зарубіжних країнах (Велика Британія, Іспанія, Німеччина) на основі поєднання програм підготовки ЗС України та приймаючої країни.

Необхідно відзначити, що одним з основних шляхів впровадження досвіду бойових дій в загальновійськову підготовку на сучасному етапі функціонування ЗС України, є проведення принципового аналізу підсумків командно-штабних навчань та операцій (боїв) в реальному масштабі часу з мінімальними обмеженнями застосування ОВТ, з подальшим доведенням

підсумків та аналізу дій, що відбулися, задля врахування особливостей в підготовці кожного наступного з'єднання (батальйону, роти, взводу).

Дистанційне навчання, як складова освітнього процесу, що дає змогу створенню сучасного інформаційно-освітнього середовища для підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації військових фахівців та надання військовослужбовцям, незалежно від місця проходження служби доступу до освітніх ресурсів на базі використання новітніх технологій та телекомунікаційних мереж МО України, а також телекомунікаційної науково-освітньої мережі установ Міністерства освіти і науки України з доступом до Інтернет, являється невід'ємною частиною способів впровадження досвіду бойових дій в загальновійськову підготовку.

Відеоконференцзв'язок. В ході виконання бойових завдань відеоконференцзв'язок дозволяє узагальнювати та передавати досвід застосування військ в реальному часі. Однак, забезпечення зв'язку між штабом угруповання і механізованими підрозділами ЗС України в реаліях сьогодення не завжди з можливістю приєднання великої кількості учасників по причині недостатньої захищеності ліній зв'язку.

Створення окремих структурних підрозділів для вивчення й узагальнення досвіду застосування військ. Група експертів, що спеціалізуються в різних областях (включаючи оперативне мистецтво, тактику, управління, зв'язок, розвідку тощо), які оперативно вивчають й узагальнюють досвід бойових дій, аналізують ефективність організації міжвидової взаємодії, та здійснюють розробки нових концепцій застосування військ і апробації їх у підготовці фахівців та розповсюджують відповідний передовий досвід.

Створення єдиного інформаційного простору МО України забезпечить передачу інформації та дозволить оперативно обмінюватися досвідом, який отриманий у ході ведення бойових дій.

Отже, якщо говорити про місце, роль та основні функції системи аналізу, узагальнення та реалізації досвіду (далі – АУД) то слід зазначити, що вона тісно пов'язана з застосуванням військ (сил).

Пропозиції щодо загальної структури системи аналізу і узагальнення досвіду застосування військ.

Запропоновану систему АУД підготовки та застосування військ утворює ряд підсистем (рис. 2.4.1):

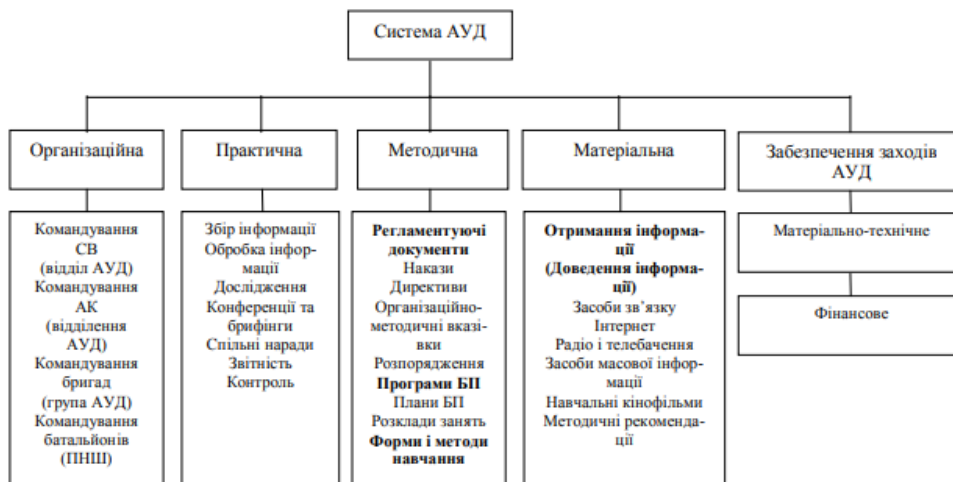

Рисунок 2.4.1 Загальна структура системи АУД підготовки та застосування військ.

Організаційна підсистема у запропонованій системі АУД відіграє важливу роль, адже коли у всіх структурних одиницях по вертикалі зверху-вниз не передбачено тих, хто повинен займатись питаннями виключно АУД, то мову про аналіз, узагальнення та розповсюдження досвіду взагалі вести не слід.

Пропонуємо ввести наступні структурні підрозділи, які б займались виключно АУД. Так в управлінні бойової підготовки СВ ЗС України пропонуємо створити окремий відділ АУД (збору, аналізу та узагальнення досвіду) в кількості 10–12 чоловік. В управлінні АК – відділення АУД в кількості 3–5 чоловік. В управлінні бригади – групу АУД в кількості 2–3

чоловік. У батальйоні (дивізіоні) пропонуємо додатково ввести посаду помічника начальника штабу з АУД.

Практична підсистема включає весь комплекс заходів, які здійснюють органи управління та підрозділи АУД в плані збору інформації, її обробки (аналізу та узагальнення), а також доведення передового досвіду до всіх зацікавлених частин (підрозділів). Отримані результати в ході АУД повинні знайти своє відображення в програмах, планах бойової підготовки, розкладах занять, які разом з наказами, директивами та розпорядженнями формують методичну підсистему системи АУД. Велике значення для забезпечення ефективної роботи підрозділів АУД відіграє наявність та належне функціонування елементів матеріальної підсистеми. Ці елементи з одного боку являються засобами для отримання інформації, а з іншого засобами, за допомогою яких відбувається передача інформації. Підрозділи АУД повинні бути забезпечені всім необхідним обладнанням, мати доступ до Інтернету, отримувати необхідну інформацію від розвідувальних структур [31].

Впровадження в практику розкриття ходу бойових дій в ЗМІ та соціальних мережах, дозволить якісно впроваджувати передовий досвід, що в свою чергу суттєво вплине на покращення рівня спроможностей підрозділів ЗС України.

Крім того, на основі результатів узагальненого досвіду доречним було б створення навчальних кінофільмів, які б розкривали та доводили нову методику виконання бойових завдань підрозділами та демонстрували вміле застосування бойової техніки та озброєння.

Отже, на наш погляд, тільки беручи до уваги всі вище запропоновані елементи системи АУД, можна говорити про її ефективне, повноцінне функціонування та впровадження в СПОЗ.

2.5 Дослідження факторів, що впливають на ефективність функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу на цей час

Дослідження функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу ґрунтується на аналізі факторів, що впливають на її ефективність.

Фактори, що пов'язані з плануванням загальновійськової підготовки

- відповідність змісту та результатів навчання з загальновійськової підготовки програмі військової підготовки та кваліфікаційній характеристиці офіцера запасу відповідної військово-облікової спеціальності.

Кваліфікаційна характеристика офіцера запасу відповідної військово-облікової спеціальності є одним з основних документів процесу організації військової підготовки громадян, що визначає перелік компетентностей, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків на посадах офіцерського складу, та основні вимоги до професійних якостей, знань, умінь і практичних навичок військового фахівця.

Підготовка офіцерів запасу здійснюється за програмою військової підготовки відповідної ВОС (далі – програма військової підготовки), що встановлює сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності ВВНЗ чи ВНП, пов'язаних з військовою підготовкою, порядок викладення навчальної дисципліни (за розділами та змістовими модулями), організаційні форми її вивчення та обсяг, визначає форми та засоби поточного і підсумкового контролю з урахуванням структурно-логічної схеми військової підготовки громадян.

Програма військової підготовки визначає перелік основних зразків озброєння та військової техніки, іншого військового навчального майна, що використовується для забезпечення навчального процесу та військової

підготовки за відповідною військово-обліковою спеціальністю з розрахунку на одну навчальну групу (взвод).

Результати навчання – сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих громадянином у процесі вивчення програми військової підготовки за відповідною військово-обліковою спеціальністю.

Програма військової підготовки повинна бути відпрацьована з урахуванням досвіду, набутого у ході бойових дій на сході України, міжнародних операцій з підтримання миру і безпеки та передових методик підготовки в закордонних військових навчальних закладах і навчально-тренувальних центрах країн – членів НАТО.

- *повнота виконання навчальних (тематичних) планів і програм підготовки.*

Навчальні (тематичні) плани і програми підготовки за відповідною ВОС повинні бути відпрацьовані повністю і відповідати вимогам освітньої програми. Тематичний план навчальної дисципліни структурується по семестрах, модулях і темах навчальної дисципліни. Планування змісту лекційних, практичних (семінарських), лабораторних занять здійснюється по кожному модулю та передбачає визначення тем двогодинних навчальних занять, а також планування часу для самостійної роботи студента з навчальним матеріалом відповідного заняття.

- *повне та якісне виконання і послідовність вивчення розділів, модулів (змістових модулів) програми військової підготовки з загальновійськової підготовки з раціональним використанням навчально-матеріальної бази.*

Вивчення дисципліни повинно бути організовано так, щоб заняття із загальновійськової підготовки проводились у тісному взаємозв'язку як на теоретичних, так і на практичних заняттях і забезпечували одержання громадянами необхідних знань, навиків і вмінь.

Планування та проведення військової підготовки громадян із загальновійськової підготовки має забезпечити повне та якісне виконання і

послідовність проходження програми військової підготовки, раціональне використання навчально-матеріальної бази ВВП (ВВНЗ) для навчання громадян.

- *планування занять з загальновійськової підготовки в комплексі з вивченням питань бойового застосування підрозділів в сучасному загальновійському бою.*

На заняттях з загальновійськової підготовки повинна обов'язково створюватися обстановка з ситуаційним програшем ймовірних дій або дій, які проходили під час антитерористичної операції (ООС). Це забезпечить якісне одержання тими, хто навчається, знань, умінь для практичних дій під час проведення комплексних практичних занять і навчального збору.

- *якісне планування та організація самостійної роботи.*

Багато науковців відмічають, що у ВВП ЗВО самостійній роботі притаманні певні недоліки, як при її планування та організації, так і при виконанні завдань самостійної роботи офіцерів запасу.

Недоліками при плануванні та організації самостійної роботи є:

недостатнє розкриття міждисциплінарних зв'язків;

нерівномірність розподілення завдань;

необґрунтованість термінів представлення результатів роботи;

перебільшення ролі дисципліни.

Недоліками при виконання завдань самостійної роботи офіцерами запасу є:

несамостійне виконання роботи;

списування;

формальне виконання роботи;

втрата інтересу до змісту навчальної дисципліни.

Основним принципом організації самостійної роботи є комплексний підхід, направлений на формування навиків репродуктивної і творчої діяльності майбутніх офіцерів запасу в аудиторії, на консультаціях і домашній роботі.

Організація самостійної роботи залежить від ряду чинників:

чіткого визначення місця самостійної роботи офіцера запасу при вивченні певного предмету загальновійськової підготовки;

спрямованості лекцій, семінарських і практичних занять на самостійну роботу;

оптимального поєднання самостійної підготовки офіцера запасу з іншими формами організації освітнього процесу.

Фактори, що пов'язані з всебічним забезпеченням вогневої підготовки

а) наявність, пропускна спроможність і віддалення об'єктів польової навчальної матеріально-технічної бази.

Матеріально-технічна база ВВП ЗВО включає в себе комплекс навчальних, матеріальних і технічних засобів та обладнаних навчальних об'єктів (районів місцевості, полігонів), призначених для забезпечення підготовки студентів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу.

Матеріально-технічна база ВВП ЗВО поділяється за місцем постійної дислокації та польову навчальну базу.

Основними елементами матеріально-технічної бази ВВП ЗВО є:

- навчальні приміщення: лекційні аудиторії (зали), навчальні (лабораторні, комп'ютерні, спеціалізовані) аудиторії, кабінети (лінгафонні, навчальні, навчально-методичні тощо), аудиторії (зали) для курсового та дипломного проектування;

- навчально-допоміжні приміщення: приміщення для науково-педагогічних (педагогічних) працівників, службові приміщення для інженерно-технічного складу тощо);

- підсобні приміщення: санітарно-технічні та складські приміщення, комори, коридори, щитові, бойлерні, гардеробні, побутові кімнати тощо;

- озброєння та військова техніка;

- навчально-лабораторна база (лабораторне обладнання, вимірювальна та електронно-обчислювальна техніка, технічні засоби навчання і контролю, наочне приладдя);
- польова навчальна база, системи пунктів управління (навчальних командних пунктів) тощо;
- навчально-виробничі майстерні, лабораторії;
- підручники та навчальні посібники, наукова та довідкова література, статuti, порадики, технічні описи, курси стрільби та водіння, інші нормативні документи і навчально-методичні матеріали;
- спортивні комплекси і споруди, навчальні містечка, а також стрійові плаці, тири та інші об'єкти із загальновійськової підготовки;
- інші матеріальні та технічні засоби, будівлі, споруди, майнові комплекси, земельні ділянки, комунікації, обладнання, транспортні засоби та інше майно, яке використовується для забезпечення освітнього процесу та підготовки військових фахівців.

Для виконання визначених завдань матеріально-технічна база ВНП ЗВО повинна:

- відповідати вимогам керівних документів;
- забезпечувати формування військово-професійних навиків випускників ВНЗ, що визначені в освітньо-кваліфікаційній характеристиці за відповідною спеціальністю підготовки;
- бути адаптованою до характеру майбутньої діяльності випускника;
- мати у навчальних приміщеннях (об'єктах), на навчальних зразках озброєння і військової техніки та полігонах систему управління, обладнання та устаткування аналогічних по складу й компоновці фактичним та забезпечувати максимальну наочність під час навчання;
- моделювати бойові ситуації, відповідно до фактичних умов бою, з імітацією дій своїх сил та усіх видів протидії противника, наочно відображати тактичну обстановку в динаміці;

- забезпечувати проведення всіх видів та форм бойової підготовки для набуття практичних навиків курсантів (слухачів, студентів) із управління озброєнням та військовою технікою;
- створювати умови для ефективного самостійного формування курсантами (слухачами, студентами) військово-професійних навиків;
- бути простою в експлуатації та безвідмовною у роботі;
- не допускати травматизму та шкідливого впливу на людей, а також забруднення навколишнього середовища.

б) впровадження в освітній процес інноваційних технологій.

Сучасна методика викладання загальновійськових дисциплін має багатий арсенал різноманітних способів, прийомів і засобів навчання. Такими засобами навчання є інноваційні технології навчання, серед яких найбільш значимими у застосуванні є активні та інтерактивні методи навчання.

Використання нових педагогічних технологій у навчально-виховному процесі дозволяє науково-педагогічним працівникам (далі –НПП) реалізувати свої педагогічні ідеї, а студентам дає можливість самостійно вибирати освітню траєкторію – послідовність і темп вивчення тем, систему тренувальних завдань і задач, способи контролю знань. Так реалізується найважливіша вимога сучасної освіти – вироблення в суб'єктів освітнього процесу індивідуального стилю діяльності, культури самовизначення, відбувається їхній особистісний розвиток.

Нинішні педагогічні інновації пов'язані із застосуванням інтерактивних методів навчання. НПП виступає лише в ролі організатора навчання, координатора роботи груп, дискусії. Інтерактивні технології навчання найбільше відповідають особистісно-зорієнтованого підходу в навчально-виховному процесі. Під час застосування інтерактивних технологій, як правило, моделюють життєві ситуації, пропонують проблеми для спільного розв'язання, застосовують рольові ігри.

В основі інтерактивного навчання лежать принципи:

безпосередньої участі кожного учасника занять, що зобов'язує НПП зробити кожного учасника занять активним шукачем шляхів і засобів розв'язання тієї чи іншої проблеми;

взаємного інформаційного, духовного збагачення (при цьому навчальний процес слід організовувати таким чином, щоб учасники його могли обмінятися життєвим досвідом, отриманою інформацією).

в) недостатньо високий рівень професійно-методичної підготовки НПП та наявним рівнем їхнього професіоналізму.

Законами України “Про вищу освіту” й “Наукову та науково-технічну діяльність” визначено обов'язки, окреслено завдання науково-педагогічних працівників в умовах інтеграції вищої освіти і науки. Для цього необхідно істотно модернізувати професійний розвиток науково-педагогічних працівників, удосконалити освітнє середовище закладів вищої освіти, зробивши його сприятливим для здійснення науково-педагогічними працівниками фундаментальних досліджень, а також прикладних досліджень у сфері науки, що визначила їх професію.

Основними складовими професійного розвитку науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти є: 1) визначення вимог у термінах компетентностей щодо професійної діяльності, які висувають до певної категорії науково-педагогічних працівників; 2) діагностування якостей (компетентностей), що їх має конкретна особа; 3) визначення напрямів і шляхів розвитку виходячи з бажаного результату і наявних якостей, сформульованих у термінах компетентностей; 4) складання програми професійного розвитку конкретного науково-педагогічного працівника; 5) визначення форм і засобів реалізації програми професійного розвитку конкретного науково-педагогічного працівника; 6) реалізація програми розвитку конкретного науково-педагогічного працівника; 7) оцінювання (діагностування) отриманих результатів науково-педагогічним працівником на кожному етапі саморозвитку; 8) визначення нових перспектив і напрямів

професійного розвитку науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти.

Отже, професійний розвиток науково-педагогічного працівника – це багатокomпонентний, цілеспрямований, пролонгований і поетапний процес професійного становлення, розвитку і його саморозвитку зорієнтований на набуття нових компетентностей і характеризується неперервністю, системністю, динамізмом, циклічністю і синергізмом та передбачає перетворення ціннісно-світоглядних орієнтирів, мотиваційної сфери, психологічної структури професійно-педагогічної діяльності, засвоєння та реалізацію інноваційних професійних ролей і функцій.

Фактори, що пов'язані з керівництвом загальноїськоївою підготовкою

- *ефективність застосування педагогічних та інформаційних технологій.*

Нові інформаційні технології навчання – методологія і технологія навчально-виховного процесу з використанням новітніх електронних засобів.

Для інформаційного забезпечення педагогічного процесу кожен викладач і студент повинні мати доступ до практично необмеженого обсягу інформації і її аналітичного оброблення, можливості для безпосереднього включення в інформаційну культуру суспільства.

Комп'ютерна (інформаційна) технологія навчання спрямована на досягнення цілей інформатизації навчання на основі застосування комплексу функціонально залежних педагогічних, інформаційних, методологічних, психофізіологічних і ергономічних засобів і методик, створених і організованих на базі технічного й програмного забезпечення ЕОМ.

Виокремлюють кілька основних напрямів використання ЕОМ у педагогічному процесі:

для наочного представлення і демонстрації основних понять і об'єктів навчальної дисципліни, основних закономірностей, зв'язку теоретичних положень із практикою тощо;

для моделювання і наочного представлення фізичних процесів, що відбуваються у досліджуваних технічних пристроях, функціонування досліджуваних зразків;

для автоматизованого навчання;

для автоматизації проектування;

для розв'язання розрахункових задач, оброблення результатів вимірів експериментальних досліджень;

для контролю підготовленості студентів.

Серед важливих компонентів комп'ютеризації навчання є розроблення програмного забезпечення. Програми, які використовують у вищих навчальних закладах, поділяють на:

навчальні (скеровують навчання з огляду на наявні знання та індивідуальні здібності студентів, а також сприяють засвоєнню нової інформації);

діагностичні (тестові) (призначені для діагностування, перевірки, оцінювання знань, умінь, здібностей);

тренувальні (розраховані на повторення закріплення пройденого навчального матеріалу);

бази даних (сховища інформації з різних галузей знань, у яких за допомогою запитів на пошук знаходять необхідні відомості);

імітаційні (представляють певний аспект реальності за допомогою параметрів для вивчення його основних структурних чи функціональних характеристик);

моделюючі (відображають основні елементи і типи функцій, моделюють певну реальність);

програми типу "мікросвіт" (подібні до імітаційно-моделюючих, однак не відображають реальності, а створюють віртуальне навчальне середовище);

інструментальні програмні засоби (забезпечують виконання конкретних операцій, тобто оброблення тексту, складання таблиць, редагування графічної інформації).

- *поєднання різних форм, методів навчання і видів занять поєднання різних форм, методів навчання і видів занять, постійний їх розвиток на основі аналізу результатів підготовки та впровадження передового досвіду.*

У освітньому процесі необхідно суворо дотримуватися принципу органічної єдності навчання та виховання. Реалізація цього принципу має забезпечуватися чіткою організацією й високою дисципліною навчального процесу, якісним проведенням кожного заняття, реалізацією в ході його поставлених виховних цілей, неухильним виконанням вимог загальновійськових статутів у повсякденному житті.

Під час підготовки та проведення занять з громадянами не можна допускати шаблону і спрощення. Організація та методика їх проведення повинні постійно вдосконалюватися з урахуванням зростаючих вимог до інтенсифікації навчально-виховного процесу, ширше мають застосовуватися технічні засоби навчання.

Вивчення дисципліни повинно бути організовано так, щоб заняття із загальновійськової, тактико-спеціальної і військово-спеціальної підготовки проводились у тісному взаємозв'язку як на теоретичних, так і на практичних заняттях і забезпечували одержання громадянами необхідних знань, навиків і вмінь.

Методика проведення занять повинна включати словесні, наочні та практичні методи навчання в поєднанні з самостійною роботою тих, хто навчається. Під час проведення всіх форм занять доцільно використовувати індивідуальні, групові та фронтальні методи контролю знань та активні методи навчання: проблемний, діалоговий, опорних сигналів, самостійної роботи.

Основними видами навчальних занять у ВВП (ВВНЗ) є: лекція, семінарське, групове, практичне, лабораторне заняття, групова вправа, тренування, індивідуальне заняття, тактичне (тактико-спеціальне, тактико-стройове) заняття та навчання, командно-штабні навчання та воєнна (воєнно-спеціальна) гра, консультація.

- повнота та якість навчально-методичного забезпечення загальновійськової підготовки.

Складовими частинами комплексу навчально-методичного забезпечення загальновійськової підготовки є:

– методичні розробки (рекомендації, настанови) за видами навчальних занять, передбачених програмою підготовки, за змістовими модулями (блоками змістових модулів);

– плани проведення навчальних занять.

Навчально-методична розробка – це видання, що розкриває форми, засоби, методи навчання, елементи сучасних педагогічних технологій або самі технології про навчання і виховання стосовно конкретної теми заняття, викладання курсу в цілому.

Навчально-методична розробка може бути як індивідуальною (розроблена одним науково-педагогічним працівником), так і колективною (розроблена декількома НПП які викладають цю навчальну дисципліну). Вона спрямована на якості підготовки здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни.

На кафедрі навчально-методична розробка розробляється на кожний змістовий модуль (тему) і включає в себе навчально-методичні розробки з окремих видів навчальних занять.

Види навчальних занять визначаються програмою підготовки.

Науково-педагогічні працівники можуть обирати інші види навчальних занять (тренування, тактичні (тактико-спеціальні, тактико-стройові) заняття та навчання, командно-штабні навчання, воєнна (воєнно-спеціальна) гра тощо.

Зміст навчально-методичної розробки за змістовим модулем включає:

– загальну інформацію за змістовий модуль;

– методичні розробки для кожного навчального заняття.

Навчально-методичні розробки за видами навчальних занять можуть включати в себе питання для самоконтролю.

- постійне узагальнення передового досвіду підготовки і впровадження його у практичну складову підготовки.

Вивчення, узагальнення і впровадження передового досвіду навчання полягає у цілеспрямованій повсякденній роботі командувачів (командирів, начальників), органів управління (штабів) щодо пошуку й узагальнення нових, передових методів (методик) організації навчання і виховання військовослужбовців в ході навчання у ВВНЗ (ВНП ЗВО), навчальних центрах (школах), шляхом проведення показових, відкритих, інструкторсько-методичних занять, методичних конференцій (семінарів). Проведення зазначених заходів сприяє встановленню єдиних поглядів на методику навчання і проведення заходів підготовки.

3. РОЗРОБЛЕННЯ УДОСКОНАЛЕНОЇ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДЛЯ ПОТРЕБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Розвиток військової освіти є одним із пріоритетних напрямів реформування ЗС України на найближчу перспективу. В умовах російсько-української війни, зміни форм та способів застосування Збройних Сил, всебічної інформатизації, посилення співпраці з НАТО особливої актуальності набула проблема ефективності і відповідності військової освітньої діяльності вимогам сучасності. Повною мірою це стосується змін у системі загальновійськової підготовки офіцерів запасу [42, 47, 48, 50, 52, 71].

Водночас, на сьогодні відсутній необхідний методичний апарат (методики), що дали б змогу в процесі наукової розвідки оцінити ефективність функціонування, як системи військової підготовки офіцерів запасу в цілому так і окремих ВНП ЗВО зокрема [31, 35, 45].

У загальному розумінні методика – це система правил (алгоритм, порядок) використання методів, прийомів та способів для проведення будь-якого дослідження.

В свою чергу метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. До загальнонаукових методів належать системний, історичний, термінологічний, функціональний, когнітивний (пізнавальний), інформаційний, моделювання та інші методи, застосування яких потребує практично кожний об'єкт наукового дослідження.

Згідно з системним підходом, система – це цілісність, яка становить єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин.

Орієнтація на системний метод у дослідженні СПОЗ (структура, взаємозв'язки елементів та явищ, їх супідрядність, ієрархія, функціонування, цілісність розвитку, динаміка системи, сутність та особливості всебічного забезпечення, чинники та умови) виправдана завданням (об'єктом та предметом) дослідження сутності (відповідності) явищ та процесів, що відбуваються у системі загальновійськової підготовки та можливості її удосконалення.

Відносно новим загальнонауковим методом є інформаційний підхід, що тісно пов'язаний із системним, та дає змогу уявити сучасний світ, його потреби, процеси глобальної інформатизації, які відбуваються, можливості створених інформаційного та кіберсередовища, як складної глобальної багаторівневої інформаційно-телекомунікаційної системи, що утворюють взаємопов'язані підсистеми нижчого рівня, які на цей час активно реалізуються в процесах військової, в тому числі і освітньої та бойової діяльності.

Таким чином, метод це спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів, способів дій чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вивченню конкретного завдання. Метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень. Він завжди відповідає на запитання: як пізнавати, а свідоме

застосування науково обґрунтованих методів слід розглядати при цьому, як найсуттєвішу умову отримання нових знань.

В свою чергу методика – сукупність методів, способів, прийомів проведення будь-якої роботи. Методика дослідження – це система правил, чіткий порядок (алгоритм) використання методів, способів, прийомів та операцій.

Безпосередньо методика оцінювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб ЗС України визначає основні засади, методи та вимоги щодо оцінки ефективності реалізації завдань і заходів, що визначені законодавчо-нормативною базою з питань організації та проведення військової підготовки громадян.

Відомо, що ступінь ефективності функціонування складної організаційної системи, якою є СПОЗ, визначається відповідними показниками, критерієм та цільовою функцією ефективності. Інформаційною базою для такої кількісної оцінки системи є множини встановлених показників ефективності її функціонування. Основними методами дослідження СПОЗ є: системний, інформаційний та метод математичного моделювання.

Показники, критерії, цільова функція ефективності та модель функціонування СПОЗ, як складові методики оцінювання ефективності СПОЗ, необхідні для об'єктивного судження про відповідність вимогам того або іншого підрозділу (ВНП) і системи в цілому та порівняльної оцінки різних варіантів їх удосконалення (реформування). Саме вони виступають кількісною мірою та базою моделювання якості освітньої діяльності системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу (СПОЗ). Вибір показників та критерію ефективності та обґрунтування цього вибору залежить від призначення системи, конкретної мети її використання та умов, у яких відбувається її робота. Системний аналіз процесів освітньої діяльності СПОЗ, врахування основних засад її функціонування дозволяють сформулювати ефективні структурну та математичну моделі системи.

Висновок про відповідність системи своєму призначенню здійснюється за результатами моделювання із застосуванням критеріїв ефективності – правил, за якими визначається якість освітнього процесу ВНП та СПОЗ в цілому. Взагалі для цього висновку може залучатися декілька критеріїв (система критеріїв), які дозволяють оцінити систему всебічно.

Цільова функція – функція, що зв'язує мету (змінну, що оптимізується) з керованими змінними в задачі оптимізації – це математичний вираз деякого критерію якості одного об'єкту (рішення, процесу і т. д.) в порівнянні з іншим. Як правило мета моделювання в цьому випадку – знайти такі оцінки, при яких цільова функція досягає мінімуму або максимуму при виборі найкращого (за даних умов) варіанту організації системи.

Тому при формуванні методики дослідження виникає питання про залежність вибору множини показників ефективності (критеріїв та цільової функції) від структури, властивостей, характеристик та параметрів системи, конкретних умов її функціонування, оскільки це і дозволить, за результатами моделювання, зробити кінцеві висновки щодо шляхів покращення цих показників і відповідно СПОЗ в цілому. Разом із тим, при виборі показників необхідно визначити такі параметри роботи системи, які є керованими, враховують вимоги інтеграції і на які можуть впливати органи управління СПОЗ. В цьому випадку практичне використання методики, що пропонується в даній роботі і буде забезпечувати досягнення бажаної ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

В роботі методика представлена у вигляді послідовної блок-схеми (лінійного алгоритму) вирішення поставленого завдання. Саме такий підхід щодо формалізації процесу наукового дослідження та отримання результату, на думку авторів, дозволить (забезпечить) широке використання запропонованої методики в практиці діяльності СПОЗ з метою, як оцінки якості освітніх послуг так і подальшого її удосконалення.

3.1 Визначення часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу

У загальній класифікації можна виділити два типи задач, кожному з яких відповідає свій підхід до вибору показників ефективності. Задачі першого типу відрізняються конкретністю необхідного результату, досягнення якого забезпечується об'єктами управління. Задачі такого типу мають альтернативний результат: вони можуть бути виконані з відповідною мірою, або не виконані. Можливим результатом таких задач є випадкова подія. Показником ефективності в таких задачах є імовірність виконання поставленого завдання. Як приклади таких показників ефективності можливо навести: імовірність досягнення бажаної ефективності та якості навчання в задані терміни.

В задачах другого типу необхідно досягнення результату, максимально можливого або оптимального (раціонального або найкращого) для даних умов. Результат розв'язання таких задач визначається випадковою величиною. Показником ефективності в таких задачах є математичне сподівання. Прикладами показників ефективності (по відношенню до освітніх систем) можуть бути: математичне сподівання числа якісно підготовлених фахівців для військ, середній бал за певні розділи або модулі навчання, потрібні витрати на організацію військової підготовки, математичне сподівання результатів дій навчаємих під час проведення комплексних практичних занять, навчального збору, командно-штабних навчань і т. ін.

Наведені приклади ведуть до таких висновків:

об'єктивна оцінка якості роботи освітньої системи може бути здійснена тільки з використанням кількісних показників ефективності;

робота СПОЗ може характеризуватися множиною різних показників ефективності;

вибір та обґрунтування певного показника ефективності, який може розглядатися як головний, залежить від точного конкретного розуміння поставленого завдання (мети) та умов, що супроводжують її досягнення.

Таким чином конкретний вигляд показника ефективності залежить від специфіки освітньої системи, її цільової спрямованості, яка може бути сформульована для аналізованої системи в тій чи іншій формі. Зрозуміло, що чим складнішою є досліджувана система, тим більшу кількість показників ефективності можливо та необхідно поставити їй у відповідність.

Загальні показники ефективності характеризують досліджуваний процес у цілому. На відміну від загальних окремі показники ефективності використовуються для оцінки виконання окремих функцій як системою в цілому, так і окремими її елементами (підсистемами).

Оскільки показників ефективності може бути дуже багато, для всебічного аналізу ефективності освітньої діяльності застосовують систему показників ефективності або їх об'єднують в якості комплексного показника.

Оцінка ефективності складних, в нашому випадку освітніх систем проводиться з метою прийняття конкретних рішень при аналізі і синтезі таких систем, а також в процесі їх функціонування та подальшого розвитку. Такі рішення приймаються в результаті застосування критеріїв ефективності.

Висновок про відповідність системи своєму призначенню здійснюється із застосуванням критеріїв ефективності – правил, за якими визначається якість освітнього процесу ВНП та СПОЗ в цілому. Взагалі для цього висновку може залучатися декілька критеріїв (система критеріїв), які дозволяють оцінити систему всебічно. Таким чином, усі дослідження та дії з удосконаленням системи спрямовані на задоволення обраних критеріїв.

Визначення показників ефективності є творчою задачею, яка передбачає розуміння всіх особливостей функціонування освітньої системи. Їх вибір потребує чіткого обґрунтування, оскільки в подальшому від цього залежить результат оцінки виконання системою поставленого завдання.

В той же час слід розуміти, що вибір показників ефективності – це тільки перший крок на шляху оцінки освітньої системи. Адже кількісна оцінка системи веде до необхідності з'ясування наступних питань:

Що впливає на величину конкретного показника ефективності, від чого він залежить?

Чи можна зробити систему, що досліджується, кращою за її показниками та як цього досягти?

Тому виникає питання про залежність вибору множини показників ефективності від структури, властивостей, характеристик та параметрів системи, конкретних умов її функціонування, оскільки це дозволяє зробити висновки щодо шляхів покращення цих показників. Треба визначити параметри роботи системи, на які може впливати орган управління, тобто параметри, які є керованими.

Цільова функція – функція, що зв'язує мету (змінну, що оптимізується) з керованими змінними в задачі оптимізації.

У широкому сенсі цільова функція – це математичний вираз деякого критерію якості одного об'єкту (рішення, процесу і т. д.) в порівнянні з іншим. Як правило мета – знайти такі оцінки, при яких цільова функція досягає мінімуму або максимуму при виборі найкращого (за даних умов) варіанту організації системи. Важливо, що критерій завжди привноситься ззовні, і тільки після цього розробляється правило рішення, що мінімізує або максимізує цільову функцію.

Цільова функція може містити:

- безпосередньо виміряні (досліджені) величини, наприклад, якість підготовки фахівців γ і зміст всебічного забезпечення β загальновійськової підготовки, у вигляді: $\gamma \rightarrow \gamma_{\max}$; $\beta = \beta_{\text{зад}}$;
- деякий обчислювальний показник, який об'єднує декілька вихідних, безпосередньо вимірюваних показників досліджу;
- деякий обчислювальний показник, який об'єднує як безпосередньо вимірювані показники і фактори.

Важливою особливістю цільової функції є неможливість забезпечення в рамках одного процесу, при одному і тому ж наборі факторів управління, максимального (мінімального) значення двох і більше показників.

Формулюючи оптимізуючий показник слід виділити і додати до нього усі необхідні обмеження і отримати тим самим доцільну цільову функцію.

3.1.1 Встановлення сукупності основних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу у відповідності до стандартів НАТО

За інформаційними матеріалами та згідно вищезазначеного, вимог сучасності та у відповідності стандартам НАТО часткові та комплексні показники ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу повинні бути чітко встановлені і ясно виражені. Це забезпечить якісне розроблення удосконаленої методики оцінювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб ЗС України.

Під час визначення часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу необхідно врахувати принципи підготовки офіцерів запасу для потреб ЗС України, а також вимоги які висуваються до офіцерів, що виконують завдання в ООС на Сході України.

Система загальновійськової підготовки офіцерів запасу повинна базуватися на наступних основних принципах:

професійна спрямованість – відповідність цілей і змісту навчання переліку конкретних завдань, які визначені кваліфікаційними (стандартами) характеристиками замовника з наданням пріоритету практичній підготовці (на полігонах, ОВТ, безпосередньо у військах (силах), яка ґрунтується на

стандартах НАТО та відповідає критерію високої ефективності за прийнятних витрат;

освітній процес та науковість – обґрунтованість та відповідність освітнього процесу загальновійськової підготовки вимогам сучасності, а також змісту з позицій останніх досягнень військової науки і техніки;

систематичність і послідовність – розподіл змісту підготовки за періодами підготовки (термінами навчання у ВВНЗ (ВНП ЗВО), навчальних центрах), тісний взаємозв'язок та наступність підготовки, відповідність вимогам стандартів підготовки (вищої військової освіти);

комплексність – системне використання різних форм і методів підготовки для формування у офіцерів запасу визначених компетентностей (фахових здібностей) за стандартами підготовки (стандартами вищої військової освіти) для виконання обов'язків за посадою (спеціальністю);

доступність – відповідність навчання його змісту, форм і методів рівню навченості офіцерів запасу, що створює передумови для ефективного навчання;

максимальне наближення умов навчання до обстановки реальних бойових дій – навчати тому, що необхідно знати та вміти для якісного виконання завдань за призначенням;

наочність – врахування у процесі загальновійськової підготовки особливостей пізнавальної діяльності офіцерів запасу;

індивідуальний підхід – персональний підхід до кожного із тих, хто навчається, під час підготовки та проведення занять, розвиток його спроможностей творчо мислити і працювати самостійно.

При визначенні вимог до часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу необхідно виходити із того, що вони мають об'єктивно характеризувати результати функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу та мати прямий зв'язок з цільовим призначенням системи.

Аналіз функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу, який проведено у попередніх розділах НДР, шифр “Маневр”, дозволяє сформулювати основні вимоги до часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу:

1. Часткові та комплексні показники ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу повинні відповідати меті підготовки офіцера запасу, об’єктивно характеризувати систему та мати прямий зв’язок з її цільовим призначенням, тобто вони мають характеризувати результат функціонування системи, враховувати структуру системи, значення її параметрів.

2. Часткові та комплексні показники ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу повинні забезпечувати повноту оцінювання функціонування системи підготовки офіцерів запасу (змістовність).

Дуже важливо, щоб кожний показник був по можливості простим, мав ясний фізичний зміст.

3. Часткові та комплексні показники ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу повинні бути чутливими до зміни основних параметрів системи підготовки офіцерів запасу і в той же час повинні бути достатньо простими. Чутливість показника полягає в його спроможності реагувати на зміну тих факторів (чинників), за допомогою яких приймається (обґрунтовується) рішення. Якщо показник не чутливий до зміни фактора, то це означає, що він або невірний, або необхідно змінити фактор, який прийнятий для оцінювання ефективності функціонування системи підготовки офіцерів запасу.

4. До часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу у будь-якому випадку пред’являються також дві важливих вимоги, в деякій мірі протилежні, і тому завжди необхідно знаходити компромісне рішення:

показник ефективності повинен бути достатньо простим для практичних розрахунків його значень і в той же час критичним відносно головної мети – функціонування системи підготовки офіцерів запасу. При порівнянні цих двох вимог доцільно надати перевагу критичності показника ефективності.

Вибір часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу передбачає розуміння всіх особливостей функціонування системи та потребує чіткого обґрунтування, оскільки в подальшому від цього залежить результат оцінювання виконання системою функціональних завдань.

В той же час слід розуміти, що вибір часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу – це тільки перший крок на шляху оцінювання ефективності функціонування системи підготовки офіцерів запасу ВВНЗ та ВВП ЗВО. Адже кількісна оцінка системи веде до необхідності з'ясування наступних питань:

Що впливає на величину конкретного показника ефективності, від чого він залежить?

Чи можна зробити систему, що досліджується, кращою за її показниками та як цього досягти?

Тому виникає питання про залежність часткових та комплексних показників ефективності від структури, властивостей, характеристик та параметрів системи, конкретних умов її функціонування, оскільки це дозволяє зробити висновки щодо напрямів покращення цих показників.

При визначенні часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу необхідно враховувати фактори, що впливають на організацію загальновійськової підготовки, і обґрунтування на їх основі організаційно-освітніх умов військової підготовки, насамперед стосовно подолання основних недоліків загальновійськової підготовки в сучасних умовах євроінтеграції України, трансформації ЗС України та модернізації військової

освіти, зокрема в напрямку підвищення професійної складової, щодо сучасної загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

Для визначення часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу застосовано методологію **DOTMLPFI**. В основу цього акроніму (DOTMLPFI) покладено (англ. – Doctrine, Organization, Training, Materiel, Leadership, Personnel, and Facilities, Interoperability), яке використовується Міністерством оборони США (United States Department of Defense) і є ключовим поняттям американської системи і процесу розвитку та інтеграції спільних спроможностей.

Під час визначення часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу застосовувалися вимоги DOTMLPFI та на основі експертних оцінок було визначено основні часткові та комплексні показники ефективності функціонування системи підготовки офіцерів запасу.

Окремі складові стратегічних вимог методології DOTMLPFI не можна розглядати ізольовано, оскільки кожна складова має конкретний потенціал впливу на інші складові та на систему в цілому. Наприклад, зміна інформації щодо матеріальної бази може вимагати змін у доктрині, навчанні і організації. У більшості досліджень окремі складові DOTMLPFI розглядаються без їх впливу на інші складові стратегічних вимог. Такий підхід не можна вважати помилковим, адже подібне дослідження дозволяє отримати множину потенціальних рішень, щоб зрозуміти і покращити кожну специфічну особливість. Окрім того, детальне дослідження окремих складових дозволяє більш чітко сформулювати експертне рішення та оцінити реалізацію проєкту за конкретним напрямом. Але враховуючи практичне значення стратегічних вимог DOTMLPFI, можна зробити висновок про необхідність системного підходу до дослідження взаємодії окремих складових системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу. Аналізуючи складові стратегічних вимог DOTMLPFI, можна чітко провести підсумкову риску у

вигляді визначення часткових та загальних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

Всі складові методології DOTMLPFI є взаємопов'язаними і важливими щодо ефективності функціонування системи підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, що наведені в таблиці 3.1.1.1

Модель факторів оцінювання ефективності системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу на основі DOTMLPFI має кілька цікавих особливостей щодо представлення зв'язків між цими факторами.

Таблиця 3.1.1.1

Складові методології DOTMLPFI щодо системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу

Літера/термін	Переклад	Визначення
D – Doctrine	Доктрина	Принципи досягнення цілей. Нормативні документи, які регламентують якісну (сучасну) підготовку громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу.
O – Organization	Організація	Організаційна структура системи підготовки офіцера запасу, зв'язки та повноваження.
T – Training	Навчання (підготовка)	Освітній процес громадян України за програмою підготовки офіцера запасу.
M – Materiel	Ресурсне забезпечення (матеріальна база)	Всі матеріальні ресурси системи підготовки офіцера запасу їх стан та ступінь використання (навчально-матеріальна база, озброєння і військова техніка, обладнання, матеріально-технічні засоби)

L – Leadership	Керівництво	Здатність керівного складу впливати на персонал з метою чіткого забезпечення виконання рішень.
P – Personnel	Персонал	Співробітники які забезпечують функціонування системи підготовки офіцера запасу (офіцери, науково-педагогічні та інші працівники).
F – Facilities	Військова інфраструктура	Навчальні об'єкти, окремі споруди, полігони, а також супровідні рішення які призначенні для забезпечення функціонування системи підготовки офіцера запасу.
I–Interoperability	Сумісність	Перевіряється сумісність підготовки громадян України, що пройшли програму підготовки офіцера запасу в різних силах оборони держави.

Наприклад, в ході експрес-аналізу впливу на систему загальновійськової підготовки офіцерів запасу, в першу чергу оцінюють професійні уміння та навички, а потім – всі інші.

Так, в процесі опрацювання організаційної структури системи загальновійськової підготовки офіцера запасу, в першу чергу слід оцінити вплив нормативно-правової бази системи військової підготовки та системи управління персоналом, а потім – матеріально-технічне оснащення, досконалість, інфраструктуру та взаємосумісність.

З метою якісного визначення часткових та комплексних показників ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу, мають бути визначені принципи формування системи підготовки офіцерів запасу. Це дозволить обґрунтувати часткові та комплексні

показники ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

Ефективність системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу відповідно до методології DOTMLPFI можливо оцінити за наступними частковими показниками:

1. “Доктринальна (нормативна) база” (П_д) – визначається наявністю (достатністю) законів, постанов, концепцій, наказів, директив та інших керівних документів, які регламентують якісну (сучасну) загальновійськову підготовку офіцерів запасу.

Показник “Доктринальна (нормативна) база” визначається за критеріями:

“відповідає вимогам”, якщо наявні закони, постанови, концепції, накази, директиви та інші керівні документи, регламентують (забезпечують) якісну (сучасну) загальновійськову підготовку офіцерів запасу;

“обмежено відповідає вимогам”, якщо основні закони, постанови, концепції, накази, директиви та інші керівні документи, обмежено забезпечують якісну (сучасну загальновійськову підготовку офіцерів запасу);

“не відповідає вимогам”, якщо не виконі вимоги критерію “обмежено відповідає вимогам”.

2. “Організація” (П_о) – перевіряється організаційна структура системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу, яка має забезпечити якісне функціонування системи у відповідності кваліфікаційним (стандартам) характеристиці офіцера запасу.

Показник “Організація” визначається за критеріями:

“відповідає вимогам”, якщо перспективна організаційна структура забезпечить виконання заходів щодо якісної (сучасної) загальновійськової підготовки офіцерів запасу;

“не відповідає вимогам”, якщо організаційна структура не здатна забезпечити виконання заходів щодо якісної (сучасної) загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

3. “Навчання (підготовка)” P_n – перевіряється якість освітнього процесу загальновійськової підготовки офіцерів запасу відповідно до кваліфікаційної характеристики замовника.

Показник “Навчання (підготовка)” визначається за критеріями:

“відповідає вимогам”, якщо наявний рівень освіти (вмінь та навиків) офіцера запасу (загальновійськової підготовки, організації та методики роботи з особовим складом, тактична і тактико-спеціальна підготовка, військово-технічна і військово-спеціальна підготовка) дозволяє виконувати завдання відповідно функціональним обов’язкам та вимогам кваліфікаційної характеристики замовника.

“не відповідає вимогам”, якщо не виконі вимоги критерію “відповідає вимогам”.

4. “Ресурсне (матеріальне, матеріально-технічне) забезпечення” (P_{MTZ}) – перевіряється забезпеченість необхідною навчально-матеріальною базою, ОВТ, обладнанням, матеріально-технічними засобами, витратними матеріалами для забезпечення якісної (сучасної) загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

Показник “Ресурсне забезпечення” визначається за критеріями:

“відповідає вимогам”, якщо громадяни України під час проходження загальновійськової підготовки офіцерів запасу будуть забезпечені необхідною навчально-матеріальною базою, ОВТ, обладнанням, матеріально-технічними засобами та витратними матеріалами відповідно до встановлених вимог (норм);

“обмежено відповідає вимогам”, якщо громадяни України під час проходження загальновійськової підготовки офіцерів запасу забезпечені необхідною навчально-матеріальною базою, ОВТ, обладнанням, матеріально-технічними засобами і витратними матеріалами не нижче ніж встановлені норми до показника “обмежено готовий”;

“не відповідає вимогам”, якщо не виконі вимоги критерію “обмежено відповідає вимогам”.

Показники “готовий”, “обмежено готовий” визначається згідно з кваліфікаційною характеристикою замовника щодо підготовки офіцера запасу.

5. “Керівництво” (P_K) – визначається наявністю та здатністю керівного складу організувати ефективну підготовку громадяни України за програмою загальновійськової підготовки офіцерів запасу та впливати на персонал з метою чіткого забезпечення виконання рішень.

Показник “Керівництво” визначається за критеріями:

“відповідає вимогам”, якщо рівень функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу відповідає вимогам кваліфікаційної характеристики замовника.

“не відповідає вимогам”, якщо рівень функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу не відповідає вимогам кваліфікаційної характеристики замовника.

6. “Персонал” (P_n) – перевіряється наявністю кваліфікованого особового складу (офіцерів, науково-педагогічних працівників), які здатні якісно виконувати свої функціональні обов’язки.

Показник “Персонал” визначається за критеріями:

“відповідає вимогам”, якщо наявний персонал відповідає кваліфікаційним вимогам які висуваються до системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу відповідно до керівних документів;

“обмежено відповідає вимогам”, якщо наявний персонал не відповідає кваліфікаційним вимогам які висуваються до системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу відповідно до керівних документів;

“не відповідає вимогам”, якщо не виконі вимоги критерію **“обмежено відповідає вимогам”**.

Показники “готовий”, “обмежено готовий” визначається згідно з наказами, директивами МО України та Генерального штабу ЗС України.

7. “Військова інфраструктура” (P_{inf}) – визначається наявністю об’єктів, окремих споруд, полігонів які призначенні для забезпечення якісної

(сучасної) загальновійськової підготовки офіцерів запасу, а також для розміщення та забезпечення їх життєдіяльності.

Показник “Військова інфраструктура” визначається за критеріями:

“відповідає вимогам”, якщо об’єкти, окремі споруди, полігони забезпечать заходи щодо загальновійськової підготовки офіцерів запасу, а також розміщення особового складу;

“не відповідає вимогам”, якщо об’єкти, окремі споруди, полігони не забезпечать заходи щодо загальновійськової підготовки офіцерів запасу, а також розміщення особового складу;

8. “Сумісність” (P_c) – перевіряється теоретичний та практичний рівень підготовленості офіцера запасу щодо виконання функціональних обов’язків у складі ЗС України та інших складових сил оборони.

Показник “Сумісність” визначається за критеріями:

“відповідає вимогам”, якщо доктринальна та перспективна технічна готовність системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу забезпечить можливість виконання функціональних обов’язків офіцера запасу у складі ЗС та ІССО, а також багатонаціональних формувань;

“не відповідає вимогам”, якщо доктринальна та перспективна технічна готовність системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу не забезпечує можливість виконання функціональних обов’язків офіцера запасу у складі ЗС України та інших складових сил оборони, а також багатонаціональних формувань;

Часткові показники ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу схематично наведено на (рис. 3.1.1.1).

Ефективність функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу є мірою відповідності її своєму призначенню, це ступінь пристосованості системи до виконання конкретної задачі, ступінь досягнення системою мети.

Таким чином, комплексний показник ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу у символічній формулі можна представити як функцію безлічі часткових показників:

$$K^{сзпоз} = f (P_{д}; P_{о}; P_{н}; P_{мтз}; P_{мтз}; P_{к}; P_{п}; P_{в.інф}; P_{с}) \quad (3.1)$$

Комплексний показник ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу є функцією від:

$(P_{д})$ – показника **“Доктринальна (нормативна) база”** – законів, постанов, концепцій, наказів, директив та інших керівних документів системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу;

$(P_{о})$ – показника **“Організації”** організаційна структура системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу;

$P_{н}$ – показника **“Навчання (підготовка)”** – якість освітнього процесу загальновійськової підготовки офіцерів запасу;

$(P_{мтз})$ – показника **“Ресурсне (матеріальне, матеріально-технічне) забезпечення”** – забезпеченість необхідною навчально-матеріальною базою, озброєнням і військовою технікою, обладнанням, матеріально-технічними засобами, витратними матеріалами для забезпечення якісної (сучасної) загальновійськової підготовки офіцерів запасу;

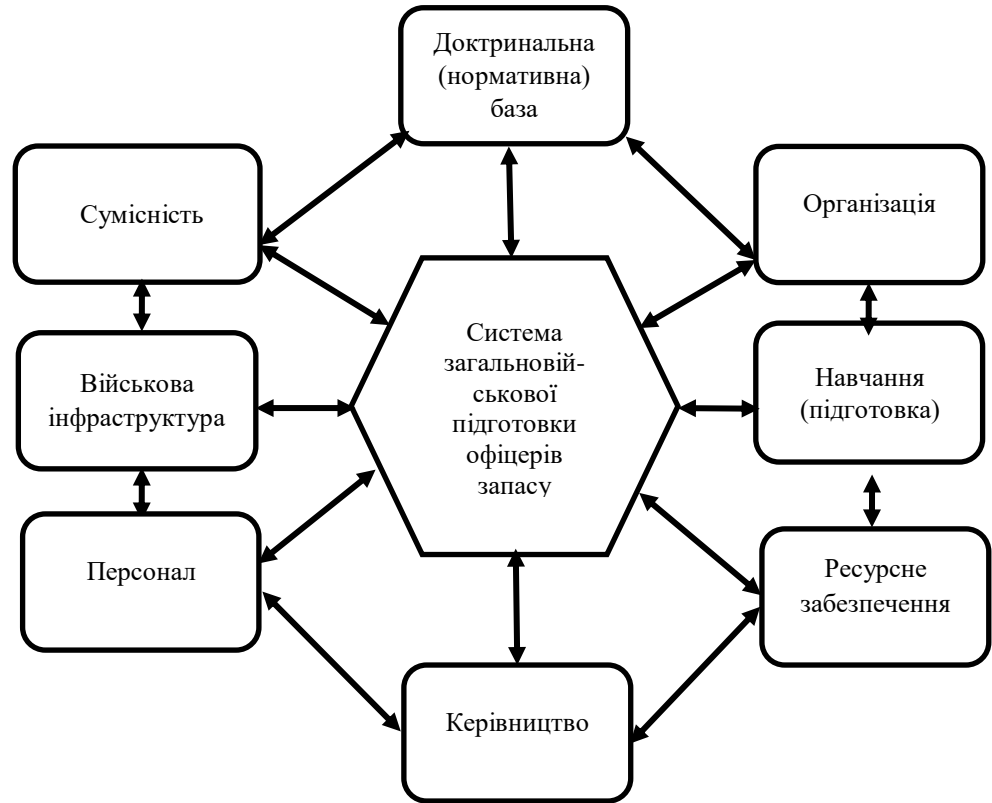

Рисунок 3.1.1.1 – Показники ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

(P_k) – показника **“Керівництво”** – наявністю та здатністю керівного складу організувати ефективну підготовку громадян України за програмою загальновійськової підготовки офіцерів запасу та впливати на персонал з метою чіткого забезпечення виконання рішень;

(P_p) – показника **“Персонал”** перевіряється наявністю кваліфікованого особового складу (офіцерів, науково-педагогічних працівників), які здатні якісно виконувати свої функціональні обов’язки;

(P_{inf}) – показника **“Військова інфраструктура”** – наявністю об’єктів, окремих споруд, полігонів які призначенні для забезпечення якісної (сучасної) підготовки громадян України за програмою загальновійськової підготовки офіцерів запасу, а також для розміщення та забезпечення їх життєдіяльності;

(P_c) – показника “Сумісність” – теоретичний та практичний рівень підготовленості офіцера запасу щодо виконання функціональних обов’язків у складі ЗС України та ІССО.

3.2 Цільова функція та критерій ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу

3.2.1 Основні загальнотеоретичні засади формування показників та критерію ефективності військової освітньої системи

Як вище відмічалось, військова освітня система являє собою складну організаційну форму, яка об’єднує принципи, законодавчо-нормативні вимоги, навчальні програми, технічні засоби, прийоми й способи управління, особовий склад (науково-педагогічні працівники та студенти), які безпосередньо приймають участь у освітньому процесі, що реалізуються системою. А ефективність такої системи (кожного із можливих варіантів її організації та відповідно функціонування) характеризується інтенсивністю свого прояву, мірою якого є показники ефективності.

Таким чином, показник ефективності W є кількісна міра ступеню відповідності реального результату Y необхідному результату (меті функціонування системи) Y^* . Для опису цієї відповідності вводиться деяка числова функція на множині результатів досліджуваного процесу функціонування кожної системи:

$$\rho\{Y(u), Y^*\},$$

яку називають функцією відповідності.

Досягнення мети Y^* пов'язане з витратами різного роду ресурсів: матеріальних C , енергетичних E , трудових T_r , фінансових F , тимчасових T і т.п. Тому при оцінці ефективності будь-якої складної системи в кінцевих оцінках враховується не тільки цільовий результат g (*основне завдання системи*), але також витрати різних ресурсів, що мали місце при виконанні системою тих або інших функцій (див. розділ 3.2). Таким чином, реальний результат Y досліджуваного процесу функціонування освітньої системи являє собою r -мірний вектор, що включає в себе відповідні групи компонентів $r=r_1+r_2+r_3+r_4+r_5+r_6+\dots$:

$$Y^{<r>} = \langle g^{<r_1>}, C^{<r_2>}, E^{<r_3>}, T_r^{<r_4>}, F^{<r_5>}, T^{<r_6>}, \dots \rangle$$

Отже, необхідний результат Y^* процесу також повинен бути представлений вектором цілеполягання

$$Y^{<r>*} = \langle g^{<r_1>*}, C^{<r_2>*}, E^{<r_3>*}, T_r^{<r_4>*}, F^{<r_5>*}, T^{<r_6>*}, \dots \rangle,$$

який задає область припустимих значень відповідних показників якості $Y^{<r>}$ реального результату Y .

У зв'язку із цим, формально показник ефективності загальнонавчальної підготовки в СПОЗ (у самому загальному випадку) можливо визначити як математичне сподівання загальної функції відповідності r досягнутої мети $Y^{<r>}$ необхідній $Y^{<r>*}$ при обраному варіанту організації такої системи u :

$$W(u) = M \left[\rho \left\{ Y^{<r>}(u), Y^{<r>*} \right\} \right], \quad (3.2.1.1)$$

$$Y^{<r>}(u) = \langle g^{<r_1>}(u), C^{<r_2>}(u), E^{<r_3>}(u), T_r^{<r_4>}(u), F^{<r_5>}(u), T^{<r_6>}(u), \dots \rangle, u \in U,$$

де W – показник ефективності;

U – множина можливих варіантів організації системи загальновійськової підготовки в СПОЗ, сформованих з множини керованих факторів процесу забезпечення її функціонування;

M – математичне сподівання.

Як вже вище відмічалось, вибір показників ефективності, що дозволяють оцінити ефективність того чи іншого варіанту організації освітнього процесу загальновійськової підготовки у ВНП СПОЗ є відповідальним етапом аналізу, від якості виконання якого залежать результати аналізу та об'єктивність вибору оптимальних рішень. Показники ефективності при оптимізації організації складних систем повинні мати техніко-економічний характер, а з урахуванням військових функцій СПОЗ – військово-економічний характер. У зв'язку із цим в даний час відомо три основних підходи щодо аналізу ефективності складних систем:

оцінка ефективності за одним узагальнюючим показником (монокритеріальна або скалярна);

оцінка за рядом показників (полікритеріальна або векторна);

оцінка за системою показників з виділенням групи загальних, найбільш важливих показників.

При виконанні воєнно-економічної оцінки можливі два випадки, коли:

бойова (освітня, технічна) ефективність для різних варіантів систем фіксована, тобто $g(u) = \text{const}$. У цьому випадку найбільш ефективний варіант характеризується найменшими витратами, тобто критерій порівняльної воєнно-економічної оцінки виглядає так:

$$\min \left\{ \begin{array}{c} C(u) \\ W(u) \\ Tr(u) \\ F(u) \\ T(u) \\ \dots \\ \dots \end{array} \right\} = \text{при } g(u) = \text{const}, u \in U.$$

В іншому – сума витрат (C), тобто виділені ресурси для одержання визначеного ефекту, є заданою. У такому випадку найбільш ефективний варіант організації системи характеризується найбільшою бойовою (освітньою, технічною) ефективністю, тобто критерій порівняльної воєнно-економічної оцінки виглядає:

$$\max \{g(u)\} \text{ і } \left\{ \begin{array}{c} C(u) \\ W(u) \\ Tr(u) \\ F(u) \\ T(u) \\ \dots \\ \dots \end{array} \right\} = \text{const}, u \in U.$$

Таким чином, часткові показники W_r ($r \in R$) воєнно-економічної ефективності формують векторний показник \vec{W} ефективності (наприклад) варіанту організації системи загальновійськової підготовки, що пропонується:

$$\vec{W}(u) = \begin{pmatrix} W_1(u) \\ W_2(u) \\ \dots \\ \dots \\ W_r(u) \end{pmatrix}, r \in R,$$

де R – загальне число часткових показників ефективності системи.

У свою чергу кожен з часткових показників W_r в загальному випадку може являти собою скаляр або вектор, утворений групою показників ефективності даного виду.

Коректний вибір та обґрунтування виду показників ефективності дозволяють виконати оцінку альтернативних варіантів організації загальновійськової підготовки у СПОЗ і вибрати для сформульованого критерію найкращу (оптимальну, раціональну) організацію загальновійськової підготовки u^{opt} для заданих умов функціонування:

$$u^{opt} : \max(\min) \vec{W}(u), u \in U,$$

де $\vec{W}(u)$ – векторний показник ефективності функціонування загальновійськової підготовки у СПОЗ;

U – множина припустимих варіантів організації загальновійськової підготовки у СПОЗ.

Як вже відмічалось, основними вимогами, що ставлять до показників ефективності є: простота, інформативна забезпеченість, достатня точність, чутливість, повнота і відсутність надмірності, застосовність для оцінки різних варіантів організації систем. Крім того, необхідно відзначити, що при формуванні показників ефективності функціонування загальновійськової підготовки у СПОЗ неминуче виникає необхідність застосування імовірнісного підходу. Це обумовлено наступними основними причинами:

процес функціонування системи класифікується як стохастичний і відбувається під впливом цілого ряду випадкових зовнішніх і внутрішніх факторів;

відмови (збої або невизначеності) в системі, що виникають у процесі її функціонування, є випадковими подіями.

Розрізняють наступні форми імовірнісних показників ефективності: імовірність випадкової події, ступінь імовірнісної гарантії досягнення

результату не нижче необхідного рівня, середній результат, середній квадрат відхилень результату від необхідного, дисперсія результату, імовірнісно-гарантований результат, байєсівський ризик та інші.

У зв'язку із тим, що процес функціонування загальновійськової підготовки у СПОЗ статистично складається із виконання певних освітніх завдань, що повторюються, то для оцінки ефективності такого процесу доцільно використати показники середнього результату:

$$W(u) = M\left\{Y^{(r)}(u)\right\} \quad (3.2.1.2)$$

Показники середнього результату знайшли широке застосування в дослідженнях ефективності складних систем. Очевидно, що показник (3.2.1.2) є частковим випадком показника (3.2.1.1), при якому функція відповідності дорівнює реальному результату:

$$\rho\left\{Y^{(r)}(u), Y^{(r)*}\right\} = Y^{(r)}(u).$$

Для прийняття рішення про ефективність того або іншого варіанту організації загальновійськової підготовки у СПОЗ і вибору найкращого необхідно мати визначене правило зіставлення результатів кожного з розглянутих варіантів, погоджене з представленням особи приймаючої рішення про раціональну побудову і функціонування досліджуваної системи. Таким вирішальним правилом є **критерій ефективності**. Критерій ефективності K є правило, що дозволяє зіставляти варіанти організації досліджуваної системи, що характеризуються різним ступенем досягнення мети (показниками ефективності), і здійснювати спрямований вибір найкращого варіанту із множини припустимих.

Критерій ефективності вводиться на основі визначеної концепції раціональної поведінки. Розрізняють три концепції раціональної поведінки систем: придатності, оптимізації і адаптивізації.

Відповідно до концепції придатності раціональна будь-яка організація функціонування системи u , при якій обраний показник ефективності приймає значення не нижче деякого прийнятного рівня

$$W(u) \geq W^{Tp}, \quad u \in U,$$

де U – множина можливих варіантів структур.

Концепція оптимізації вважає раціональними ті варіанти організації системи $u \in U$, що забезпечують максимальний ефект при їх функціонуванні, тобто

$$W(u^{opt}) = \max(\min) W(u), \quad u \in U.$$

Можливі випадки, коли оптимальна організація освітньої системи може бути не єдиною, тобто рішення задачі може дати множину рівноцінних оптимальних систем $u^{opt} \in U$.

Як правило, концепція оптимізації використовується в тому випадку, якщо комплекс умов функціонування системи жорстко фіксований, а показник ефективності $W(u)$ – скаляр.

Концепція адаптивізації припускає можливість оперативного реагування в ході функціонування на поточну інформацію, що надходить, про зміну комплексу умов функціонування СПОЗ. Суть концепції адаптивізації полягає в зміні стратегій керування u (стратегія розуміється в більш широкому змісті і включає як способи зміни параметрів системи, так і способи зміни її структури) на основі не тільки апріорної (статичної), але і поточної (динамічної) і віртуальної (прогнозої) інформації з метою досягнення або збереження визначеного стану системи при змінюваному комплексі умов проведення освітнього процесу. Використання всіх видів інформації і застосування концепції оптимізації дозволяють одержувати не тільки цілеспрямовані, але і гнучкі рішення.

В нашому випадку при виборі в якості показника ефективності загальновійськової підготовки громадян показника середнього результату, найбільш прийнятним критерієм для порівняння досліджуваних варіантів організації системи загальновійськової підготовки у СПОЗ є критерій найбільшого середнього результату (концепція оптимізації) та який, відповідно до концепції придатності, має бути не нижче деякого прийнятного рівня. Згідно такого критерію, найкращим є такий варіант організації u^{opt} , для якого:

$$W(u^{opt}) = \max(\min) \quad W(u), \quad \text{при } W(u) \geq W^{Tp}, \quad u \in U$$

3.2.2 Методичні основи та практичні рекомендації щодо оцінювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу у ВВП СПОЗ

Структури та організаційно-методичні засади загальновійськової підготовки офіцерів запасу (резерву) в Україні відображені в низці вітчизняних і зарубіжних наукових праць. Зокрема в монографії М.І. Нецадима “Військова освіта в Україні: історія, теорія, методологія, практика”.

У той же час у цих роботах розглянуто загальні питання оцінювання ефективності функціонування систем та закладів цивільної і військової освіти. Єдиної методики, що давала б змогу оцінити ефективність функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу на цей час науковці не розробили.

Наявні дослідження переважно орієнтовані на оцінювання ефективності бюджетних витрат, натомість питання оцінювання ефективності функціонування ВВП СПОЗ як системних організаційних військово-

економічних механізмів, що здебільшого орієнтовані у своїй діяльності на кошти не юридичних, а фізичних осіб із забезпеченням певних складових загальновійськової підготовки за рахунок Збройних Сил, то їх висвітлено недостатньо і практично не розроблено.

Отже, потрібно розробити єдині методичні підходи та практичні рекомендації до оцінювання ефективності освітнього процесу загальновійськової підготовки майбутніх офіцерів запасу у ВНП СПОЗ та за результатами аналізу та визначення основних показників ефективності цього освітнього процесу сформувавши інтегральний показник, критерій ефективності та цільову функцію ефективності функціонування сучасних ВНП СПОЗ. Зазначене дозволить окреслити можливі напрями підвищення ефективності навчання за програмою підготовки офіцерів запасу в цілому. Крім того, при оцінюванні ефективності функціонування загальновійськового компоненту військової підготовки важливо розуміти, що принципи організації та фінансового забезпечення освітнього процесу в різних ВНП СПОЗ не є стандартними, їх формує орган управління ВНП залежно від таких загальних показників ефективності, як вартість та результативність. Водночас при рівних зазначених умовах якість освітніх послуг, що надаються різними ВНП ЗВО (кафедрами військової підготовки ВВНЗ), як правило на цей час суттєво відрізняються.

Організація, порядок планування та методика загальновійськової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу визначені на підставі вимог Законів України “Про військовий обов’язок і військову службу”, “Про вищу освіту”, “Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу”, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 01.02.2012 року №48 (зі змінами) та “Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, затвердженої наказом Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України від 14.12.2015 року №719/1289 (зі змінами).

Аналіз вимог вищезазначених документів, із врахуванням пропозицій та рекомендацій викладених в розділі 3.1 та 3.2, дають можливість встановити множину показників ефективності функціонування загальновійськової складової програми підготовки фахівців у ВВП СПОЗ, які доцільно об'єднати у дві загальні групи. Це показники, що характеризують **вартість** загальновійськової підготовки (затрати кожного із ВВП на військову підготовку громадян) та показники, що характеризують **результативність** (якість) військової підготовки громадян.

Категорія **вартості** відноситься до затратної, ресурсної складової ефективності і залежить від співвідношення обсягів підготовки офіцерів запасу за різними військово-обліковими спеціальностями з величиною затрат на їх підготовку.

Результативність свідчить про відповідність затрат і досягнутих результатів підготовки фахівців – конкретним військовим цілям та завданням. Якщо при оцінці вартості увага концентрується на окупності затрат, які з урахуванням платної основи навчання та виконання планових показників відбору громадян на навчання, не мають бути надмірними, то при аналізі результативності – на мірі відповідності одержаних результатів (кваліфікації випускників) певним потребам та вимогам ЗС України.

Вартість і результативність є, по суті, різними складовими ефективності, між якими виникають певні суперечності. Наприклад, вартість може зменшуватися за рахунок великого обсягу навчаємих у ВВП, тоді як з погляду результативності доцільно було б (в умовах не сталого набору громадян на навчання) його обмежувати, враховуючи потребу забезпечення необхідної якості підготовки при постійному корегуванні штатного розпису ВВП, додаткових навчальних потужностей, змінної навчально-матеріальної бази, тощо і що, безумовно, буде збільшувати вартість.

Суттєву корективу у ці міркування вносить також вплив зовнішніх факторів (події на Сході України, зміни нормативних вимог, процеси відбору громадян України на навчання тощо), які безпосередньо впливають на

бажання молоді проходити військову підготовку і відповідно на змінну динаміку та чисельності набору за останні роки. Вагомим чинником є збереження в Україні до цього часу переважно платної основи навчання.

Тому кожен ВНП СПОЗ, відповідно до регіону базування, спеціальностей підготовки фахівців та міркувань, що наведені вище, приймає свої рішення щодо планування та організації загальновійськової підготовки громадян.

Якщо мета ВНП полягатиме в простому зменшенні вартості загальновійськової підготовки, то вони вдаватимуться, наприклад, до зниження заробітної плати викладачів (чи їх кількості), оскільки це найвагоміша затратна стаття військової освіти. У такому разі вагомим виявиться лише кількісний результат – зменшення затрат незалежно від якості освітньої діяльності або ж ВНП оберуть інший шлях. Приміром зниження вартості навчання кожного студента, шляхом збільшення набору, активно працюючи в ЗВО та інформаційному просторі регіону і залучаючи молодь на навчання в межах визначених замовником обсягів підготовки фахівців. Але таке зростання чисельності навчаємих не обов'язково означатиме підвищення результативності. На що суттєво буде впливати наявність та кваліфікація НПП, рівень інформатизації навчально-виховного процесу у ВНП, стан матеріально-технічної бази (далі – МТБ), і в цілому внутрішня система забезпечення якості освітньої діяльності у ВНП СПОЗ. Адже, від цього безумовно залежить кваліфікація випускників. Але це в свою чергу буде потребувати додаткових затрат на організацію військової підготовки громадян у ВНП.

Таким чином вартість загальновійськової підготовки характеризує економічну складову ефективності, тобто величину затрат, а також їх співвідношення з одержаними обсягами підготовки фахівців. Результативність відображає військово-економічну складову ефективності, а саме – відповідність результатів навчання майбутніх офіцерів запасу та їх кваліфікації – вимогам замовника.

Вищенаведений аналіз дозволяє сформулювати дві наступні групи показників ефективності функціонування загальновійськової складової програми підготовки фахівців у ВВП СПОЗ. А саме:

- показники, які безпосередньо визначають результати функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу (тобто результативність загальновійськової підготовки у ВВП);

- показники, які визначають затратну сторону процесу загальновійськової підготовки офіцерів запасу (тобто вартість військової підготовки у ВВП).

До показників, які безпосередньо визначають результати функціонування системи належать:

- рівень підготовки громадян за результатами навчання за модулями загальновійськової підготовки та результатами складання випускного іспиту;

- здатність системи забезпечити сформованість практичних умінь та навичок, визначених кваліфікаційною характеристикою, за результатами проведення комплексних практичних занять та навчального збору.

До показників, які визначають затратну (вартісну) сторону процесу загальновійськової підготовки офіцерів запасу належать:

- витрати громадян на військову підготовку;

- виконання планового набору громадян на навчання;

- використання ОВТ, матеріально-технічних засобів, навчально-матеріальної бази, полігонів, навчальних центрів тощо в освітньому процесі загальновійськової підготовки ВВП;

- забезпеченість освітнього процесу озброєнням та військовою технікою, іншими матеріально-технічними засобами;

- укомплектованість ВВП НПП та їх кваліфікація;

- рівень інноваційних змін в навчальних планах та програмах військової підготовки, використання сучасних інформаційних технологій, технологій дистанційного навчання в освітньому процесі загальновійськової підготовки тощо;

– забезпеченість загальновійськової підготовки навчально-методичною літературою;

Враховуючи вищезазначене та із врахуванням розділу 3.2.1 в якості інтегрального показника ефективності функціонування загальновійськової складової програми підготовки фахівців у ВВП СПОЗ пропонується векторний показник, що складається із *двох комплексних скалярних показників у вигляді показників середнього результату (3.2.3)*:

$$W = \{K_{яфп}, C_{пит}^{ПОЗ}\} \quad (3.2.3)$$

де $K_{яфп}$ – комплексний показник якості загальновійськової складової програми підготовки фахівців у СПОЗ, що включає в себе часткові показники, які безпосередньо визначають результати функціонування ВВП СПОЗ;

$C_{пит}^{ПОЗ}$ – питомі затрати на організацію процесу загальновійськової підготовки офіцерів запасу в кожному ВВП СПОЗ (приведені до одного студента). Комплексний показник, що включає в себе часткові показники, які визначають затратну сторону процесу загальновійськової підготовки офіцерів запасу в тому числі і витрати на всебічне забезпечення функціонування підрозділів СПОЗ.

Відповідно $C^{ПОЗ} = C_{пит}^{ПОЗ} \cdot n$ – абсолютна вартість (затрати на організацію процесу загальновійськової підготовки офіцерів запасу в кожному ВВП СПОЗ, а n – кількість навчаємих у ВВП СПОЗ;

Тоді поставлену задачу оцінювання ефективності організації процесу загальновійськової підготовки офіцерів запасу в кожному ВВП СПОЗ пропонується вирішувати за наступним критерієм, а саме ефективною, тобто такою, що відповідає сучасним вимогам до СПОЗ, буде така організація процесу загальновійськової військової підготовки у ВВП СПОЗ (W), при якій будуть досягатися цілі функціонування системи за двома комплексними показниками інтегрального показника ефективності (3.2.4). Тобто при:

$$W = \{K_{яфп}, C_{поз}^{ПОЗ}\} \geq W^*$$

$$K_{яфп} \geq K_{яфп}^*, C_{поз}^{ПОЗ} \geq C_{поз}^{*ПОЗ}, \quad (3.2.4)$$

де $K_{яфп}^*$, $C_{поз}^{*ПОЗ}$ - відповідно нормативно встановлені комплексні показники якості функціонування підрозділів та питомих затрат на організацію процесу загальновійськової підготовки офіцерів запасу (нормативно встановленої вартості загальновійськової підготовки одного студента).

Тоді найкращим, найбільш ефективним ВВП СПОЗ будемо вважати підрозділ (кафедру, факультет) в якому організація процесу загальновійськової підготовки відповідає нормативним вимогам за комплексними показниками вартості та результативності, а комплексний показник якості функціонування підрозділів СПОЗ, крім того, буде максимальним (3.2.5). Тобто:

$$u^* : \max K_{яфп}(u), u \in U,$$

$$\text{при } K_{яфп} \geq K_{яфп}^*, C_{поз}^{ПОЗ} \geq C_{поз}^{*ПОЗ}, \quad (3.2.5)$$

де U - множина підрозділів системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу, що досліджується.

Комплексний показник якості функціонування ВВП $K_{яфп}$ враховує результати навчання студентів за навчальними модулями розділів загальновійськової підготовки, включаючи і випускний іспит $K_{рп}$, та показники рівня практичної підготовки студентів як військових фахівців за результатами проведення КПЗ та навчального збору $K_{пн}$ (3.2.6).

$$K_{яфп} = V_1 K_{рп} + V_2 K_{пн}, \quad (3.2.6)$$

де V_1 та V_2 – параметр, що враховує вагу показників ефективності в критерії, визначається, наприклад, методом шкальних оцінок [12-14]), $\sum_{i=1}^n V_i = 1$.

Показники K_{pn} та K_{nn} визначаються як відношення середнього балу за результатами вивчення усіх навчальних модулів загальновійськової підготовки (здачі іспитів, оцінки за практичну складову підготовки) до максимально можливої оцінки в балах за математичною залежністю (3.2.7):

$$R_{ii} = \frac{\sum_{i=1}^n W_i M_i}{\sum_{i=1}^n W_i M_{\max}}, \quad (3.2.7)$$

де M_i – середній бал студентів за результатами вивчення кожного (i -го) навчального модуля загальновійськової підготовки (виконання практичної справи, залікової стрільби, комплексних практичних занять тощо) $i=1,2,\dots,n$;

M_{\max} – максимальний бал (для п'яти бальної системи оцінок $M_{\max}=5$);

W_i – відносна вага (важливість) i -го навчального предмета, $\sum_{i=1}^n W_i = 1$.

Питомі затрати ВВНЗ (ВНП ЗВО) на навчання одного студента за програмою загальновійськової підготовки офіцерів запасу $C_{num}^{ПОЗ}$ можливо представити наступною математичною залежністю (3.2.8).

$$C_{num}^{ПОЗ} = B^{нпн} B^{ст} C_{num}^{зво} + (C_{num}^{моу} + C_{num}^B) \quad (3.2.8)$$

де $B^{нпн}$ – коефіцієнт, що враховує частку витрат на утримання НПП в загальній калькуляції витрат ВНП на загальновійськову підготовку громадян України;

$B^{ст}$ – коефіцієнт, що враховує виконання планових показників набору громадян на навчання;

$C_{num}^{зво}$ – питомі витрати ВНП на послуги у галузі вищої освіти згідно затвердженої калькуляції з урахуванням типових нормативів на утримання

НПП і що фактично визначають витрати на навчання за програмою загальновійськової підготовки кожного студента, що навчається за власні кошти;

C_{num}^{MOU} – питомі витрати Міністерства оборони України, пов'язані із всебічним забезпеченням проведення загальновійськової підготовки;

C_{num}^B – питомі витрати Міністерства оборони України, пов'язані із бюджетною програмою навчання частини громадян.

Відповідно відносний показник затратної складової ефективності загальновійськової підготовки у ВНП СПОЗ $C^{ПОЗ}$ (витрати та забезпечення) можливо представити наступною математичною залежністю (3.2.9).

$$C^{ПОЗ} = \frac{C_{num}^{ПОЗ}}{C_{num}^{*ПОЗ}} \quad (3.2.9)$$

Враховуючи вищезазначене, математичні залежності (3.2.1 – 3.2.9), представимо цільову функцію оцінювання ефективності загальновійськової підготовки у ВНП СПОЗ ($W_{яfn}$) наступною математичною залежністю:

$$W_{яfn} = \frac{1}{W^*} (K_{яfn} + C^{ПОЗ}) = \frac{W}{W^*} \geq 1 \quad (3.2.10)$$

$$\text{при } K_{яfn} \geq K_{яfn}^*, \quad C_{num}^{ПОЗ} \geq C_{num}^{*ПОЗ},$$

Таким чином, відповідно до математичної залежності (3.2.10) ефективною організація процесу загальновійськової підготовки у ВНП СПОЗ буде вважатися за умови досягнення цілей функціонування системи за двома комплексними показниками інтегрального показника ефективності $W \geq W^*$ (з урахуванням обмежень), а цільова функція (її кількісна оцінка), що характеризує якість загальновійськової підготовки у ВНП СПОЗ при цьому не має бути меншою за одиницю. Тобто $W_{яfn} \geq 1$.

Дана цільова функція дозволить, при необхідності, кількісно оцінити якість навчання майбутніх офіцерів запасу у кожній ВВП СПОЗ та у СПОЗ в цілому, а також, за необхідності, визначити найкращий ВВП СПОЗ у якого показник $W_{яфп}$ має бути максимальним серед досліджуваних ВВП, тобто $W_{яфп} \geq 1 - \max . .$

3.3 Методика оцінювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу

3.3.1 Моделювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу

Метою дослідження є аналіз та визначення структурної та аналітичної моделі підготовки фахівців в СПОЗ, яка в залежності від цілі (мети) та задачі досліджень, буде дозволяти, як складова відповідної методики, вирішувати задачі оптимізації, прогнозування та пряму задачу моделювання ефективності функціонування ВВП СПОЗ та СПОЗ в цілому.

Завдання загальновійськової підготовки офіцерів запасу вирішуються системою СПОЗ, яка в якості основних складових містить: органи управління, сили, засоби та об'єкти впливу системи.

В якості сил СПОЗ використовують фахівців (науково-педагогічні працівники та допоміжний склад), які входять до складу військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та вищих військових навчальних закладів, що безпосередньо організовують освітній процес військової підготовки громадян, а також особовий склад Навчальних центрів та військових частин, що забезпечують практичну складову загальновійськової та спеціальної підготовки офіцерів запасу. Засоби СПОЗ включають

матеріально-технічну та нормативну базу військової підготовки, методики, технології, освітні стандарти, вимоги, накази, засоби інформатизації, автоматизації, дистанційного навчання, новацій тощо, що використовуються різними ВВП та СПОЗ в цілому. До органів управління відноситься вертикаль управління системою підготовки офіцерів запасу (замовники), що безумовно впливають на ефективність військової підготовки громадян у ВВП через систему сформованих ними нормативних, кваліфікаційних та програмних вимог (стандартів і освітніх технологій) підготовки громадян.

Об'єктами впливу СПОЗ є громадяни України, які виявили бажання проходити військову підготовку та (потенційно) молодь яка, на цей час, потребує суттєвої складової загальновійськового та військово-патріотичного виховання (підготовки) на етапі отримання середньої та базової вищої освіти.

Враховуючи вищезазначене, а також для зручності подальшого дослідження представимо процес функціонування СПОЗ у вигляді структурної моделі, яка зображена на рисунку 3.3.1

Тут X – множина потоку бажаючих навчатися за програмою підготовки офіцерів запасу у ВВП СПОЗ; Y – множина громадян, які успішно завершивши навчання, $W(t)$ – множина показників (параметрів, кваліфікаційних, нормативних вимог, програм) функціонування ВВП СПОЗ (що досліджується), $W_{яfn}$ – цільова функція, що відображає ефективність процесу функціонування окремих ВВП та СПОЗ, при чому $W_{яfn} = fW(t)$.

Зовнішні впливи та вимоги до СПОЗ

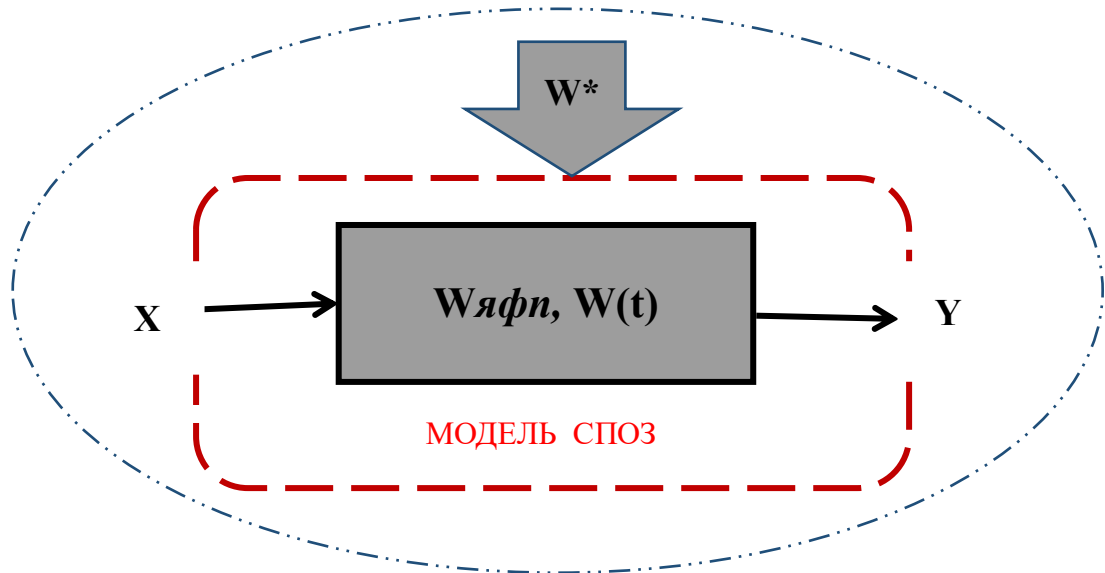

Рисунок 3.3.1.1 – Структурна модель функціонування СПОЗ

W^* – система зовнішніх керівних документів, нормативів, кваліфікаційних та програмних вимог (впливів) органів управління освітою та замовників щодо організації, змісту та результатів освітньої діяльності у ВНП СПОЗ.

Таким чином вхідною величиною x для СПОЗ є множина громадян України, які виявили бажання проходити військову підготовку. Вихідною – множина підготовлених офіцерів запасу Y . Необхідно відмітити, що Y враховує, як кількісну оцінку громадян, які успішно завершили навчання, так і рівень (якість) їх підготовки.

В залежності від цілі (мети) та задачі дослідження зазначена модель дозволяє вирішувати пряму задачу моделювання, задачу оптимізації та задачу прогнозування.

Розглянемо більш детально пряму задачу моделювання, яка полягає у відшуванні значень вихідних змінних Y при відомих значеннях вхідних змінних X , відомій цільовій функції $Wяфп$ ВНП та визначених показниках ефективності $W(t)$, що входять в цільову функцію і враховують нормативні вимоги (тощо) W^* .

Для цього представимо процес функціонування СПОЗ аналітичною математичною моделлю у вигляді системи лінійних рівнянь.

Нехай m вихідних величин $y_1, y_2, y_3, \dots, y_m$ виражаються лінійно та однорідно через n інших вхідних величин $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$. Тоді модель функціонування СПОЗ (рис. 3.3.1) можливо представити виразом 3.3.1.

$$y_i = \sum_{k=1}^n w_{ik} x_k^*, \quad (i = 1, 2, 3, \dots, m) \quad (3.3.1)$$

де w_{ik} – коефіцієнти перетворення (цільові функції, що кількісно визначають якість функціонування окремих ВНП системи ($w_{ik} = W_{яфп} = fW(t)$) та утворюють $m \times n$ матрицю;

x_i^* – кількість громадян, що успішно завершили навчання у конкретному ВНП СПОЗ;

y_i — складова, що враховує, як кількісну оцінку громадян, які успішно завершили навчання у ВНП x_i^* , так і рівень (якість) їх підготовки у цьому ВНП w_{ik} .

Тоді освітню діяльність одного ВНП протягом досліджуваного періоду можливо представити наступною аналітичною моделлю (3.3.2).

$$y_i = w_i x_i^* \quad (i = 1, 2, 3, \dots, m) \quad (3.3.2)$$

Цільову функцію ефективності функціонування кожного ВНП СПОЗ (w_i) представимо математичною залежністю (3.3.3), що детально була розглянута в розділі 3.2.2.

$$w_i = \frac{1}{W^*} (K_{яфп} + C_{поз}^{поз}) \geq 1 \quad (3.3.3)$$

де $K_{яfn}$ – комплексний показник якості освітнього процесу у ВНП СПОЗ, що включає в себе часткові показники, які безпосередньо визначають зміст та результати навчання громадян у цьому ВНП СПОЗ;

До таких показників належать:

- відповідність змісту існуючих навчальних планів та програм сучасним вимогам. Врахування досвіду АТО (ООС) та провідних країн світу в навчальних програмах;

- рівень підготовки громадян за результатами навчання за модулями підготовки та результатами поточних та підсумкових контролів та складання випускного іспиту;

- здатність системи забезпечити сформованість практичних умінь та навичок, визначених кваліфікаційною характеристикою, за результатами проведення комплексних практичних занять та навчального збору.

$C_{пит}^{ПОЗ}$ питомі затрати на організацію процесу підготовки офіцерів запасу в кожному ВНП СПОЗ (приведені до одного студента). Комплексний показник, що включає в себе часткові показники, які визначають затратну сторону процесу підготовки офіцерів запасу в тому числі і витрати на всебічне забезпечення функціонування підрозділу СПОЗ.

До показників, які визначають затратну (вартісну) сторону процесу підготовки офіцерів запасу належать:

- витрати громадян на військову підготовку;
- виконання планового набору громадян на навчання;
- використання ОВТ, матеріально-технічних засобів, навчально-матеріальної бази, полігонів, навчальних центрів тощо в освітньому процесі ВНП;

- забезпеченість освітнього процесу необхідним згідно навчальної програми озброєнням та військовою технікою, засобами реального, віртуального та конструктивного моделювання, іншими матеріально-

технічними засобами;

– укомплектованість ВВП науково-педагогічними працівниками та їх кваліфікація;

– використання сучасних інформаційних технологій, технологій дистанційного навчання в освітньому процесі тощо;

– забезпеченість військової підготовки навчально-методичною літературою;

W^* – нормативно встановлене допустиме значення якості підготовки фахівців у ВВП СПОЗ (приведене до одного навчаємого).

Таким чином підставляючи у вираз (3.3.1) значення цільової функції ефективності функціонування ВВП СПОЗ $W_{яфп}$ (3.3.3) отримуємо кінцевий вираз аналітичної математичної моделі функціонування СПОЗ:

$$y_i = \sum_{k=1}^n \left(\frac{K_{яфп} + C_{num}^{ПОЗ}}{W^*} \right)_{ik} x_i^*, \quad (i = 1, 2, 3, \dots, m) \quad (3.3.4)$$

При необхідності аналітична модель, представлена виразом (3.3.4), дозволяє вирішити також і інші задачі моделювання в тому числі і задачу прогнозування. А саме: при відомих для дослідника вхідних та вихідних значень моделі X_t , Y_t до моменту часу t та заданому часі прогнозування T – визначити цільову функцію моделі $W_{яфп}$, що забезпечить найліпший прогноз Y_{t+T} . А саме (3.3.5):

$$w_{яфп}^* : \max K_{яфп}(w_{яфп}), \quad w_{яфп} \in W_{яфп},$$

$$\text{При } K_{яфп} \geq K_{яфп}^*, \quad C_{num}^{ПОЗ} \geq C_{num}^{*ПОЗ} \quad w_{яфп}^* \geq W^* \quad (3.3.5)$$

де $W_{яфп}$ – множина допустимих варіантів удосконалення системи підготовки офіцерів запасу, що досліджується для досягнення прогнозу Y_{t+T}

$W_{яфп}^*$ – найкращий із досліджених варіантів удосконалення системи підготовки офіцерів запасу, який забезпечує найліпший прогноз Y_t+T

Таким чином, застосування математичної моделі (3.3.4) для всебічної оцінки існуючого стану та прогнозування якості освітньої діяльності підготовки фахівців у ВНП СПОЗ та у СПОЗ в цілому дозволить забезпечити реалізацію визначених цілей (мети) функціонування СПОЗ на цей час. А саме у своєчасному забезпеченні Збройних Сил та інших військових формувань необхідною кількістю якісно підготовлених громадян для виконання військового обов'язку.

Отже, роль сучасного військового очевидна, вона залежить, у першу чергу, від його професіоналізму (компетентності). Вищезазначене диктує також необхідність створення чітко вираженої моделі поетапної військової підготовки майбутніх офіцерів запасу (резерву) у системі цивільної та військової освіти, яка дозволить протягом усієї служби підвищувати свій професійний фах.

У цьому сенсі система підготовка офіцерів запасу відіграє свою ключову (вирішальну) роль у відборі молоді на навчання та формуванні у майбутніх офіцерів тих професійних якостей (компетенцій), які необхідні для служби на первинних офіцерських посадах та для подальшого професійного зростання за умови періодичного (ступеневого) підвищення свого професійного рівня.

В розробленій математичній моделі враховані комплексні показники складових ефективності системи підготовки офіцерів запасу (вартість та результативність), які визначають зміст та результати (якість) навчання студентів за навчальними програмами, в тому числі і показники рівня практичної підготовленості студентів за результатами проведення комплексних практичних занять, навчального збору тощо та питомі затрати ВВНЗ (ВНП ЗВО) на навчання за програмою підготовки офіцерів запасу, а також показники якості всебічного забезпечення освітнього процесу у ВНП СПОЗ.

Використання розробленої моделі підготовки фахівців у СПОЗ, дає можливість під час моделювання кількісно оцінити якість підготовки офіцерів запасу в різних підрозділах та регіонах СПОЗ Збройних Сил України, що в свою чергу дозволить встановити кращі ВВП СПОЗ, обґрунтувати можливі напрямки підвищення ефективності навчання за програмою підготовки офіцерів запасу та з'ясувати зміст основних категорій, принципів і концептуальних засад, необхідних для подальшого реформування СПОЗ в Україні.

4. ВИЗНАЧЕННЯ ДОЦІЛЬНИХ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

4.1 Впровадження сучасних інформаційних технологій в освітній процес загальновійськової підготовки громадян

Найхарактернішою особливістю нинішнього цивілізаційного етапу є наявність стрімких, всеохоплюючих змін. Забезпечити якість цих змін покликана освіта, яка має розвинути природні здібності людини, навчити її самостійно здобувати знання впродовж життя, творчо мислити, опанувати великі інформаційні масиви тощо [47, 54].

Глобалізація, інформатизація, перехід до науково-інформаційних технологій, формування «інформаційного суспільства» (суспільства знань) істотно міняють сутність військової освіти, зокрема уявлення про її ефективність та якість.

В дослідженнях науковців висувається ряд проблем теоретичного, методологічного та методичного характеру, які відносяться до пошуку шляхів

підвищення ефективності та якості освітнього процесу в нашій державі в цілому та підготовки військових фахівців зокрема. Одним із таких є інноваційна діяльність, пов'язана із всебічним впровадженням в освітній процес військової підготовки сучасних інформаційних технологій.

Інформаційні технології (далі – ІТ) у сфері військової освіти – це комплекс навчальних і навчально-методичних матеріалів технічних та інструментальних засобів, озброєння та військової техніки навчального призначення, а також система наукових знань про роль обчислювальної техніки в освітньому процесі, про форми і методи їх застосування для вдосконалення праці НПП ВВП системи підготовки офіцерів запасу та підвищення ефективності військової підготовки громадян в цілому.

З іншого боку інформаційні технології у сфері військової освіти – це система методів, процесів та способів використання обчислювальної техніки і систем зв'язку для створення, збору, передачі, пошуку, моделювання, оброблення та поширення інформації з метою ефективно організації військової освітньої діяльності.

Інноваційне навчання – зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна діяльність, яка ґрунтується на оригінальних методиках (технологіях) розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості. З'являється нова наука – педагогічна інноватика – вчення про створення, оцінювання, освоєння і використання педагогічних новацій.

На жаль, хід інноваційних процесів у СПОЗ, на цей час, відзначає відсутність цілісності та системності в освоєнні новацій (впроваджені змін) і, в основному, залежить від дій та наполегливості окремих керівників ВВНЗ (ВВП ЗВО).

У контексті предмета нашого дослідження особливий інтерес становить інформатизація суспільства, яка ініціює формування інформаційно-комунікативної сфери, роблячи доступною інформацію будь-якого виду для кожної людини планети. Забезпечується така можливість засобами

інформаційних технологій, завдяки яким людина здатна накопичувати, зберігати інформацію, працювати з будь-якою інформацією, застосовувати її в професійній діяльності.

З розвитком інформаційних технологій зростає їх роль та використання у сфері освіти. Світовим трендом у сфері освіти стають відкриті онлайн-курси і медіа-освіта. А впровадження таких технологій в освітній процес та досконале оволодіння ними вимагають певної внутрішньої готовності як викладачів, так і здобувачів вищої освіти до серйозних перетворень, що відповідають умовам швидкозмінного інформаційного суспільства.

Використання в освітній практиці технологій, пов'язаних із Інтернетом або подібними глобальними інформаційно-телекомунікаційними системами, дозволяє також реалізувати принцип безперервної освіти – «навчання впродовж усього життя», перейти від догматичного заучування до діяльнісного та компетентного підходу – підготовки фахівців, здатних в умовах сучасної війни вирішувати наявні проблеми в нетривіальних умовах.

Інформаційно-телекомунікаційні технології мають великі можливості для особистісного розвитку майбутнього військового фахівця, повного розкриття його потенціалу, тому на сучасному етапі значну роль відіграють дистанційні форми та технології навчання й виховання. Вже сьогодні без широкого застосування дистанційного навчання військові навчальні заклади не можуть перемагати в конкурентній боротьбі на ринку надання освітніх послуг в підготовці офіцерів запасу та забезпечувати підготовку кваліфікованих фахівців сучасного рівня.

Звичайно таке онлайн навчання має як переваги так і певні недоліки. До переваг можливо віднести:

- доступ до програм найкращих військових університетів і викладачів світу;
- найновіша інформація, технології, теорії, досвід;
- безкоштовне або доступніше за ціною, ніж денне навчанням у ВНП СПОЗ;
- можливість навчатись будь-де і будь-коли.

Але сучасний студент при такій формі навчання зіштовхується і з труднощами, перш за все у самомотивації, і з так званою ілюзією компетенції, тобто йому і відповідно викладачу важко оцінити знання чи їх відсутність. Існує також суттєва проблема і в проведенні практичної складової військової підготовки, особливо тих занять де передбачено вивчення або використання ОВТ.

Таким чином активне впровадження інформаційних технологій у загальновійськову підготовку майбутніх офіцерів запасу в СПОЗ має забезпечити подальше вдосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність такого різновиду військової освіти.

Це в першу чергу вимагає обґрунтування основних компонентів інформаційної інфраструктури військової підготовки, а також розкрити можливості дистанційного навчання на базі високоефективних комп'ютерних і телекомунікаційних технологій.

Напрямок досліджень щодо безпосереднього використання сучасної комп'ютерної техніки, програмних та методичних розробок у освітньому процесі військової підготовки, що дістав назву "Інформаційні технології навчання" або "Комп'ютерні технології навчання", є складовою загального процесу інформатизації освіти.

Розвиток інформаційного суспільства спонукає СПОЗ реагувати на постійні зміни не тільки в матеріально-технічному забезпеченні освітнього процесу, але й навчати студентів використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології під час професійної підготовки і подальшої службової діяльності.

Зокрема це стосується і проблем використання технологій імітаційного моделювання бойової діяльності. Імітаційне моделювання стало одним із найдієвіших та ефективних інструментів дослідження складних систем, управління якими пов'язане з прийняттям рішень в умовах невизначеності. Моделювання є потужним інструментом для підготовки командирів та штабів діям при плануванні та веденні сучасних бойових дій. При імітаційному

моделюванні процеси функціонування системи-оригіналу підмінюються процесами, імітованими іншою системою (математичною моделлю), але з дотриманням основних правил (режимів, алгоритмів) функціонування оригіналу. Тому знання його основ та можливостей дуже важливе для сучасного офіцера – управлінця.

Разом з тим, реальне використання цієї інформаційної технології під час військової підготовки громадян на сьогодні відбувається лише в НУОУ ім. Івана Черняховського, де створені всі можливості для використання у освітній діяльності, як реального, віртуального, так і конструктивного методів моделювання та розгорнута відповідна інформаційна технологічна база.

Досвід накопичений в НУОУ ім. Івана Черняховського, а також в арміях провідних країн світу показує, що широке впровадження сучасних інформаційних технологій у систему військової освіти, бойової та оперативної підготовки військ дозволяє досягти різкого зниження витрат при одночасному підвищенні якості підготовки військових фахівців. При цьому комп'ютерні військові ігри стали найефективнішою формою підготовки командувачів (командирів) та органів управління всіх рівнів, впливаючи на підвищення рівня їх бойової готовності. Комп'ютерні військові ігри є формою навчання управлінню військами, при якій імітацію дій протиборчих сторін, а також оцінювання роботи тих, кого навчають, а також у ході підготовки і ведення операцій (бойових дій) проводять на основі системи моделювання і реалізованого в її складі відповідного спеціального математичного програмного забезпечення.

Головним у складі такого спеціального математичного програмного забезпечення є сукупність математичних моделей, що утворюють агреговану ієрархічну систему – комплексну модель бойових дій військ, яка має забезпечити всебічний прогноз їх розвитку.

У ході моделювання ті, кого навчають, приймають відповідні рішення на майбутні бойові дії, спираючись на дані про поставлене завдання (задум старшого начальника) і сформовану обстановку (противника, свої війська,

сусідів, місцевість тощо), а у ході розбору є можливість показати тим, кого навчають, як прийняті ними рішення впливають на результати виконання поставленого завдання.

Розвиток інформаційного суспільства спонукає СПОЗ реагувати на постійні зміни не тільки в матеріальному забезпеченні освітнього процесу, але й навчати студентів використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології під час професійної підготовки і подальшої службової діяльності.

Враховуючи зазначене можливо визначити наступні завдання впровадження інформаційних технологій у СПОЗ:

- підготовка військового фахівця до повноцінного життя та професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства;
- комплексна трансформація освітнього процесу у СПОЗ, забезпечення його ефективності на основі впровадження новітніх інформаційних технологій навчання, електронних тренажерів, автоматизованих систем та засобів конструктивного моделювання бойової діяльності військ;
- оптимізація системи управління діяльністю СПОЗ, на основі впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ).

Основними напрямками інформатизації у ВВП ЗВО СПОЗ, на нашу думку, є:

- всебічна інформатизація освітнього процесу, наукової та науково-технічної діяльності. Забезпечення ВВП СПОЗ сучасними засобами управління повсякденною та бойовою діяльністю;
- створення інформаційних баз даних, використання можливостей реального, віртуального та імітаційного моделювання;
- забезпечення ефективного документообігу;
- створення та впровадження в процеси розв'язання інформаційних та розрахункових задач бойової діяльності ефективного математичного та програмного забезпечення;
- інформатизація повсякденної діяльності військового навчального підрозділу та управління ним;

– створення локальної інформаційної комп’ютерної мережі з подальшим її з’єднанням в комунікаційно-інформаційну мережу СПОЗ України.

Зауважимо, що тільки на базі єдиної інформаційної комп’ютерної мережі можливо створення, активізація, взаємодія, навчання НПП та ефективне використання в подальшому інформаційного ресурсу ВНП ЗВО СПОЗ, що дасть змогу досягнути цілей інформатизації всієї СПОЗ.

Отже, на основі вищезначеного, можливо запропонувати такі складові системи інформаційно-аналітичного забезпечення СПОЗ, які мають бути впроваджені у освітній процес ВНП:

– засоби навчання, які призначені для підтримки викладання навчальної дисципліни (розділу програми, модуля), що об’єднують такі елементи: програмні засоби підтримки викладання; інструментальні програмні засоби, що забезпечують можливість автоматизації контролю результатів навчальної діяльності студентів, а також керування навчанням;

– об’єктно-орієнтовані програмні системи, що призначені для формування інформаційної культури науково-педагогічних працівників і студентів та, зокрема, культури освітньої діяльності. В їх основі може бути визначена модель об’єктного “світу користувача” (наприклад, система підготовки текстів, база даних, електронні таблиці, різні графічні і музичні редактори тощо);

– навчальне, демонстраційне устаткування сполучене з ЕОМ, що призначене для самостійного вивчення навчального матеріалу студентами у разі забезпечення предметності діяльності, її практичної спрямованості і, крім того, що дозволяє тому, хто навчається, реалізовувати спектр можливостей ІТ (керувати реальними об’єктами, здійснювати введення і маніпулювання текстовою і графічною інформацією, одержувати і використовувати в навчальних цілях інформацію про регульований фізичний параметр чи процес). Наприклад, це можуть бути засоби реального, віртуального та конструктивного моделювання, навчальні роботи, керовані ЕОМ; різні електронні конструктори; пристрої, що забезпечують одержання інформації

про зміни або регулювання фізичного параметра чи процесу; моделі для демонстрації принципів роботи устаткування (озброєння, техніки) через ЕОМ, його частин, пристроїв, водіння бойових машин, вогневої підготовки тощо;

– системи штучного інтелекту, призначені для організації процесу самонавчання (наприклад, навчальні бази даних, експертні навчальні системи, навчальні бази знань тощо);

– предметно-орієнтовані середовища навчального і розвиваючого призначення, зокрема одна з можливих реалізацій – інформаційно-предметне середовище з вбудованими елементами технології навчання. Можливим варіантом її реалізації може бути програма, на базі технології “Мультимедіа”, яка ґрунтується на використанні системи “Віртуальна реальність”. Крім означеного вище в ІКТ доцільно включати і традиційні засоби навчання, що забезпечують підтримку викладання того чи іншого модуля навчальної дисципліни «Військова підготовка».

Отже, впровадження сучасних ІКТ у освітній процес ВНП ЗВО СПОЗ є однією з головних тенденцій трансформації ЗС України, що дасть змогу покращити якість підготовки військових фахівців; забезпечить конкурентоспроможність послуг системи військової підготовки; створить нові методи і можливості для наукового пошуку і технологічного розвитку; покращить якість військово-наукових досліджень; створить умови для подальшого безперервного навчання військових фахівців протягом всієї служби.

4.2 Формування нової (цілісної, дієвої) системи перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів запасу

Реформування військової освіти в контексті інтеграції ЗС України до Північноатлантичного договору актуалізувалось із широкомасштабною

збройною агресією РФ проти України, змінами у воєнно-політичній обстановці та необхідним швидким впровадженням та досягненням критеріїв членства в НАТО.

Сучасні виклики, що постали перед державою та ЗС України зумовлюють структурні й системні зміни в організації і підходах до системи підготовки громадян України за програмою офіцерів запасу, які сприяють підтриманню та нарощуванню професійних знань, умінь та навичок випускників, забезпечують їх спроможність приймати відповідальні рішення в ситуаціях вибору, вирізнятися мобільністю, динамізмом, конструктивізмом, здатністю реалізовувати свої професійні та творчі здібності у службовій діяльності [13].

Відтак виникає необхідність формування системи перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів запасу, яка повинна набути “неперервного, випереджувального характеру, забезпечить високий рівень професіоналізації ЗС України, якісну підготовку військовослужбовців до виконання завдань за призначенням з урахуванням їхніх вікових особливостей, службового бойового досвіду, кар’єрних домагань тощо” [4].

Правовою основою формування системи неперервної освіти громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу є Конституція України, закони України “Про військовий обов’язок і військову службу”, “Про оборону України”, “Про Збройні Сили України”, “Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію”, “Про освіту”, а також прийняті відповідно до них укази Президента України №392/2020 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”, №121/2021 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”, №189/2021 “Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021” рік та інші нормативно-правові акти щодо забезпечення обороноздатності держави, виконання військового обов’язку, проходження військової служби, служби у військовому резерві та статусу

військовослужбовців, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Урядом затверджено Концепцію трансформації системи військової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 року № 1410 “Про трансформацію системи військової освіти”, яка передбачає професіоналізацію Збройних Сил України, підготовку офіцерських кадрів, що забезпечить комплектування Збройних Сил вмотивованим і освіченим особовим складом.

Відповідно до Закону України “Про військовий обов'язок і військову службу” військова підготовка громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу є важливою складовою для комплектування офіцерським складом військових формувань та створення мобілізаційного резерву для збройних сил як у закордонних країнах, так і в Україні. Законом визначено, що вона проводиться у вищих військових навчальних закладах та у військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів. Військову підготовку на добровільних засадах проходять громадяни України, які мають або здобувають освітній ступінь вищої освіти не нижче бакалавра, придатні до військової служби за станом здоров'я та морально-діловими якостями.

Громадяни України, які здобули військово-облікову спеціальність, придатні за станом здоров'я до проходження військової служби в мирний або воєнний час і не досягли граничного віку перебувають у запасі ЗС України. Цим Законом регламентовано порядок проходження зборів військовозобов'язаними та резервістами. Зокрема, зазначається, що військовозобов'язані (крім резервістів) можуть бути призвані районними (міськими) ТЦК та СП на навчальні збори до п'яти разів строком до двох місяців кожного разу. Час і строки проведення навчальних зборів військовозобов'язаних та резервістів визначаються Генеральним штабом ЗС України та органами управління іншими військовими формуваннями відповідно до цього Закону. Військовозобов'язані (крім резервістів) у період між навчальними зборами можуть залучатися за планом Генерального штабу

ЗС України та органів управління іншими військовими формуваннями за погодженням з Генеральним штабом ЗС України до перевірочних зборів строком до 15 днів як без відриву від виробництва, так і з відривом. Загальний строк зборів під час перебування військовозобов'язаних (крім резервістів) у запасі не може перевищувати 10 місяців. При цьому час перебування на перевірочних зборах зараховується до загального строку перебування на навчальних зборах [14].

Стратегією воєнної безпеки України одним з пріоритетних завдань реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва визначено “зміцнення кадрового потенціалу ЗС України та інших складових сил оборони, ефективне управління кар’єрним зростанням особового складу із забезпеченням професійного просування осіб за чітко визначеними, прозорими, справедливими критеріями, що ґрунтуються на знаннях, уміннях, цінностях, досвіді, доброчесності, а також дотримання гендерної рівності, формування нового стилю військового лідерства та трансформація професійної культури на основі євроатлантичних принципів” [47].

Згідно з указом Президента України №189/2021 “Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік” пріоритетним завданням військової освіти є переорієнтація системи підготовки резервістів та військовозобов'язаних на навчальних зборах у військових частинах (органах) ЗС України, інших складових сил оборони у визначених обсягах для забезпечення їх професійної кваліфікації та готовності до виконання завдань.

Стратегічною метою професіоналізації сил оборони та створення необхідного військового резерву визначено якість змісту освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, навчально-тренувальних (навчальних) центрах та мотивація для отримання військової освіти, підвищення рівня професійної компетенції, що досягається виконанням таких пріоритетних завдань: а) запровадження прогнозованої та недискримінаційної системи просування по

службі військовослужбовців відповідно до рівня професійної компетенції та рівня освіти (строк виконання – 2025 рік); б) здійснення інформування випускників закладів загальної середньої освіти і фахової передвищої освіти та потенційних здобувачів вищої освіти про переваги отримання професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах (строк виконання – 2025 рік) [17].

Аналіз нормативно-правових документів, що регламентують підготовку громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу засвідчив, що процес військової підготовки має становити собою ступеневий неперервний процес професіоналізації військовослужбовців за певними кваліфікаційними характеристиками та програмами військової підготовки офіцерів запасу, що визначаються МО України.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності Міністерства оборони і Генерального штабу ЗС України та органів військового управління є вдосконалення багаторівневої системи професійної військової освіти відповідно до стандартів НАТО, досягнення взаємосумісності структури професійної освіти для підготовки військових фахівців Збройних Сил з відповідними структурами структур НАТО.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що пріоритетними завданнями розвитку військової освіти та підготовки офіцерів запасу тактичного рівня у вищих навчальних закладах є реформування системи перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів запасу, в основу якої покладатиметься принцип пріоритетності людини, модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу.

Відповідно до Концепції трансформації військової освіти одним із пріоритетних напрямів діяльності структурних підрозділів МО України вважають приведення змісту військової освіти та якості підготовки військових фахівців у відповідність до потреб та сучасних завдань ЗС України з урахуванням досвіду ведення бойових дій російсько-української війни 2014 –

2023 року та вдосконалення багаторівневої системи професійної військової освіти відповідно до стандартів НАТО, власного досвіду ведення бойових дій.

Концепція неперервної освіти була сформована у 1970-рр. в результаті ініціатив трьох міжнародних організацій. Рада Європи виступила за постійну освіту, планом з перетворення європейської освіти впродовж життя. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) призвала до повторного навчання, чергування роботи з навчанням. Інститут ЮНЕСКО з освіти впродовж життя так розтлумачує досліджуване поняття: “По суті, навчання впродовж усього життя засноване на інтеграції навчання й життя, що охоплює навчальну діяльність для людей будь-якого віку (дітей, молоді, дорослих, людей похилого віку, незалежно, чи це дівчата, чи хлопці, жінки, чи чоловіки), у будь-якому життєвому середовищі (сім’я, школа, громада, робоче місце тощо) та через різноманітні способи (формальні, неформальні та інформальні), що разом задовольняють широкий спектр навчальних потреб” [25].

Слід погодитись із представниками когнітивного підходу у підготовці майбутніх офіцерів, коли вчені розглядають навчання як процес набуття знання суб’єктом, що відбувається на таких етапах: набуття, перетворення інформації, створення когнітивних структур. Згідно з поглядами відомого вченого Б. Блума цілі навчання у когнітивній сфері можуть бути виражені через такі елементи засвоєння: знання (запам’ятовування та відтворення матеріалу, який вивчається), розуміння (здатність людини встановлювати зв’язок одного матеріалу з іншим), застосування (уміння використовувати вивчений матеріал у конкретних умовах і нових ситуаціях), аналіз (виділення частин цілого, виявлення взаємозв’язку між ними, осмислення принципів організації цілого), оцінка (вміння оцінювати значення того чи іншого матеріалу для конкретної мети), синтез (вміння комбінувати елементи, щоб одержати ціле з новою системною властивістю).

Представники діяльнісного підходу розглядають процес навчання у контексті активізації практичної діяльності тих, хто навчається, залучення їх

до цілеспрямованого перетворення дійсності у процесі міжособистісної взаємодії, спілкування, співтворчості.

Сучасний андрагогічний підхід у дослідженнях, які стосуються підготовки майбутніх офіцерів свідчить що неперервна освіта дорослої людини відзначається цілою низкою особливостей, пов'язаних із само сприйняттям і самооцінкою, мотивацією навчально-пізнавальної діяльності, системою цінностей, наявністю життєвого і професійного досвіду тощо. Саме тому в сучасній андрагогічній моделі навчання відображено п'ять основних ознак фахівця, що навчається: усвідомлювати себе самостійною, самокерованою особистістю; накопичення життєвого (побутового, професійного, соціального) досвіду, який стає важливим джерелом навчання її самої особистості та її колег; прагне за допомогою освіти вирішити свої життєвоважливі проблеми й досягти конкретної мети; прагне до швидкої реалізації отриманих знань, умінь, навичок і якостей; самостійно керує власною навчальною діяльністю, яка значною мірою обмежена у часі [19, с. 47].

До провідних функцій неперервної освіти дорослої людини належать такі:

- розвиваюча (задоволення духовних потреб особистості, потреб творчого зростання);
- професійна (набуття компетентностей, необхідних для професійної реалізації);
- компенсуюча (заповнення пробілів у базовій освіті);
- адаптивна (приспособування соціально-освітнього середовища навчання до особи дорослого учня та активного включення дорослого суб'єкта навчальної діяльності у проектування адаптивного інформаційно-освітнього середовища, розробку індивідуальних освітніх маршрутів);
- соціальна (дозволяє реалізувати особистісний потенціал за рахунок інтеграції людини у професійну діяльність, виконання професійних обов'язків в межах компетенцій);

– ресоціалізації (повторної соціалізації).

Успішність застосування андрогогічного процесу у підготовці майбутніх офіцерів залежить від урахування тих кількісних та якісних змін, які відбуваються на певному етапі особистісного розвитку учасників навчання, визначають їх вікові особливості. У зв'язку з цим окремої уваги заслуговують сучасні психологічні розвідки, присвячені розкриттю індивідуально-психологічних характеристик офіцерів за основними віковими групами [22, 34].

Аналіз сучасної практики організації неперервної освіти засвідчує, що сьогодні навчання протягом усього життя, включно із підготовкою за програмою офіцера запасу, мислиться як відкритий процес, який не обмежується віком або фізичним простором, а відбувається завжди і скрізь, у класі, на військовому полігоні, онлайн, вдома та через життєвий досвід. Це нелінійний, персоналізований, гнучкий процес, у якому ті, хто навчаються можуть досягати успіху незліченною кількістю способів за допомогою індивідуальних траєкторій навчання, які максимізують їхній унікальний потенціал. Вчені схильні розглядати навчання як безперервний процес, де інформація постійно синтезується, весь час і з численних джерел. Таке навчання не обмежується лише когнітивним розвитком, а передбачає цілісний розвиток особистості, що включає в себе когнітивні, соціальні, емоційні та фізичні здібності, які, у свою чергу, перебувають під впливом культурних систем. Без сумніву, воно включає у себе цілий спектр освітніх ресурсів для реалізації різноманітних професійних і особистісних цілей: основних освітніх програм (професійна освіта), додаткової професійної освіти в межах програм неформальної та формальної освіти. Поряд з додатковими професійними програмами, які спрямовані на задоволення освітніх і професійних потреб, розширення і оновлення знань та навичок на основі вже отриманої спеціальності широко реалізуються програми масових відкритих онлайн-курсів та короткострокових навчальних курсів з вибраних тем і видів діяльності (“мікроконтенту”) з використанням мобільних додатків, які можуть

полегшити доступ до навчання. Наприклад, щоб розширити навчання в таких областях, як оборонна підтримка цивільних органів влади з ініціативи Міністерства оборони США було розроблено мобільний додаток PERLS. Він представляє рекомендації у вигляді електронних карток, які користувачі гортають, щоб знайти бажаний вміст, в основі цих рекомендацій лежить динамічна модель саморегульованого навчання. Перші результати показали, що учні, які використовують PERLS, повідомили про підвищене задоволення та мотивацію до навчання [11, с. 295].

Широкий спектр можливостей кар'єрного зростання як для військового, так і для цивільного персоналу, пропонують Партнерські навчально-освітні центри (Partnership Training and Education Centres (PTECs) – освітні і навчальні заклади, які об'єднані єдиною концепцією, схваленою Північноатлантичним альянсом і визнаний НАТО. Щоб забезпечити освіту, навчання та інструктаж в різних сферах, які відповідають пріоритетам політики НАТО. Центри партнерської підготовки і навчання надають платформу для оперативної підготовки, пропонують курси, семінари і практикуми, щоб нові ідеї, процедури, тактика та набутий досвід були впроваджені в систему військової освіти. Для вирішення проблеми неперервної освіти у масштабах армії США у 2004 році Командуванням навчання і доктрини армії (TRADOC) була розроблена Концепція, де неперервна освіта військовослужбовців визначається як здатність військовослужбовців вчитися, зростати і досягати на протязі всієї своєї кар'єри, де б вони не проходили військову службу. Це поєднання традиційного формального навчання та навчання у центрах неперервного навчання (LLC). Огляд літератури засвідчує, що система неперервного навчання (LLC) становить безперервний процес, який постійно оновлюється упродовж усієї кар'єри, та сприяє підвищенню готовності військовослужбовців до виконання місії.

Практика обліку витрат LLC показує, що існує три широкі категорії витрат: витрати на персонал, матеріали та інші витрати, що безпосередньо відносяться до розробки та проведення курсів (наприклад, заробітна плата

інструкторів та пільги); персонал, матеріали, та інші витрати, побічно пов'язані з розробкою та проведенням курсів (наприклад, заробітна плата та пільги для персоналу технічної підтримки та адміністративного персоналу); витрати, пов'язані з використання приміщень та обладнання (наприклад, опалення та електрика).

В організації неперервного навчання беруть участь розробники навчання, предметні експерти, інструктори, керівники курсів та розробники доктрин, а також студенти та інші користувачі. Особлива увага приділялася керівництву та технічному персоналу, які забезпечують онлайн-навчання військовослужбовців. Для створення та підтримки онлайн-присутності учасників добираються відповідні технології, обладнання та матеріали для LLC, програмне забезпечення та мережеві підключення, необхідні для технічного супроводу онлайн-навчання та оцінки потреб його учасників. Такий підхід дозволяє фіксувати вхідні дані, вивчати проблеми, які необхідно вирішити, недоліки продуктивності або поведінки, які необхідно усунути, та/або способи, якими можна підвищити ефективність діяльності курсу. На основі відгуків викладачів та слухачів, розробники навчальних програм постійно поновлюють зміст курсу. Ураховуючи те, що більшість учасників географічно знаходяться на віддаленій відстані, необхідно об'єднувати зусилля розробників програм різних центрів для спільної генерації змісту курсу. Така інтеграція навчальних матеріалів створює можливості для співробітництва, обміну досвідом, що, у свою чергу, зміцнює ключові цілі навчання.

Участь слухачів та інших користувачів LLC у освітньому процесі, гарантують інструктори. Наприклад, з використанням технологій дистанційного навчання, вони можуть доставляти навчальні матеріали, налаштовувати доступ користувачам курсу, керувати ресурсами, які надає LLC. Таким чином, вони реалізують адміністративні обов'язки за курсом, що дозволяє заощадити час у класі для фактичного навчання. Викладачі також

можуть використовувати можливості системи для оцінки успішності учнів та повідомляти про оцінки адміністрацію.

Вихід на LLC може бути розглянутий як доступ до системи (тобто система дійсно доступна 24/7 для всіх членів різноманітної групи користувачів), що дозволяє фактичне використання системи студентами та іншими користувачами, адже, якщо навчальне програмне забезпечення недоступне, воно не може сприяти покращенню навчання впродовж життя, хоч би яким захоплюючим воно не було.

Прикладом професійного зростання офіцерів запасу у країнах НАТО є діяльність Міжсоюзницької конфедерації офіцерів запасу (Confederation Interalliee des Officiers de Reserve – CIOR), яка була заснована у 1948 році Асоціацією офіцерів запасу Бельгії, Франції та Нідерландів. Нині об'єднує 18 асоціацій офіцерів запасу, які діють у країнах НАТО. Головна мета діяльності конфедерації полягає у налагодженні співпраці між асоціаціями офіцерів запасу країн Атлантичного альянсу та солідарності для проведення роботи на підтримку політики НАТО; підтримання контакту з військовим керівництвом і командуванням НАТО; розвиток міжнародних зв'язків між офіцерами запасу з метою поліпшення взаємних обізнаності та розуміння. Відносини між CIOR та НАТО повністю визначені в документі Військового комітету НАТО (МС) 248/2. Крім того, що усі члени CIOR є офіцерами запасу, кожен з них провадить активну діяльність у діловій, промисловій, дослідницькій, політичній та інших галузях професійного життя, тож вони мають змогу сприяти кращому розумінню питань безпеки та оборони населення у цілому, так само як і використовувати набуті у цивільній діяльності знання й досвід у розв'язанні завдань і проблем, що постають перед силами запасу НАТО.

Для досягнення своїх цілей CIOR збирає форуми раз на рік почергово в країнах-членах. Узимку, як правило, збирають асоціації офіцерів запасу країн НАТО [86].

Головні функції цих комітетів зумовлені глобалізаційними викликами розмаїттям військових культур, унікальними національними проблемами

кожної країни-учасниці та спрямовані на професійне зростання офіцерів запасу, здобуття колективного досвіду для подолання цих викликів, розвиток міжкультурних діалогів і спільних підходів до загальних проблем.

Програми професійної підготовки передбачають проведення семінарів з питань оборони і безпеки та включають такі теми для обговорення: “Стратегічна концепція НАТО – сприяння міжнародної безпеки через співробітництво”, “Оцінка світової стабільності-чи є конфлікт культур”, “Роль Збройних Сил у новому світовому порядку – Центральна і Східна Європа прилаштовуються до західних контактів”, “НАТО як європейський миротворець – нова місія для діючих резервних сил” та інші.

Для вдосконалення практичних навичок щорічно проводяться триденні командні військові змагання, до програми яких входять стрільба з пістолета і гвинтівки, подолання смуги перешкод CISM і плавання, спортивне орієнтування з додатковими завданнями таким як оцінка дальності. Підвищити комунікативну компетентність, збагатити словниковий запас військовою термінологією НАТО та скласти екзамен STANAG на оволодіння англійською (EFL) або французькою (FFL) мовами та на рівнях 2 та 3 учасники можуть під час навчання у мовній академії CIOR (CLA). Таким чином, варто зазначити що у країнах Північноатлантичного альянсу армії використовують різноманітні технології, стимули, програми для неперервного та змістовного навчання протягом усього життя військовослужбовців. Воно може відбуватися у формальних умовах (наприклад, курси, які пропонуються на базі центрів професійної освіти офіцерів, які входять до штату Збройних Сил та полігонів), неформальний контекст за межами повністю структурованих установ (наприклад, семінари-зустрічі, тренінги, навчання на платформах електронного навчання) а також у неформальні та спонтанні способи (наприклад, під час спілкування з колегою або читання публікації в соціальних мережах) [46].

У Законі України “Про освіту” формальна освіта розглядається як освіта, що здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених

законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою.

Неформальна освіта – освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.

Інформальна освіта (самоосвіта) – освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям [84].

Принципово важливо під час реалізації навчання на основі андрагогічного підходу враховувати вік учасників навчання. Адже офіцери запасу, які закінчують навчання на кафедрі військової підготовки переважно молоді люди, віком до 25 років. Вони не мають досвіду військово-професійної діяльності, внаслідок чого їх підготовка здійснюється на засадах професійної військової підготовки. Ті ж офіцери, які перебувають у запасі по-перше, вийшли на якісно новий щабель власного розвитку (спочатку дорослість – від 28-30 до 40 років, потім – зрілість, яка триває приблизно від 40 років до завершення військової кар'єри); по-друге, мають належний досвід військової служби та управлінської діяльності [64, с. 81].

Проведений аналіз сучасного стану перепідготовки офіцерів запасу Збройних Сил України свідчить про недосконалість системи підвищення кваліфікації громадян України, які пройшли повний курс військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу, склали встановлені іспити та атестовані до офіцерського складу. Відтак особливої актуальності набуває сьогодні питання впровадження у системі підготовки офіцерів запасу нової (цілісної, дієвої) освітньої моделі “освіти впродовж життя” (life long learning), яка забезпечить розвиток професійної компетентності особистості

відповідно до її індивідуальних потреб, потреб суспільства, держави, ЗС України.

Метою перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів запасу є набуття нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей за напрямком професійної діяльності, пов'язаних з виконанням функціональних обов'язків за посадою або перед призначенням на вищу (іншу) посаду, що не потребує підвищення рівня військової освіти; допідготовка та перепідготовка офіцерів запасу за визначеними військовими спеціальностями, набуття ними практичних навичок і умінь, досвіду для збройного захисту Вітчизни.

Принципово важливим у проектуванні нової (цілісної, дієвої) системи перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів запасу є виконання таких завдань:

1. Законодавчо унормувати державну політику в галузі неперервної освіти офіцерів запасу з визначенням стратегії, управління та ресурсного забезпечення цієї сфери.

2. Створити необхідну (оновлену) нормативно-правову базу військової підготовки громадян України, які перебувають у запасі з визначенням принципів та механізмів реалізації державної підтримки неперервного навчання впродовж життя.

3. Реформувати структуру єдиної системи підготовки офіцерів запасу з урахуванням регіонального принципу її формування та інтересів усіх військових формувань України. Створити при провідних ВВНЗ України Центри військової підготовки основним видом діяльності яких є неперервне навчання офіцерів запасу у відповідній галузі, за відповідною військово-обліковою спеціальністю.

4. Розробити і запровадити механізми розвитку і ефективного функціонування освітнього простору для забезпечення комплексного супроводу та професійної підтримки неперервного процесу перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів запасу.

5. Впровадити систему підготовки і перепідготовки викладачів для роботи з офіцерами, студентами, а також систематичного навчання керівників різних рівнів, на базі навчальних закладів України і країн партнерів в галузі військової освіти.

6. Поглибити співпрацю з відповідними інституціями зарубіжних країн для вивчення досвіду і поширення власних напрацювань у розвитку військової освіти. З метою реформування військової освіти в Україні, як країні-партнеру НАТО, зокрема підготовки офіцерів запасу, здійснити конкретні заходи щодо досягнення сумісності у питаннях індивідуальної підготовки офіцерів, спираючись на вимоги спільної директиви стратегічних командувань НАТО «Освіта та індивідуальна підготовка (E&ITD) 075-007 від 10 вересня 2015 року» [69].

Для реалізації неперервного навчання офіцерів запасу необхідно створити освітній простір – “багаторівневий соціокультурний сегмент, у межах якого на певній території реалізуються різні рівні взаємодії людини з оточуючими її елементами – носіями культури (освітнім середовищем), що створюють потенційні можливості для розвитку особистості” [68, с. 59]. Освітній простір неперервного професійного зростання утворюється шляхом поєднання освітніх середовищ Центрів військової підготовки, яке характеризується як комплекс умов-можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання неперервного навчання, забезпечує можливості для загальнокультурного та особистісного розвитку суб’єктів освітнього процесу.

Розвиток особистості досвідченого офіцера в умовах андрагогічного процесу відбувається під час активного обміну життєвим, службовим, військово-професійним досвідом, його критичного осмислення та збагачення, усвідомленої і самокерованої освітньо-професійної діяльності, діалогічного спілкування та розвитку його культури.

Розвивальна спрямованість андрагогічного процесу забезпечується за рахунок адаптації змісту освітніх програм, гнучкості особистісної траєкторії, навчання, єдності та взаємозв'язку раціонального і чуттєвого, абстрактного і конкретного, теоретичного й емпіричного.

Виходячи з того, що сучасна концепція неперервної освіти відзначається гуманістичним спрямуванням, визначає головною метою навчання реалізацію і самореалізацію особистісного потенціалу офіцерів запасу, виникає необхідність використання принципів:

- інтерактивності, що передбачає налагодження активної взаємодії усіх учасників освітньої діяльності, безпосередню участь кожного учасника у спільному обговоренні професійного досвіду, моделюванні шляхів вирішення навчальних питань і проблем;

- суб'єктності та інтерсуб'єктності, які передбачають визнання усіх учасників навчання рівноправними суб'єктами освітнього процесу;

- діалогічності, що зумовлює взаємний обмін думками між суб'єктами навчання;

- нерепресивної свідомості (толерантності), що спрямовує на забезпечення свободи суб'єктів навчання у висловлюваннях, мисленні, творчій діяльності, толерантне ставлення до особистості, повагу до його поглядів і переконань;

- рефлексивності, що визначає необхідність осмислення суб'єктами навчання своїх досягнень і проблем, вироблення здатності до самостереження, аналізу результатів власної навчально-пізнавальної діяльності.

Реалізація визначених принципів здійснюється на основі низки методологічних підходів: компетентнісного, особистісно орієнтованого, системно-діяльнісного, розвивального, гендерного, технологізованого тощо.

Компетентнісний підхід орієнтований на досягнення інтегральних результатів у навчанні, що забезпечуватимуть успішне виконання військовослужбовцями бойових завдань.

Особистісно орієнтований підхід спрямований на створення оптимальних умов для особистісного зростання військовослужбовців у системі професійної підготовки. Він створює умови для актуалізації цілого комплексу особистісних якостей, що охоплює цінності, емоції і почуття, волюваті якості, креативність, ініціативність, комунікабельність, прагнення до самореалізації в майбутній професії.

Системно-діяльнісний підхід розкривається через єдність усіх компонентів навчання (теоретичне навчання і практична підготовка, аудиторна і самостійна робота тощо), їх втілення в конкретних видах діяльності.

Розвивальний підхід забезпечує спрямованість навчання на “зону найближчого розвитку” військовослужбовців, набуття ними як загальних, так і спеціальних умінь і навичок. Практична реалізація цього підходу відзначається інтегральним характером, а тому передбачає його інтеграцію з іншими підходами (компетентнісним, особистісно орієнтованим, системно-діяльнісним тощо) з метою гарантованого розвитку у майбутніх військових фахівців таких особистісно і професійно важливих якостей, як дивергентне мислення, гнучкість, креативність та ін.

Сутність гендерного підходу вбачаємо у налагодженні егалітарного (партнерського) характеру відносин у ситуаціях гендерної освітньої взаємодії. Його реалізація залежить від урахування в освітньому змісті актуальних питань гендерної теорії і практики, технологічного забезпечення освітнього процесу та використання конструктивних поведінкових стратегій міжособистісної взаємодії, що забезпечують партнерський характер взаємовідносин із колегами протилежної статі.

Для забезпечення комплексного супроводу та професійної підтримки неперервного процесу перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів запасу, інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності, підвищення мотивації потрібне розширення доступу до навчальних ресурсів та створення оптимальних умов для самоосвіти, професійної самоактуалізації і

самореалізації. У Центрах військової підготовки необхідно створити інформаційно-освітнє середовище – системно організовану сукупність засобів передавання інформації, принципів взаємодії учасників освітнього процесу, дидактичного, організаційного та методичного забезпечення, яка орієнтована на задоволення потреб тих, хто навчається [63, с. 10].

Слід здійснити конкретні заходи щодо інтеграції навчання офіцерів запасу зважаючи на перспективу інтеграції Національного університету оборони України до системи військової освіти та підготовки країн – членів НАТО, імплементації євроатлантичних стандартів освітньої та наукової діяльності, спираючись на «Концепцію трансформації системи військової освіти» [57].

Система інтеграції до стандартів НАТО у підготовці офіцерів запасу передбачає перехід на нові рівні військової освіти у тому числі (тактичний), приведення структури та змісту професійної військової освіти до стандартів, підходів і принципів, які впроваджені у країнах – членах НАТО є ключовим завданням.

Потрібно внести оновлення освітніх програм курсів підготовки офіцерів запасу, удосконалити методику підготовки молодших офіцерів зважаючи на набутий досвід відсічі збройній російській агресії, враховуючи принципи і стандарти НАТО, цим досягнути цілей партнерства.

З метою адаптації системи підготовки офіцерів запасу до вивчення керівних понятійних вимог підготовки військових фахівців, які закладені низкою керівних документів НАТО, слід передбачити вивчення основ Військової концепції стратегічних комунікацій НАТО (2010), останні версії Військової політики НАТО зі стратегічних комунікацій (2016) і підручника зі стратегічних комунікацій НАТО а також посібника [43] в українському перекладі, щоб надати можливість найширшому колу викладачів та майбутніх офіцерів отримати докладну інформацію щодо керівних документів НАТО.

З метою досягнення цілі партнерства володіння англійською мовою необхідно підняти рівень підготовленості науково-педагогічних працівників,

що дозволяє опанувати та впровадити в освітній процес стандарти НАТО. Для покращення рівня підготовки фахівців з іноземної мови потрібно надати можливість навчання викладачів у системі перепідготовки кафедр іноземних мов університетів, відповідного тестування і подальшого атестування фахівців. Відповідно до стандартів НАТО слід ширше залучати участь науково-педагогічних фахівців у профільних науково-практичних конференціях, семінарах країн НАТО, збільшити частку наукових публікацій англійською.

В умовах російсько-української війни слід зважати на дієві можливості неперервного навчання в онлайн-режимі за допомогою навчальної платформи призначеної для об'єднання педагогів, адміністраторів і учнів (студентів) в одну надійну, безпечну та інтегровану систему для створення персоналізованого навчального середовища Moodle, яка впроваджена у НУОУ ім. Івана Черняхівського. Moodle має широкий набір функціональності, притаманний платформам електронних систем навчання, системам управління курсами (CMS), системам управління навчанням (LMS) або віртуальним навчальним середовищам (VLE). Moodle дозволяє розробникам створювати ефективні сайти для онлайн-навчання, використовувати інструменти для розробки авторських дистанційних курсів, розміщувати навчальні матеріали (тексти лекцій, завдання до практичних/лабораторних та самостійних робіт; додаткові матеріали (книги, довідники, посібники, методичні розробки), додавати різноманітні елементів курсу, використовувати різні типи тестів.

Програмний засіб “BigBlueButton” дозволяє проводити в синхронному режимі різні види навчальних занять, здійснювати комунікацію в реальному часі, використовувати електронні ресурси (тексти лекцій, додаткові аудіо-, відео-, фото-, презентаційні матеріали з гіперпосиланням на медіа-об'єкти). Використання “BigBlueButton” надає широкі функціональні можливості для налагодження інтеракції між учасниками віртуальної “аудиторії” під час відео- та аудіоконференції, спільної роботи над поставленими завданнями, спілкування у чаті, тощо.

Слід застосовувати практичну реалізацію веб-квест технології, що передбачає розміщення на сайті критерій оцінювання навчальних досягнень учасників за веб-квестом. Під час оцінювання робіт треба враховувати як ґрунтовність відповіді на проблемне запитання, так і якість проведеного інформаційно-аналітичного пошуку, рівень інтерактивності, творчий характер оформлення виконаних завдань.

Контроль знань зареєстрованих учасників у системі Moodle проводиться з використанням модуля “Тест”. Його налаштування дозволяє обрати час на виконання завдань, кількість спроб, поведінку питань, параметри перегляду відповідей та оцінок. Тест дає змогу викладачам створювати й редагувати різні типи запитань. Слухачам пропонується дати відповіді на багатоваріантні запитання (правильно/неправильно (запитання з двома варіантами вибору); запитання на встановлення відповідності (відповідь на кожне підпитання має бути вибрана із заданого списку можливих варіантів); стисла відповідь дозволяє відповідь одним або кількома словами (фразою або реченням), які оцінюються шляхом порівняння з відповідними зразками, які можуть містити символи підстановки. Таким чином, упровадження інформаційно-комунікативних технологій у систему неперервного навчання офіцерів запасу сприяє розвитку самостійності, здатності оперативно і технологічно виконувати навчальні завдання, налагоджувати е-комунікацію в сучасному інформаційному просторі [41, 44].

Зважаючи на досягнення цілі партнерства щодо покращення матеріально-технічної бази навчання, набуття відповідних освітніх компетентностей необхідно досягнути збільшення показників у оснащенні навчальних аудиторій, робочих місць викладачів системами мультимедійного і дистанційного навчання, впроваджувати технічне оновлення не менше, ніж 5 відсотків на рік, проводити послідовно оновлення сучасної комп’ютерної техніки, збільшення частки систем імітаційного моделювання.

4.3 Підготовка науково-педагогічних працівників кафедри військової підготовки до інноваційної педагогічної діяльності

Нові соціально-економічні пріоритети розвитку світової спільноти зумовили суттєві зміни в цілях, змісті та результатах функціонування вищої військової освіти, орієнтуючи її на підготовку нової генерації фахівців військової галузі.

У зв'язку з цим виняткового значення набуває інноваційна діяльність педагога, що ґрунтується на основі наукового осмислення практичного педагогічного досвіду, організації цілеспрямованої педагогічної діяльності, зорієнтованої на зміну та розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення вищих результатів, одержання нового знання, формування якісно іншої педагогічної практики.

За таких умов інноваційна професійна діяльність стає невід'ємним чинником розвитку професійного становлення кожного військового викладача.

Деякі вимоги до сучасного викладача ВВНЗ можна назвати "вічними", тобто такими, що діють незалежно від місця та часу, у який працює педагог. Ці вимоги можемо поділити на групи.

До професіоналізму викладача можна віднести глибоке знання свого предмету, що відповідають новітнім науковим досягненням, володіння методикою викладання, вміння обирати та застосовувати необхідні методи, форми, засоби навчання, вміння організувати роботу студентів, застосовувати педагогічні підходи, принципи, закономірності, загальна ерудиція тощо.

До мотиваційно-вольових якостей можна віднести любов до свого предмету, викладацької діяльності, бажання самовдосконалення, а також зацікавленість у особистісному і професійному розвитку своїх студентів, вміння надихнути, зацікавити студентів у навчанні, стимулювати їх до вивчення предмету та саморозвитку, вимогливість до студентів.

Важливими є комунікативні якості педагога – це ораторська майстерність, поставлене мовлення, вміння розуміти особистість студента. Сила слова - могутня сила і педагог має ним володіти блискуче.

Не менш важливими є й особистісна сфера викладача – володіння такими якостями, як стресостійкість, людяність, відповідальність, доброта, щирість, уважність, морально-етичні якості тощо.

Розвиток суспільства потребує від педагогічної науки нових, інноваційних підходів та методів навчання. Однією з важливих якостей військового викладача, умов успішності його як професіонала є готовність до інноваційної діяльності.

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості викладача, яка виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність.

Отже, у структурі професійно спрямованої особистості педагога готовність до інноваційної діяльності є показником його здатності нетрадиційно вирішувати актуальні для особистісно-орієнтованої освіти проблеми.

Включення педагога в інноваційну діяльність може бути наслідком дії різноманітних чинників:

- невдоволеність методиками, результатами особистої праці;
- освоєння нових знань, особливо у суміжних сферах;
- осмислення і якісно нове бачення особистої життєвої місії, іноді – творче осяяння, яке, як правило, є результатом тривалого пошуку й аналізу здобутого на цьому шляху.

Деякі вчені (зокрема, Касьянова О.М., skuid.gu.net) на основі вивчення й аналізу досліджень з проблем педагогічної діяльності, визначають такі параметри інноваційної діяльності викладача:

1. Готовність викладача до здійснення інноваційної діяльності.
2. Інноваційна діяльність викладача.

3. Результативність інноваційної діяльності. Кожен параметр діяльності деталізується певними показниками.

Параметр “Готовність викладача до здійснення інноваційної діяльності” розкривається такими показниками: – здатність до самоорганізації; – здатність до самоаналізу, рефлексії; – здатність відмовитися від стереотипів педагогічного мислення; – прагнення до творчих досягнень; – критичність мислення, здатність до оціночних суджень.

Параметр “Інноваційна діяльність” характеризується наступними показниками: – варіативність педагогічної діяльності; опанування методологією творчої діяльності; – володіння методами педагогічного дослідження; – здатність акумулювати та використовувати досвід творчої діяльності інших педагогів; – здатність до співпраці та взаємодопомоги.

Параметр “Результативність” розкривається такими показниками: – створення авторської ідеї навчання та виховання; – розробка змісту планів і програм; методик, технологій; – апробація інновацій; – розповсюдження освітньої інновації; – виявлення інноваційної ініціативи.

Інноваційна діяльність педагога передбачає дотримання таких принципів:

1. Принцип інтеграції освіти. Вимагає уваги до кожної дитини як особистості, орієнтації на формування громадянина з високими інтелектуальними, моральними, фізичними якостями.

2. Принцип диференціації та індивідуалізації освіти. Потребує забезпечення умов для розвитку здібностей кожного вихованця. максимальний розвиток здібностей дитини, незалежно від соціально-економічного та суспільного статусу її сім'ї, статі, національності, віросповідання.

3. Принцип демократизації освіти. Передбачає створення передумов розвитку активності, ініціативи, творчості учнів і вчителів, залучення громадськості в управлінні школою. Здійснення цих принципів передбачає зміну характеру освітньої системи, змісту, методів, форм, технологій навчання

й виховання. Метою освіти за таких умов є вільний розвиток індивідуальних здібностей, мотивів, особистісних цінностей різнобічної, творчої особистості. Отже, у структурі професійно спрямованої особистості педагога готовність до інноваційної діяльності є показником його здатності нетрадиційно вирішувати актуальні для особистісно-орієнтованої освіти проблеми.

Виділяють основні критерії готовності до інноваційної діяльності [15]:
 усвідомлення необхідності інноваційної діяльності;
 готовність до творчої діяльності щодо нововведень у навчальному закладі;
 впевненість у тому, що зусилля, спрямовані на нововведення, принесуть результат;
 узгодженість особистих цілей з інноваційною діяльністю;
 готовність до подолання творчих невдач;
 органічність інноваційної діяльності, фахової та особистісної культури;
 рівень технологічної готовності до інноваційної діяльності;
 сприйняття свого минулого досвіду і вплив інноваційної діяльності на фахову самостійність;
 здатність до фахової рефлексії.

Багато проблем, що постають перед військовими викладачами, які працюють в інноваційному режимі, пов'язані з низькою інноваційною компетентністю.

Під інноваційною компетентністю викладача можемо розуміти систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, які забезпечують ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з слухачами.

Компонентами інноваційної компетентності педагога є:
 поінформованість про інноваційні педагогічні технології;
 належне володіння їх змістом і методикою;
 висока культура використання інновацій у навчально-виховній роботі;

особиста переконаність у необхідності застосування інноваційних педагогічних технологій.

Підготовлений до інноваційної професійної діяльності військовий викладач має такі професійні й особистісні якості [77]:

усвідомлення змісту і цілей освітньої діяльності у контексті актуальних педагогічних проблем сучасної військової освіти;

осмислена, зріла педагогічна позиція;

уміння по-новому формулювати освітні цілі з предмета;

здатність вибудовувати цілісну освітню програму, яка враховувала б освітні стандарти, нові педагогічні орієнтири;

співвіднесення сучасної реальності з вимогами особистісно-орієнтованої освіти;

здатність бачити індивідуальні здібності слухачів;

уміння продуктивно, нестандартно організувати освітній процес, володіння технологіями, формами і методами інноваційного навчання;

здатність до особистісного творчого розвитку, рефлексивної діяльності, усвідомлення значущості, актуальності власних інноваційних пошуків і відкриттів.

Сприйняття нових ідей, інновацій у галузі військової педагогіки складний багатоетапний розумовий процес прийняття рішення, який має тривалий термін від першого знайомства людини з інновацією до її кінцевого сприйняття.

У ході цього процесу виділяють основні етапи сприйняття інновацій:

етап ознайомлення з інновацією;

етап появи зацікавленості;

етап оцінки;

етап апробації;

етап кінцевого сприйняття, використання в повному обсязі [26].

Інноваційна педагогічна діяльність військового викладача буде продуктивною тільки тоді, коли він повністю відмовиться від відомих

штампів, стереотипів у навчанні, вихованні й розвитку особистості, діючих нормативів, створить нові цілі та принципи своєї діяльності. Інноваційний потенціал загальноосвітнього навчального закладу залежить від кількості педагогів, які з яскраво вираженим новаторським духом завжди першими охоче сприймають нове як позитивне. Вони вміють розв'язувати нестандартні завдання, часто самі створюють і розробляють педагогічні освітні інновації.

Метою інноваційної діяльності ВВНЗ є [80] досягнення очікуваного кінцевого результату, тобто якісна зміна об'єкта. Мета – це усвідомлення моделі бажаного творчого пошуку; осмислення етапів та термінів досягнення очікуваного результату; раціональний добір засобів її досягнення. Важливим чинником інноваційної діяльності є вміння знайти у нововведеннях власну мету, що активізує інноваційну діяльність військового педагога, сприяє ефективному процесу та результату. Завдання інноваційної діяльності полягає у виконанні різноманітних за обсягом видів роботи (чи конкретних заходів), що залежать від змісту нововведення.

Труднощі, які супроводжують інноваційну діяльність породжені дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Ключовим серед них є фактор управлінський і значною мірою залежить від того, наскільки діяльність керівників вищих військових освітніх закладів зорієнтована на інноваційність.

Інноваційна налаштованість, тип ділової поведінки керівника освітнього закладу є важливим чинником того, яку модель інноваційної діяльності досліджуватимуть у ньому. Значною мірою це залежить від інноваційної ідеї, особливостей колективу, якому належить її реалізувати. Згідно з типологією сучасного дослідника проблем управління Ф. Гельфера інноваційна діяльність може розгортатися за однією із таких моделей:

1. Нововведення за типом «Наказ» (його ініціює керівник, який розраховує на власні адміністративні можливості – силу розпоряджень і невідступність контролю).

2. Нововведення за типом «Щеплення» (з його впровадженням лише додається новий елемент – навчальний предмет, організаційна структура тощо).

3. Класичне «Впровадження» (особливістю його є ґрунтовність попередньої роботи, яка полягає в професійній підготовці педагогів, навчанні їх працювати по-новому, запровадженні відповідних матеріальних і моральних стимулів). Така модель інноваційної діяльності є виправданою, якщо нововведення не визріло в колективі, а привнесеною ззовні.

4. Нововведення за типом «Зрощування» (йому властива орієнтація ініціатора інновації на організацію практичної роботи педагогічного колективу, застосування активних методів освоєння педагогами нововведення, які з часом починають сприймати інноваційну ідею як виправдану, закономірну);

5. Інноваційна діяльність за типом «Вирощування» (ініціатор нововведення не розглядає свою ідею як остаточну, завершену, а організує спільне з колегами розроблення потрібної навчально-виховної закладу ідеї проекту інноваційних дій).

Таким чином, розглянувши інноваційну професійну діяльність викладача ВВНЗ за її структурними компонентами, ми з'ясували її сутнісний зміст та ознаки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки про те, що інноваційна професійна діяльність викладача ВВНЗ має бути спрямована на формування позитивної мотивації, набуття необхідних компетенцій для її здійснення, оволодіння інформаційною культурою, науковим пошуком, розвиток творчих здібностей і рефлексивного мислення.

4.4 Система формування стійкого морально-психологічного стану, якостей лідера-патріота у майбутніх офіцерів запасу

Процес реформування вищої військової освіти в Україні за стандартами збройних сил держав-членів НАТО зумовлює потребу в удосконаленні системи військової освіти. Стратегія воєнної безпеки України визначає, що одним з пріоритетних завдань реалізації державної політики у сфері оборони і військового будівництва є “зміцнення кадрового потенціалу ЗС України та інших складових сил оборони, ефективне управління кар’єрним зростанням особового складу із забезпеченням професійного просування осіб за чітко визначеними, прозорими, справедливими критеріями, що ґрунтуються на знаннях, уміннях, цінностях, досвіді, доброчесності, а також дотримання гендерної рівності, формування нового стилю військового лідерства та трансформація професійної культури на основі євроатлантичних принципів”. Відтак актуалізується проблема перебудови військово-педагогічного процесу на засадах компетентнісного підходу, де “...основним результатом процесу навчання є не тільки знання й уміння, а способи мислення і діяльності ціннісно-сміслової орієнтації, які утворюють суб’єктний базис професійної компетентності та особистісного зростання офіцера”.

Сучасні методологи наголошують, що успішне виконання військовослужбовцями професійних обов’язків на посадах офіцерського складу забезпечує лідерська компетентність – “інтегрована здатність офіцера до здійснення практичної лідерської поведінки у професійній діяльності в типових фахових і військово-професійних ситуаціях, а також певний лідерський потенціал, який може бути перенесений на інші професійні сфери, тобто це певний інтегрований потенціал офіцера, який слід актуалізувати в конкретних обставинах і ситуаціях” [18, с. 77-78].

Професія офіцера у всі часи була однією з найскладніших, тому що вимагає від її суб’єкта здатності вирішувати завдання в особливих (бойових,

екстремальних) умовах, за короткий час із максимальною ефективністю, високим рівнем відповідальності за свої рішення і дії підлеглих. Усе це вимагає у людини, що обрала цей професійний шлях, лідерства як актуалізованого явища, яке потребує повного розкриття у військово-професійній діяльності. Офіцер стає лідером, коли чітко розуміє поставлені завдання і бачить шляхи їх виконання, діючи при цьому на вищому рівні, ніж інші військовослужбовці, що є у нього в підпорядкуванні. Він має вищий статус і найкраще дотримується групових норм, у певній ситуації бере на себе більшу відповідальність за виконання групових завдань. Цей феномен у діяльності офіцера визначає також його здатність динамічно застосовувати і проявляти у службовій діяльності (ситуаціях) знання та вміння ефективною та творчою міжособистісною взаємодією з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях.

На сучасному етапі розвитку військової освіти постає проблема формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ та ВНП ЗВО на яких здійснюється навчання за програмами підготовки офіцерів запасу. Надзвичайно важливим є впровадження в систему професійної підготовки офіцерів компетентнісного підходу, зокрема такого, що забезпечив би у освітньому процесі формування у них таких видів компетенцій, як: соціально-особистісні, інструментальні, загальнонаукові, загально-професійні та спеціалізовано-професійні [8, 27].

Однією з головних організаційних умов формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ є поєднання процесів навчання й виховання, формування й розвитку військових лідерів. Відповідно, організація комплексної взаємодії вищезначених педагогічних процесів і явищ у ВВНЗ щодо формування певних поведінкових лідерських компетенцій і чеснот є необхідною та важливою умовою для формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів.

Однією з не вирішених раніше частин вищезначеної проблеми є недостатнє наукове обґрунтування й розробленість організаційних умов

формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ, що зумовлені останніми змінами в системі військової освіти – підготовки та підвищення кваліфікації офіцерів ЗС України.

Формалізований освітній процес без включення емоційно-почуттєвого, ціннісного контексту не здатний забезпечити на виході якісну освіту офіцера, тим більше зі сформованими поведінковими лідерськими компетенціями, тому що невдача під час підготовки призводить до підготовки невдачі. Як наслідок, система військової освіти не буде спроможна продукувати справжніх лідерів: для цього недостатньо перманентно «вдосконалювати» або «оптимізувати» навчальний процес у ВВНЗ та ВНП ЗВО. Необхідно більш активно брати участь у процесі формування професійно-значущих чеснот особистості майбутнього офіцера як лідера, коли набуваються компетенції комунікації й міжособистісної взаємодії, чітко вибудовується індивідуальна система моральних та армійських цінностей, людина визначає своє ставлення до лідерства у військовій сфері управління, проявляє активну життєву позицію, ініціативу й самостійність у судженнях, а також демонструє свій лідерський потенціал.

Які ж організаційні умови успішного навчання й виховання військових лідерів найголовніші?

Щоб сформувати справжнього лідера, майбутнього офіцера потрібно добре вивчити і знати. У освітньому процесі ВВНЗ передусім необхідно організувати виявлення потенційних лідерів – студентів, курсантів, слухачів, які володіють відповідними здібностями лідерства [61]. Цей етап необхідний, попри те що в навчальних групах курсантів та студентів, які навчаються за програмами підготовки офіцерів запасу з перших місяців навчання традиційно виділяються соціально активні та домінантні особи, що характеризуються зацікавленістю до подій і середовища, у якому перебувають, проявляють бажання впливати на внутрішньогрупові процеси та прагнення до першості, позицій лідерства. Виявлення потенційних лідерів необхідно здійснювати й тому, що офіцери курсової ланки зазвичай призначають на посади командирів

відділень та заступників командирів взводів, командирів навчальних груп осіб, за критеріями, які не обґрунтовані ні з психологічного, ні з педагогічного поглядів. У сучасній українській системі військової освіти нині відсутній механізм і процедури визначення потенційних командирів низової ланки (відділення, навчальної групи). Відповідно, пізніше, у кінці першого або на другому курсі, навчання такі студенти (курсанти) проявляють неготовність і нездатність впливу на своїх колег, отримують у край негативний лідерський та управлінський досвід і в результаті їх замінюють іншими. Вивчення практики діяльності офіцерів курсової ланки ВВНЗ свідчить про те, що основу формування поведінкових лідерських компетенцій у курсантів (студентів) становить їхній власний службовий досвід. Зауважимо, що їх більшість не мала достатнього досвіду служби саме у військах (зазвичай до 2–3-х років) і не завжди спроможна передати необхідні поведінкові лідерські компетенції курсантам (студентам) у роботі з особовим складом. У зв'язку з тим що досвід служби офіцерів курсової ланки набуває психолого-педагогічної унікальності, виникає ризик культивування негативних елементів у курсантському та студентському середовищі з подальшим перенесенням цього досвіду у військову практику офіцерами – випускниками ВВНЗ. Відповідно, необхідно формувати в курсових офіцерів ясні й чіткі установки в психолого-педагогічній сфері на основі сучасних принципів і законів теорії управління та його вищого еволюційного типу – лідерства, а також військової етики й корпоративної культури офіцера, що ґрунтується на армійських цінностях і вкорінена в Доктрині військового лідерства ЗС України. Звісно, для таких офіцерів необхідний високий рівень сформованості ініціативи, активності (проактивності), емоційного інтелекту, вольових якостей, організаторських здібностей, відповідальності, зацікавленості в досягненні групових цілей, нарешті, вони повинні володіти достатнім рівнем комунікабельності й особистої привабливості (харизмою).

Водночас, дотепер не зрозуміло, чи потрібні особистості специфічні (унікальні) якості лідера (сила й рухливість нервових процесів, здатність до

співчуття, яскраво виражені евристичні та інтелектуальні здібності тощо)? Результати проведених педагогічних експериментів доводять, що наявність одних лише якостей і рис лідера є недостатньою для досягнення ефективного впливу на особовий склад, необхідні також інші, додаткові чинники. Ні якості особистості, ні особливості поведінки й ситуації, у яких має діяти потенційний військовий лідер, самі по собі не виявляють системні джерела й механізми феномена лідерства та його компетентності. Як видається, лідером може стати людина, здатна до адаптації своєї особистості або конструктивного самовизначення в інтересах досягнення цілей спільної діяльності, що ґрунтується на основі відповідних моральних цінностей і чеснот. Тим самим лідерські якості й поведінка можуть бути розвинуті й покращені завдяки процесам навчання та виховання майбутніх офіцерів у ВВНЗ та ВНП ЗВО.

Однією з організаційних умов формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ та ВНП ЗВО є обов'язкове стажування курсантів та студентів на сержантських посадах у своїх навчальних групах. Додатково необхідно організувати наставництво кураторів навчальних груп в плані надання допомоги й передачі службового, навчального та методичного досвіду. Цей досвід широко розповсюджений, наприклад, у Військовій академії Республіки Південна Корея, Військовій академії США (Вест-Пойнт) тощо. Під час професійної підготовки майбутнього офіцера у військових навчальних закладах (підрозділах) організовується набуття ним досвіду управління й лідерства за чіткими критеріями оцінювання успішності виконання обов'язків командира підрозділу й не тільки з боку науково-педагогічних працівників, наставників і безпосередніх командирів, а й з боку однокурсників, якими тимчасового управляє майбутній офіцер за так званою методикою експертної оцінки на «360 градусів».

Однією з проблем, із якими стикаються курсанти та студенти під час виконання обов'язків командирів у навчальних групах є невміння налагоджувати взаємини зі своїми підлеглими колегами, відсутність знань про

методи психологічного, управлінського й лідерського впливу, уміння їх застосовувати в повсякденній службовій практиці. При цьому зауважимо, що найбільш нетерпимими, на думку підлеглих, рисами характеру командира є роздратованість, грубість, запальність, байдужість до інтересів підлеглих. Також відмічена така особливість взаємин начальника й підлеглих: вони сприймають свого командира насамперед з погляду його моральних цінностей, реального ставлення не до одного підлеглого, а до відділення, взводу (навчальної групи) загалом.

Отже, практичне виконання студентами обов'язків командира відділення, заступника командира взводу (стажування на сержантських посадах у навчальних групах) дасть змогу:

- виявити позитивні й негативні риси характеру та рівень лідерського потенціалу майбутнього офіцера;
- набути первинного досвіду прояву лідерської поведінки, здійснити оцінку й самооцінку сформованості відповідних лідерських навичок і вмінь;
- «зануритися» в майбутню діяльність командира підрозділу й «пережити» ситуації, що наближені до реальних уже під час підготовки до служби на офіцерських посадах;
- відчутти рівень відповідальності, ініціативності, самостійності в прийнятті рішень, довіру й надання допомоги як від старших командирів, так і від товаришів по навчанню тощо.

Крім того, процес формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів як під час навчання у ВВНЗ, так і в ВНП ЗВО передбачає також набуття ними навичок і вмінь дотримуватися певного лідерського стилю впливу, вимогливості й етичної поведінки з оточуючими. Організуючи процес набуття таких поведінкових компетенцій військового лідера під час стажування на посадах молодших командирів у навчальних групах офіцери курсової ланки, офіцери-куратори та науково-педагогічні працівники зобов'язані моделювати в освітньому процесі такі організаційні умови [74]:

- доцільність і законність вимог;

- персональна відповідальність за доручену справу;
- контроль і перевірку виконання доручень (як навчальних, так і службових);
- показ особистого прикладу в добросовісному ставленні до служби й навчання, прояв дійсного авторитету серед підлеглих і товаришів по службі;
- справедливість і відповідність вимог з урахуванням знання особливостей підлеглих і колег;
- прояви ініціативи й довіри під час виконання навчальних і службових завдань і доручень тощо.

Розглянемо деякі організаційні умови успішного формування лідерської компетентності майбутнього офіцера під час навчання у виховному аспекті. Варто усвідомлювати те, що військова діяльність – сфера специфічна, а підготовка офіцерського складу в ній посідає особливе місце. Військова справа – важке ремесло: треба втягнутися в нього тривалим вишколом і виховати в собі професійно-значущі військові якості й чесноти; треба зріднитися зі зброєю, військовою формою, амуніцією; уміти адаптуватися до труднощів польових умов (холод, відсутність їжі) і підготувати себе, наскільки в мирний час це можливо, до тих бід, без яких війни не буває, треба вміти не спати, коли того вимагає служба, і навчитися користуватися для сну вільною хвилиною.

Ще важливішим, ніж психофізіологічні навички, є виховання військового духу. Військовий лідер повинен проїнятися почуттям дисципліни, тобто свідомістю, що він зобов'язаний підкорятися старшим і зобов'язаний управляти молодшими за званням і посадою; повинен судити про себе самого (критикувати себе) суворіше, ніж старші за званням і посадою, і вимагати від самого себе більше, ніж від підлеглих, щоб бути їм прикладом. Військовий лідер має швидко схоплювати сенс наказів і навчитися сам віддавати накази твердо, коротко і ясно; повинен беззаперечно виконувати те, що наказано, але при цьому сам вирішувати, як виконувати, проявляючи ініціативу; якщо наказів немає, повинен мати особисту мужність діяти й бути готовим тримати відповідь за своє рішення [83].

До військового лідера має висуватися вимога щодо наявності в нього великого потенціалу моральних і фізичних сил, які автори об'єднали під назвою «лідерської пружності», і тим більшого та більш диференційованого, чим вище його становище в ієрархічній градації. Військовий лідер мусить набути правильного сприйняття смерті на війні: він повинен уважати, що коли бій почався, то гріш ціна його життя; а як військова посадова особа, повинен усвідомлювати, що він зобов'язаний виявляти свою жалість до підлеглих і бути вправі її виказувати тільки тоді, коли підготовляється бій, обмірковується замисел і план дій, приймається рішення на виконання бойових завдань [8, 9]. Тут він повинен докласти всіх зусиль свого розуму й душі задля забезпечення бою так, щоб мета була досягнута з найменшими жертвами; тоді він має йти напролом і забути про все на світі, окрім тієї мети, до якої прагне. І залежно від того шляху, по якому йде виховання в армії лідерів у мирний час, на війні її чекають або блискучі перемоги, або ганебні невдачі.

Визначимо основні організаційні напрями діяльності науково-педагогічних працівників, командирів (начальників) щодо морального виховання майбутніх офіцерів як лідерів у процесі навчання [66]:

- надавати курсантам та студентам знання про вимоги, що висувуються з боку суспільства до їхнього професійного й морального образу як військових лідерів;
- пояснювати соціальну значущість військової служби, її позитивні та негативні прояви;
- стимулювати потреби і створювати мотиви курсантів та студентів до морального вдосконалення;
- застосовувати виховний вплив згідно з досягнутим рівнем моральної зрілості навчаємих;
- цілеспрямовано організовувати морально значущу діяльність курсантів та студентів, у процесі якої формується, усвідомлюється й проживається особистісний сенс моральних принципів і норм, попереджаються негативні дії та вчинки, формуються моральні почуття;

- вивчати й використовувати у виховних цілях індивідуальні особливості курсантів та студентів, результати впливу командної думки та соціально-психологічного клімату в конкретній навчальній групі, курсі, військово-обліковій спеціальності;

- використовувати духовно-моральний потенціал різноманітних громадських об'єднань ВВНЗ та ВНП ЗВО (педагогічні ради кафедр, ради сержантів, ради курсантських матерів, ветеранських організацій тощо) з метою морального виховання майбутніх офіцерів тощо.

Процесуальну площину педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників та офіцерів керівництва факультетів (інститутів) і курсової ланки щодо формування необхідних морально-етичних чеснот майбутніх офіцерів нами визначено через створення певних умов у освітньому процесі ВВНЗ. Необхідний рівень морально-етичного впливу на свідомість курсантів (студентів) з метою формування в них лідерської компетентності може бути забезпечений у ВВНЗ за дотримання суб'єктами навчання й виховання таких вимог і норм:

- усебічне врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів та курсантів і соціально-педагогічних явищ у навчальних групах;

- поважне, довірливе й уважне ставлення як до окремої особистості, так і до навчальної групи загалом без будь-яких суб'єктивних упереджень;

- розумна вимогливість до всіх підлеглих, піклування про їхнє самовдосконалення, високоморальну громадянську позицію;

- витримка та врівноваженість, доброзичливість і до певної міри неформальність у спілкуванні з ними (партнерство), довіра й тактовність;

- моральна відповідальність за взаємини, що складаються між навчаємими, стимулювання позитивних ціннісних проявів особистості, забезпечення мотиваційної основи морально-етичного вдосконалення, підтримка ініціативи в усіх корисних починаннях (проектах);

- приклад педагогічного оптимізму, активної життєвої позиції викладача, офіцера;

– непримиренність до аморальності, демонстрація особистого прикладу етичної поведінки викладача, офіцера тощо.

Крім того, офіцерові та науково-педагогічним працівникам, які розвивають в процесі підготовки майбутнього офіцера його морально-етичні цінності, необхідно знати, що особистість у процесі спілкування задовольняє свою вищу потребу – потребу в людяності (К.А. Абульханова-Славська).

Комунікаційні здібності офіцерів управлінської або курсової ланки, науково-педагогічних працівників регулюють міжособистісні взаємини, що вимагає від них творчого підходу до створення різних форм спілкування з курсантами (студентами), які сприяють прояву в них таких людських якостей, як гідність, свобода, довіра, пошана, що характеризують індивідуальність. Спілкування розвиває відчуття людини, її етичні цінності, формує моральні ідеали. У спілкуванні проявляється ієрархія ціннісних орієнтацій особистості майбутнього військового лідера, характер її життєвих рефлексій (до себе, до інших, суспільства, служби, життя загалом). Будь-який стиль спілкування синтезує здатність розуму й волі, етичну свідомість і поведінку, мотиви й відчуття.

Лише ті офіцери, науково-педагогічні працівники, які своїми конкретними практичними діями та вчинками зближують дійсність з етичним ідеалом, здатні ушляхетнювати мікросередовище й розумно вирішувати конфліктні ситуації. Здатність перетворювати обставини в ім'я етичних цілей, уміння ухвалювати рішення й вибирати засоби відповідно до етичної необхідності свідчать про те, що майбутній офіцер у розмаїтті ситуацій здатний свідомо визначити лінію поведінки, співвідносячи моральний вибір із життєвими обставинами, продемонструвавши при цьому гуманність, принциповість, протидію аморальному та, як наслідок, лідерську компетентність.

Формування лідерської компетентності необхідно здійснювати цілеспрямовано в процесі фахової підготовки, що вимагає наявності спеціальних організаційних заходів і педагогічного впливу на процес

становлення лідерських якостей як фактору розвитку готовності фахівця до професійної діяльності й основи для персонального лідерства у військовому колективі.

В сучасній освітньо-професійній програмі підготовки фахівців структур морально-психологічного забезпечення в ВВНЗ окремі питання лідерства розглядаються в декількох дисциплінах: соціальна психологія, педагогіка, морально-психологічне забезпечення, психологія, правознавство тощо.

В умовах екстремальних ситуацій дуже важливий стан особового складу і підрозділів в цілому, який суттєво впливає на ефективність та на кінцевий результат виконання завдань за призначенням. Відомо, що в згуртованих колективах майже не спостерігається відхилень у поведінці людей у надзвичайних умовах і навпаки – несприятливий морально-психологічний стан в колективі може призвести до зриву виконання завдань [20, 36, 58].

Відповідно, у бойових умовах найбільш наближеним визначенням “морально-психологічний стан” слід вважати – обумовлений вплив соціальних, матеріально-технічних і природних факторів, відносно стійкий і обмежений у часі стан змобілізованості і налаштованості психіки військовослужбовців і психології військових колективів на вирішення поставлених бойових завдань, ступінь психологічної готовності та здатності виконувати такі завдання (О. Хміляр).

У наказі Генерального штабу ЗС України від 29.04.2017р. № 153 визначається: “Морально-психологічний стан особового складу військових частин (підрозділів) – це ситуаційний стан духовної, моральної, ідеологічної налаштованості, військово-професійної готовності та психологічної здатності військовослужбовців виконувати завдання за призначенням” [49].

Метою оцінювання морально-психологічного стану особового складу є своєчасне забезпечення командирів (начальників) систематизованою, об’єктивною інформацією щодо рівня сформованості морально-психологічної спроможності особового складу виконувати завдання за призначенням, врахування її у підготовці військ (сил), виробленні замислу та прийнятті

управлінських рішень щодо їх застосування та організації заходів морально-психологічних заходів.

Основними завданнями оцінювання морально-психологічного стану особового складу є:

визначення рівня морально-психологічного стану особового складу;

виявлення чинників, що впливають на морально-психологічний стан військовослужбовців, їх здатність виконувати завдання за призначенням;

прогнозування поведінки особового складу під час підготовки та в ході виконання завдань за призначенням;

прийняття управлінських рішень з організації заходів і створення командирами (начальниками) оптимальних соціально-психологічних умов для ефективної службової (навчальної, навчально-бойової), бойової діяльності особового складу військових частин (підрозділів), формування, підтримання і відновлення морально-психологічного стану особового складу [49].

Також наказ визначає оціночні компоненти структура морально-психологічного стану особового складу військових частин (підрозділів), а саме:

- моральна (духовна, національно-патріотична) налаштованість;
- емоційно-вольова налаштованість;
- мотиваційна готовність;
- функціональна готовність;
- фахова здатність;
- об'єктивні і суб'єктивні чинники, які впливають на морально-психологічний стан особового складу.

З метою підготовки майбутніх офіцерів до роботи з особовим складом та набуття ними вмінь корегувати морально-психологічний стан підлеглих, доцільно в підготовці офіцерів запасу викладати навчальні модулі гуманітарного блоку, що навчають специфіці роботи з особовим складом підрозділу, розкривають основи управлінської діяльності командира-лідера,

основи морально-психологічного забезпечення в повсякденній діяльності командира підрозділу.

Матеріали гуманітарного блоку в контексті воєнно-історичних знань розвитку української державності та українського війська від найдавніших часів і до сьогодення, створюють передумови до ефективного проведення занять з особовим складом за тематикою духовної, моральної, ідеологічної налаштованості.

Здатність офіцера професійно аналізувати й оцінювати воєнно-політичну обстановку в цілому та суспільно-політичну обстановку у певному районі бойових дій, забезпечує вивчення матеріалів з правових питань.

Знання основ міжнародного гуманітарного права створює передумови щодо дотримання принципів моралі та людяності в бойовій обстановці щодо полонених, цивільних осіб, наведення порядку та ладу на звільнених від ворога українських територіях.

Таким чином, під час навчання на кафедрі військової підготовки здійснюється підготовка офіцерів здатних забезпечувати безпосередньо гуманітарну складову навчально-виховного процесу у військах, морально-психологічний вплив, внутрішньо-комунікаційну, військово-патріотичну та культурологічну роботу.

Крім навчальних модулів гуманітарного блоку, з метою значного підвищення професіоналізму майбутніх офіцерів по роботі з особовим складом передбачені суто спеціальні навчальні модулі, а саме: “Морально-психологічне забезпечення підготовки підрозділів”, “Морально-психологічне забезпечення бойового застосування підрозділів”, “Військова психологія” та “Військова педагогіка”. Викладання зазначених модулів створює умови для підготовки майбутніх заступників командирів рот з морально-психологічного забезпечення, які здатні організовувати та особисто проводити:

заняття з національно-патріотичної підготовки з усіма категоріями військовослужбовців, вміло використовуючи військово-педагогічні форми, методи і технології;

заходи з інформаційно-пропагандистського забезпечення, командирське, цільове, бойове інформування;

заходи з військово-патріотичної, культурологічної та соціально-правової роботи;

заняття і заходи з психологічного забезпечення, тестування і опитування, співбесіди, заняття з психологічної підготовки, як предмету навчання.

Характерним для цих модулів є й те, що на заняттях викладачі навчають майбутніх офіцерів діяти у бойових діях. Майбутні заступники командирів рот з морально-психологічного забезпечення опановують особливості оцінки суспільно-політичної обстановки, морально-психологічного стану не лише свого підрозділу, а й підрозділів противника, інформаційно-психологічного впливу противника. Викладачі – офіцери запасу, вчать майбутніх заступників методиці формулювання та надання пропозицій командирам рот з питань морально-психологічного забезпечення як під час підготовки і ведення різних видів загальновійськового бою та підготовки і здійснення маршу підрозділу [66, с. 86-91].

Сьогодні, в процесі підготовки майбутніх офіцерів професійна готовність офіцера ЗС України – це успішне виконання своїх обов'язків, використання знань, досвіду, особистісних якостей зі збереженням самоконтролю і перебудовою своєї діяльності у разі появи непередбачених змін бойової обстановки. Поряд з цим, патріотизм воїнів, їх почуття відданості до України, має основоположне значення для розвитку ЗС України [75, с. 295-297].

Таким чином, зазначені особливості програми підготовки майбутніх офіцерів запасу з морально-психологічного забезпечення, особливості розвитку лідерських якостей у офіцерів в поєднанні з патріотизмом дозволяє сформувати офіцера-лідера – особу, якій підрозділ (група) за певних обставин надає право приймати важливі рішення, що відповідають інтересам підрозділу (групи) і визначають напрям і характер його діяльності. Складність

формування лідерських якостей в майбутніх офіцерів полягає в тому, що освітня система ВВНЗ спрямована на формування, перш за все, якостей військового керівника – командира, тобто управлінських якостей. Лідерство офіцера – це інтегрований прояв професійно важливих якостей сучасного військового керівника – професійно компетентного, мобільного в умовах постійних змін розвитку способів збройної боротьби, який швидко адаптується до нових обставин, орієнтується в інформаційних потоках, здатний оптимально вирішувати проблеми, з яскраво вираженими і сформованими морально-психологічними якостями, що дозволяють йому брати відповідальність за свої рішення і дії.

4.5 Шляхи удосконалення змісту підготовки громадян, що навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, з тактичної медицини

В умовах ведення російсько-української війни надання якісної медичної допомоги пораненим військовослужбовцям, їх повноцінне лікування і реабілітація, із застосуванням новітніх технологій є найвищим пріоритетом держави.

Світовий досвід військової медицини у війнах ХХ сторіччя та досвід організації надання домедичної допомоги під час повномасштабного вторгнення РФ та ООС, став основою для розробки сучасних принципів організації та тактики медичної служби збройних сил з метою ефективного надання невідкладної медичної допомоги пораненим та хворим на етапах медичної евакуації.

Безпосередньо впливають на ефективне лікувально-евакуаційне забезпечення в бойових діях, чинники, що пов'язані з організаційно-штатною структурою медичної служби військових частин (підрозділів), насамперед, з укомплектованістю їх штатної чисельності військово-медичними кадрами та

навченістю особового складу військових підродів правилам надання медичної допомоги. Адже принцип своєчасності надання медичної допомоги військовослужбовцям на рівні тактичної ланки знаходиться в залежності від особистої готовності військовослужбовців до надання домедичної допомоги пораненим, кількісно-якісних характеристик персоналу медичної служби окремого підрозділу, а також від їх спроможності до організації лікувально-евакуаційного забезпечення у визначені часові показники за певних тактичних умов бою.

Здобутий практичний досвід з надання допомоги пораненим у військових госпіталях, евакуаційних бригадах та безпосередньо на передовій показав низький рівень знань, практичних навиків, та психологічної готовності військовослужбовців всіх категорій до надання допомоги під вогнем, в бою.

Так, при дослідженні обізнаності військовослужбовців і медичного персоналу бойових підрозділів з поняттям “перша медична допомога” встановлено, що тільки $0,7\pm 0,1\%$ військовослужбовців та $49,6\pm 2,1\%$ бойових медиків мають цілісні уявлення щодо цього поняття, а рівень практичних навиків куди нижчий (таб. 4.5.1) [39]:

Таблиця 4.5.1

Показники рівня практичних навиків особового складу тактичної ланки

Категорія персоналу	Накладання джгута	Відновлення прохідності ВДШ	ПМД при пневмотораксі
Військовослужбовці	$72,0\pm 2,3$	$0,3\pm 0,03$	$2,3\pm 0,1$
Бойовий медик	$86,0\pm 2,98$	$64,7\pm 4,1$	$11,8\pm 2,8$

Під впливом вказаних чинників зростає актуальність навченості військовослужбовців правилам надання першої медичної (домедичної) допомоги в порядку само- та взаємодопомоги задля успішного надання допомоги при пораненнях та травмах під час бойових дій.

Військова медицина відрізняється від цивільної типами травм або ран, зовнішніми та тактичними умовами, можливістю надавати допомогу постраждалим, часом, потрібним для евакуації постраждалих (адже в умовах бою він значно довший). З огляду на це, протокол дій тактичної медицини передбачає три рівні допомоги: допомога під вогнем; тактична медична допомога; допомога під час евакуації.

Для вивчення основ тактичної медицини в програму підготовки офіцерів запасу закладено 30 годин навчального часу для опанування студентами теоретичної частини та практичними навичками. Додатково в програмі КПЗ визначено 12 навчальних годин практичної підготовки, 10 з яких – під керівництвом викладача, та ще 8 навчальних годин на навчальному зборі. Однак, вказаний бюджет навчального часу розподіляється між першим та другим роком навчання, до того ж, є недостатнім для отримання навиків надання домедичної допомоги під час підготовки офіцерів запасу, адже на думку автора, підготовка має включати міжнародний досвід (стандарти (протоколи)) з надання невідкладної домедичної і тактичної допомоги в різних ситуаціях: TCCC (Tactical Combat Casualty Care) – «Тактична допомога пораненим у бою», CLS (Combat Life Saver) – «Порятунк життя під час бою», TECC (Tactical Emergency Casualty Care) – «Тактична екстрена медицина».

З цього приводу ми пропонуємо вивчати трирівневу, триступеневу систему надання домедичної допомоги в залежності від тих функціональних завдань, які ставляться перед тими чи іншими військовими. Адже абсолютно зрозуміло, що не тільки немає сенсу, але й не потрібно навчати на один і той же рівень, наприклад, звичайного стрільця піхотного підрозділу і, наприклад, медика роти, саме через той факт, що перед ними будуть поставлені різні завдання. Але це стосується не тільки надання допомоги пораненим в умовах бойових дій, а так само і надання допомоги цивільному населенню.

На сьогоднішній день існує декілька відомих стандартів, які застосовуються на догоспітальному або на домедичному етапі у країнах Європейського Союзу, у США і в країнах НАТО. Перш за все це відомий

протокол Tactical Combat Casualty Care (або TCCC), який зараз розподіляється на два. Тобто це TCCC-AC (або Protocol for All Competency) і TCCC-MP (або Protocol for Medical Personnel), Bleeding Control, який є абсолютно простим уніфікованим протоколом, який зараз входить до обов'язкового вивчення усіх рятувальників наряду з протоколом Basic Life Support, який застосовується при раптовій смерті. І також варіантом наближеним до протоколу TCCC, є протокол TECC (Tactical Emergency Casualty Care).

Що таке TCCC-AC? Це протокол, який викладається протягом одного навчального дня, якого можемо навчити абсолютно всіх військових. Тобто, на сьогоднішній день основним завданням це є навчання стовідсотково усіх військових, які відбувають у зону військових дій, простого протоколу TCCC-AC, який буде покривати 90 відсотків причин смерті. І він включає в себе дуже прості рекомендації. Перш за все, пов'язані з зупинкою зовнішньої масивної кровотечі, з простого відновлення прохідності дихальних шляхів, а також швидкого розпізнання тих загрозливих станів, які потребують саме вже втручання медика, і тому боєць не буде надавати допомогу на рівень вище, але він буде точно знати, коли він має покликати медика свого підрозділу.

TCCC-MP – відомий протокол, який був спочатку розроблений для сил спеціальних операцій армії США, показав свою дуже високу ефективність. Наприклад, всім відомо, що у 75 полку рейнджерів США на сьогоднішній день смертність від попереджених причин на догоспітальному етапі дорівнює нулю. Але після багатьох років його застосування військові США дійшли висновку, що то не є надскладний протокол і йому можна навчити і медиків звичайних підрозділів, тому що фактично він складається з двох складових. Це “Стандартні оперативні процедури” і “Базові навички”, які є досить простими і протягом певного часу їх можна навчити багатьох військових. І зараз цей протокол є основним протоколом для надання домедичної і першої медичної допомоги, починаючи від рівня взводу і закінчуючи рівнем Role 1, по-нашому це медичний пункт батальйону. “Простий протокол” можливо викладати усім цивільним, поліцейським, військовим – будь-кому, навіть починаючи зі

старших класів загальноосвітніх шкіл. Він передбачає лише декілька простих речей. Це накладання турнікету, застосування прямого тиску на рану, накладання компресійної пов'язки і збереження тепла. Складається всього з восьми годин навчання і переатестація відбувається один раз на рік.

“Basic Life Support”. Він є обов'язковим для застосування на домедичному й медичному рівні поки що лише у цивільних медиків. Але, люди мають бути навчені простим вправам надання невідкладної допомоги у цивільних випадках – алгоритму базової підтримки життя. Вона включає перевірку дихання потерпілого, а в разі його відсутності, здійснення виклику екстреної медичної допомоги. Коли кваліфікована допомога в дорозі, треба робити серцево-легеневу реанімацію постраждалому, адже перші хвилини після зупинки дихання критично важливі. Серцево-легенева реанімація, розпочата в першу хвилину, має максимальні шанси на успіх. З кожною хвилиною зволікання ефективність реанімаційних заходів зменшується на 10%. Крім того, “Basic Life Support” дозволяє опанувати технікою проведення серцево-легеневої реанімації за допомогою напівавтоматичного дефібрилятора; технікою проведення серцево-легеневої реанімації різних вікових груп (діти, немовлята, новонароджені); навчитися техніці допомоги в разі обструкції верхніх дихальних шляхів (зупинка дихання в разі аспірації (вдихання) чужорідного тіла); опанувати алгоритмом надання допомоги постраждалому з травмою; навчитися техніці допомоги в разі невідкладних станів (опіках, переохолодженні, утопленні, інтоксикації, електротравмі); оволодіти технікою проведення іммобілізації та переміщення постраждалих; навчитися методам сортування постраждалих у разі масових уражень.

Збереження життя поранених військовослужбовців на полі бою забезпечується належною організацією системи лікувально-евакуаційного забезпечення, яка є основою медичного забезпечення військ під час їх застосування. Найважливіше значення для врятування життя поранених має своєчасність надання медичної допомоги, що забезпечується чіткими її наданням. Низькі знання правил надання домедичної допомоги у

військовослужбовців вимагає впровадження міжнародних стандартів та протоколів з домедичної допомоги в підготовку військовослужбовців.

4.6 Шляхи удосконалення змісту загальновійськової підготовки (перепідготовки та підвищення кваліфікації) офіцерів запасу

Існують різні шляхи підвищення ефективності загальновійськової підготовки офіцерів запасу. Процес може бути здійснений шляхом удосконалення комунікативних відносин викладача та студента, правильної організації самостійної роботи студентів, оптимального вибору методів навчання, застосуванням таких форм організації освітнього процесу як інтерактивне навчання, застосуванням технічних засобів та технологій електронного навчання тощо.

Дистанційна освіта характеризується як якісно новий, прогресивний вид навчання, що з'явився внаслідок ідеї відкритої освіти. В основу цього виду навчання покладено самостійну інтерактивну роботу студента зі спеціально розробленими навчальними матеріалами.

При дистанційному навчанні забезпечується систематична й ефективна інтерактивність, незалежно від того, на якому носії розміщено основний зміст навчання. Дистанційна освіта потребує певного рівня технічного і програмного забезпечення. Якою б доступною не здавалася комп'ютерна дистанційна освіта, вона потребує наявності у того, хто навчається, комп'ютера і доступу до Інтернету [10].

Використання інформаційних, ІТК та засобів імітаційного моделювання у підготовці військових фахівців стало необхідною передумовою досягнення навчальної мети та засобами, які підносять педагогічну діяльність на якісно новий рівень. Світовий досвід і практика доводять необхідність впровадження

у підготовку військових сучасних інформаційних технологій, заснованих на досягненнях в галузі комп'ютерного моделювання [45].

До того ж слід додати, що сама система підготовки громадян України за програмою офіцерів запасу, яка здійснюється один день на тиждень протягом 2 років навчання має певні особливості: ті, хто навчається, недостатньо відчують атмосферу військового середовища, слабо уявляють роботу з підлеглим особовим складом. Така специфіка передбачає якомога більш широке застосування імітаційних, ситуаційних, мультимедійних й інформаційних технологій у навчальному процесі.

Для підвищення ефективності навчання обов'язково потрібно сформувати й розробити для офіцерів запасу відповідні мотиваційні стимулятори формування успішної діяльності, що спонукають до успіху, формують і поступово розвивають професійний інтерес і культуру фахової управлінської діяльності в цілому [14].

Інформатизація військової освіти розглядається як система заходів, що дозволяє ввести суттєві зміни у психолого-педагогічні аспекти навчання, оскільки значно розширює можливості подання навчальної інформації, а саме: дозволяє підсилювати мотивацію навчання; активно залучає офіцерів запасу у процес набуття знань, вмінь та навичок; розширює комплекс навчальних завдань; посилює контроль за діяльністю офіцерів запасу та забезпечує гнучкість управління процесом навчання; сприяє формуванню у офіцерів запасу рефлексії своєї діяльності, насамперед, дозволяє їм наочно представити результат своїх дій; відтворює реальну обстановку завдяки використанню мультимедійних засобів [44].

Останнім часом у навчальному процесі українських вишів активно використовуються сучасні засоби реалізації комп'ютерних технологій навчання: електронний навчально-методичний комплекс дисципліни та віртуальний лабораторний комплекс (комп'ютерна імітаційна модель). Електронний навчально-методичний комплекс – основний структурний компонент інформаційно-методичного забезпечення підготовки військового

фахівця. Він покликаний забезпечити вирішення таких основних завдань: формування, вдосконалення та підтримання на необхідному рівні знань, умінь і навичок, визначених кваліфікаційними вимогами до підготовки військових фахівців в умовах, аналогічних штатним; формування готовності тих, хто навчаються, застосовувати знання в інтересах службово-бойової діяльності, отримані з інших навчальних дисциплін; ілюстративна демонстрація можливих нештатних, екстремальних і нестандартних ситуацій у повсякденних і бойових умовах; контроль і відновлення рівня знань, умінь та навичок [63].

Основою електронного навчально-методичного комплексу є комп'ютерна (імітаційна) модель – адекватна або наближена модель реального процесу або явища, реалізована засобами інформаційних технологій та моделювання. Саме вони стали незамінними у навчанні військових фахівців: комп'ютерна демонстрація різноманітних процесів та сценаріїв ведення бойових дій; імітація явищ і процесів, проведення експериментів, здійснення яких в реальних умовах є занадто витратними [71].

Високу ефективність щодо підвищення якості знань, умінь та навичок військового фахівця на кафедрах військової підготовки ЗВО забезпечує застосування таких інноваційних методів, форм і прийомів навчальної роботи, як метод конкретних ситуацій або кейс метод та моделювання. Метод конкретних ситуації передбачає прийняття студентами конкретного рішення у запропонованій ситуації. Для ефективного використання цього методу інформація, що міститься в кейсі, має відтворювати проблему з точки зору майбутньої професійної діяльності військового і може бути розв'язана декількома варіантами. Кожна група студентів у результаті обговорення пропонує свій варіант розв'язання проблеми, обґрунтовуючи його на основі отриманих знань з відповідної навчальної дисципліни.

До числа інноваційних технологій навчання військових фахівців належить технологія імітаційного моделювання, яка сприяє формуванню професійних якостей майбутніх фахівців через занурення в конкретну

ситуацію, змодельовану в навчальних цілях. Головною особливістю імітаційного моделювання є ігровий характер: у процесі рольової взаємодії відбувається вирішення навчальних завдань, обмін знаннями та вміннями. У процесі використання комп'ютерних моделей реалізуються їх дидактичні функції, до яких відносяться: інформаційна, структурно-систематизуюча, інтерактивна функції та функція закріплення, контролю і самоконтролю. Наприклад, комп'ютерна (імітаційна) модель адекватна або наближена модель реального процесу або явища, реалізована засобами інформаційних технологій та моделювання. Незамінними у навчанні військових фахівців є комп'ютерна демонстрація різноманітних процесів та сценаріїв ведення бойових дій, імітація явищ і процесів, проведення експериментів тощо [41].

Отже, використання сучасних інформаційних технологій у підготовці офіцерів запасу створює реальні можливості підвищення якості військової освіти. Інформаційні технології дозволяють реалізувати принципи диференційованого та індивідуального підходу до навчання під час самостійної роботи. Одним з ефективних засобів удосконалення рівня підготовки військових фахівців є застосування сучасних електронних навчально-тренувальних комплексів різноманітного призначення, зокрема, віртуальних комп'ютерних комплексів та комп'ютерних (імітаційних) моделей. Вони, передусім, повинні сприяти осмисленню та засвоєнню навчального матеріалу, а також забезпечити можливість всебічної оцінки готовності майбутнього офіцера запасу до самостійної діяльності, своєчасне внесення індивідуальних коректив у підготовку військового фахівця.

Застосування електронних технологій навчання дозволить:

розширити спектр освітніх послуг високої якості наданих вузом і забезпечити його сталість з моменту планування навчального курсу до його завершення;

підвищити результативність при проходженні студентами іспитів;

підвищити привабливість досліджуваного матеріалу за рахунок поліпшення умов отримання освіти;

розширити можливості професійного зростання та підвищення кваліфікації викладачів;

надати викладачам більший простір для вивчення досвіду колег і проходження перепідготовки;

підвищити кількісний склад студентів, що проходять навчання одночасно;

знизити навчальне навантаження студентів;

забезпечити більш ефективне та своєчасне оновлення та поширення навчальних ресурсів, а також збільшити їх доступність;

забезпечити безперервність навчання студентів за рахунок зняття просторових і часових обмежень;

забезпечити персональний графік роботи студентів та перелік навчальних курсів з урахуванням їх інтересів у рамках освітнього стандарту;

проводити проміжну і підсумкову атестацію у формі тестування;

підвищити ефективність зворотного зв'язку для викладачів і студентів.

Роль індивідуалізації навчання у підготовці офіцерів запасу.

Індивідуалізація навчання визначає додаткові можливості освітнього процесу: створювати позитивні емоції в студента, позитивно впливати на його навчальну мотивацію та особистісні відносини у навчальній групі. Тому покращення навчальної мотивації й розвиток пізнавальних інтересів також можна вважати специфічною метою індивідуалізації. На зміст індивідуалізації як соціально-педагогічного процесу, істотний вплив здійснюють вимоги до випускників військових кафедр, обумовлені специфікою військової професії

У військовій дидактиці було зроблено спробу визначити загальні підходи до проблеми індивідуалізованої самостійної роботи майбутніх офіцерів запасу. Провідними є дві позиції. Відповідно до першої, запропоновано враховувати те, що індивідуалізація навчання являє собою комплекс методів, що застосовуються науково-педагогічним складом з метою розвитку творчого мислення, а також ініціативи, самостійності, рішучості, тобто якостей, необхідних для професійної діяльності. Друга позиція

зводиться до того, що індивідуалізація навчання – це така організація навчального процесу, за якої вибір методів, форм, прийомів і засобів навчання здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студентів. Принцип індивідуального підходу в дидактиці передбачає урахування таких якостей студентів, які впливають на їхню навчальну діяльність і від яких залежать результати професійної підготовки загалом. Тому в контексті виявлення цих якостей у майбутніх офіцерів запасу при індивідуалізації навчання центральне місце посідає діагностика їхніх пізнавальних здібностей і можливостей. Індивідуальний стиль пізнавальної діяльності розглядається як один із психологічних механізмів засвоєння студентами знань, набуття умінь і навичок, а формування самого стилю пізнання – як один із важливих резервів підвищення ефективності навчання.

Отже, при реалізації індивідуалізації навчання майбутніх офіцерів запасу варто спиратися на такі основні методичні засади зазначеного процесу: організація додаткових занять із студентами, які мають прогалини в знаннях, за допомогою організації факультативних занять; здійснення індивідуалізації на різних етапах навчального заняття, спрямованої на те, щоб забезпечити єдиний темп групової роботи, єдиний рівень засвоєння знань та єдиний ступінь самостійності; пошук способів здійснення індивідуалізації навчання в рамках конкретного заняття через активну пізнавальну діяльність – відтворення опорного матеріалу при фронтальній роботі над темою, використання карток навчального характеру, наочного матеріалу, включення слабких до складу підгруп добре підготовлених студентів для виконання певних завдань прикладного характеру.

Ефективні методи комунікації викладача та студентів.

Відповідно до сучасних уявлень можна виділити кілька комунікативних методик, які можуть використовувати у навчальному процесі:

1. Комунікативні методи, спрямовані на стимулювання когнітивних процесів (вирішення проблемних завдань, використання рольових та ділових ігор тощо);

2. Комунікативні методи, які передбачають використання інтерактивних форм та прийомів навчання, що беруть до уваги інтерес, мотивацію студентів до навчальної та науково-дослідної діяльності;

3. Комунікативні методи, побудовані на моделюванні та імітації реальних чи віртуальних ситуацій;

4. Комунікативні методи, що передбачають чітку взаємодію викладача вищої школи у межах малої творчої групи студентів за принципом єднання індивідів із різним креативним та інтелектуальним потенціалом.

Під час застосування цих комунікативних методів зосереджують увагу на ролі та функції викладача: він є носієм необхідної для студентів інформації за фахом під час вивчення нового матеріалу; виконує функції спостерігача, коли студенти працюють у малих творчих групах, та надає їм індивідуальну консультаційну допомогу; викладач є консультантом у випадках, коли студенти працюють над певним проектом, ситуаційною вправою і потребують порад та рекомендацій щодо змісту завдань; викладач під час здійснення науково-педагогічної діяльності має бути психологом і психофізіологом, визначати настрій, самопочуття й активність студентів, уміти за допомогою педагогічних і психологічних прийомів підтримувати високий рівень їхньої фізичної та розумової працездатності.

Ця роль викладача вищої школи належить до основного переліку вимог щодо гуманізації суб'єкт-суб'єктних взаємин у сучасному ЗВО. Вона потребує від нього глибоких знань з психології, педагогіки, психофізіології, валеології, психогігієни, певного досвіду практичного використання ефективних методів оптимізації навчального процесу.

Важливою передумовою реформування вищої педагогічної освіти має стати принципове оновлення методики і технології освіти, перехід від технологій “до студента - з культурою” до технологій “зі студентом - до культури”. Насамперед у вищій педагогічній школі має змінитися основна форма організації навчання - лекція, яка вибудовується через зіставлення

багатоманітності позицій та ідей, коли закладаються основи для внутрішнього діалогу, особистісного самовизначення, ціннісного осмислення знання.

У контексті особистісного саморозвитку як основи вищої педагогічної освіти нового осмислення потребує методика проведення семінарських і практичних занять, оскільки в ній закладені вагомі потенційні можливості їхнього подальшого особистісного розвитку як майбутніх учителів. Набуваючи початкового досвіду з аналізу засад і процесів педагогічної дійсності, за умов компетентної підтримки студенти здатні продовжувати самостійні дослідження.

Більш різноманітною і змагальною, зорієнтованою на глибоку особистісну залученість студентів має стати методика проведення семінарських і практичних занять: дискусії, “диспути”, “дебати” як змагання у побудові аргументації, діалоги з практиками, зустрічі-діалоги зі школярами, проблемні навчальні екскурсії, вирішення складних педагогічних ситуацій, моделювання педагогічних систем тощо.

Отже, на викладача покладається подвійна відповідальність: він має не лише дати професійні знання, але й бути взірцем для майбутніх офіцерів запасу.

Оптимальний вибір методів навчання з метою підвищення ефективності процесу навчання.

Від методів навчання значною мірою залежить розвиток офіцерів запасу і якість засвоєння ними знань, і набуття навичок самостійної роботи.

Методи навчання оцінюються в педагогіці як один із найважливіших компонентів загальної структури навчально-виховного процесу.

Науково-педагогічним працівникам близькі та зрозумілі такі методи навчання як розповідь, бесіда, лекція, показ ілюстрацій, показ демонстраційних приладів, виконання вправ, трудових завдань, лабораторних дослідів тощо.

Методи навчання завжди є засобом реалізації певних цілей навчання. Але результат діяльності викладачів і офіцерів запасу не завжди такий, яким

він уявляється у суб'єктивній формі мети. У цій взаємодії мети, засобу і результату найважливішим є аналіз пізнавальної діяльності офіцерів запасу, а також керівництво нею з боку викладача. Кожен викладач повинен пам'ятати що методи не є незмінними.

Методи навчання поділяються на 3 великі групи, кожна з яких в свою чергу передбачає по декілька класифікацій:

Методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності.

Методи стимулювання і мотивації учіння.

Методи контролю і самоконтролю в навчанні.

Методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності виконують освітню функцію та поділяються на такі види:

Перспективні методи, які виконують функцію організації та здійснення чуттєвого сприйняття навчальної інформації і поділяються, в свою чергу на:

а) методи словесної передачі та слухового сприйняття навчальної інформації;

б) методи наочної передачі та зорового сприйняття навчальної інформації;

в) методи передачі навчальної інформації шляхом практичних дій.

Методи виділені за логічною ознакою, які спираються перш за все на класифікацію розумових дій, які традиційно поділяють за напрямком думки на індуктивні (від окремого до загального) та дедуктивні (від загального до окремого):

а) репродуктивні методи, які характеризують такий спосіб навчання, при якому головне значення має запам'ятовування офіцерами запасу інформації, яку різними шляхами представляє викладач;

б) проблемно-пошукові методи, які передбачають створення викладачем проблемних ситуацій, активне їх обдумування офіцерами запасу і на цій основі їх самостійне просування у засвоєнні нових знань.

Методи стимулювання та мотивації навчання виконують виховну функцію. У них для стимулювання діяльності офіцерів запасу поряд з

традиційними методами навчання використовуються також спеціально розроблені методи, такий як метод пізнавальних ігор, метод навчальних дискусій та ін.

Серед методів контролю та самоконтролю можна виділити методи усного (індивідуальне опитування, фронтальне опитування, усні заліки, усні экзамени, програмоване опитування), письмового (контрольні письмові роботи, письмові заліки, письмові экзамени, програмовані письмові роботи) та лабораторно-практичного (контрольні лабораторні роботи, машинний контроль) контролю.

На основі аналізу зв'язків методів навчання з іншими компонентами освітнього процесу, а також умовами, у яких він протікає, вибір методів навчання буде визначатися:

закономірностями та принципами навчання;

цілями завдання;

змістом та методами даної науки взагалі та конкретного предмету, теми;

навчальними можливостями студентів;

особливостями зовнішніх умов (виробничого оточення та ін.);

можливостями самих викладачів.

Критеріями вибору методів навчання є:

головні завдання виховання особистості;

мета і завдання навчання взагалі і конкретного етапу зокрема;

закономірність і принципи навчання;

зміст навчального матеріалу;

навчальні можливості студентів;

наявність засобів навчання;

психологічно-педагогічні можливості викладача.

Отже, методи навчання не можна сприймати як рецепт для розв'язання навчальних завдань. Тому лише творча мудрість викладача, яка опирається на наукові засади, може забезпечити оптимальний підхід до використання методів навчання з метою підвищення ефективності процесу навчання.

Інтерактивне та кооперативне навчання.

Все більш гострою стає проблема вдосконалення форм організації процесу навчання, знаходження відповіді на питання “як підвищити ефективність освітнього процесу, досягти високого інтелектуального розвитку студентів, забезпечити оволодіння ними навичками саморозвитку особистості”. Значною мірою цього можна досягти використовуючи сучасні інноваційні технології, зокрема технології інтерактивного навчання, перетворюючи, таким чином, традиційний урок в інтерактивний.

Особливістю інтерактивного навчання є підготовка молодшої людини до життя і громадянської активності в громадянському суспільстві і демократичній правовій державі. Це вимагає активізації навчальних можливостей студента, замість переказування абстрактної, “готової” інформації, відірваної від їх життя і суспільного досвіду.

Якщо дати визначення поняття “інтерактивна технологія освіти” – це організація освітнього процесу, за якої неможлива неучасть студента у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання: або кожен студент має конкретне завдання, за яке він повинен публічно прозвітуватись, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою завдання. Інтерактивні технології навчання включають в себе чітко спланований очікуваний результат навчання.

Співробітництво (кооперація) – це спільна діяльність для досягнення загальних цілей. Кооперативним навчанням називається такий варіант його організації, при якому студенти працюють у невеликих групах, щоб забезпечити найбільш ефективний навчальний процес для себе і своїх товаришів. Спільні зусилля приводять до того, що всі члени групи прагнуть до взаємної вигоди. Успіх члена команди при презентації результатів теми дослідження групою залежить як від його особистих зусиль, так і від внеску інших членів групи, що допомагають йому знаннями, уміннями і практичними можливостями. Жоден член групи наодинці не володіє всією інформацією,

уміннями чи можливостями, необхідні для того, щоб забезпечити успіх групової діяльності.

Підвищення ефективності процесу навчання відбувається завдяки ретельному аналізу того, як співпрацюють члени групи, і визначенню способів поліпшення ефективності цієї роботи.

Така групова навчальна діяльність сприяє формуванню у студентів позитивного ставлення до навчання, розвиває вміння пристосовуватись до умов роботи в групах і забезпечує високу загальну активність студентського колективу.

Використання технічних засобів навчання в освітньому процесі.

На сучасному етапі розвитку суспільства обсяг та складність інформаційних потоків з кожним роком збільшується. Тому традиційна система навчання у ЗВО потребує постійного удосконалення на основі сучасних досягнень науки та техніки, що пов'язано з поліпшенням методики організації та проведення навчального процесу. Важливим напрямом підвищення ефективності навчально-пізнавального процесу є використання технічних засобів навчання, в тому числі комп'ютерної техніки.

Використання технічних засобів навчання надає навчально-методичній роботі зі студентами більш насичений, динамічний, творчий та інтенсивний характер. Сучасна освіта базується в основному на вербальному способі передачі знань, де переважає сприймання усної інформації, яка перевантажує роботу слухового аналізатора. При цьому візуальний канал використовується мало, виникає сенсорне голодування, що значно знижує творчий характер навчальної діяльності.

Використання аудіовізуальних засобів навчання може виступати важливим напрямом досягнення позитивних практичних результатів. Доцільність використання технічних засобів навчання зумовлено об'єктивними законами фізіології вищої нервової діяльності і заснованих на них психології особистого сприйняття. В умовах стрімкого зростання інформаційних потоків і збільшення дефіциту навчального часу аудіовізуальні

засоби дозволяють за один і той же термін часу викласти і засвоїти значно більший обсяг навчальних знань. При цьому якість інформації, що засвоюється студентами, підвищується за рахунок її наочності, виділення в графіках, схемах, слайдах, головних структурних елементах процесів і явищ. Використання технічних засобів навчання у викладанні навчальних дисциплін дозволяє збільшити обсяг інформації, яку необхідно запам'ятати, приблизно на 35% і підняти ефективність занять на 20%. Крім того, це дозволяє значно інтенсифікувати пізнавальну діяльність студентів, дає можливість надати до навчального процесу додаткову інформацію.

Використання сучасної матеріально-технічної бази для підготовки офіцерів запасу.

Якісна підготовка офіцерів запасу неможлива без відповідної НМБ, у першу чергу без сучасного ОВТ. На сьогоднішній день у більшості ВНП ЗВО майже 90% зразків ОВТ такі, що були виготовлені задовго до 1990 року і відносяться до IV та V категорій. Відсутність нових зразків ОВТ практично у всіх ВНП (крім навчальних підрозділів ВВНЗ ЗС України), особливо засобів розвідки і зв'язку, не дозволяє здійснити підготовку офіцерів запасу як фахівців, які у повній мірі здатні виконувати посадові обов'язки за відповідними військово-обліковими спеціальностями. Крім того, постачання нових та перспективних зразків ОВТ до ВНП ЗВО неможливе без державного замовлення.

Матеріально-технічна база повинна забезпечувати якісне проведення занять з усіх тем загальновійськової підготовки, можливість проведення багаторазових тренувань у різних умовах, виключати спрощення й послаблення в навчанні, забезпечувати ефективне використання навчального часу.

5. РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ У ЗМІСТ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДЛЯ ПОТРЕБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

5.1 Пропозиції щодо внесення організаційних та нормативних змін в систему загальновійськової підготовки (перепідготовки та підвищення кваліфікації) офіцерів запасу

Бойові дії в Україні демонструють, що сучасні конфлікти відрізняються від традиційних уявлень про війну. Зараз вони стали більш складними і всебічними, включаючи в себе використання новітніх технологій та зброї. Отже, офіцерам, які призиваються з запасу, а також офіцерам, які проходять підготовку в ВВНЗ, ВВП ЗВО, необхідно підвищувати свою кваліфікацію та адаптуватися до нових вимог війни.

Підготовка офіцерів запасу повинна включати розвиток навичок керування малими бойовими групами, що здатні ефективно взаємодіяти з різними родами військ, забезпечувати готовність до роботи в умовах, коли сили і засоби обмежені, бути готовими до використання сучасних технологій та новітніх засобів ураження противника, мати навички володіння такою зброєю, її обслуговування. До того ж, підготовка офіцерів повинна включати розвиток навичок співпраці з іншими військовими та цивільними структурами, включаючи місцеву владу та населення. Вищенаведене вимагає запровадження нового підходу до підготовки офіцерів.

Сучасна війна поєднує в собі різноманітні елементи збройної боротьби, інформаційної війни, боротьбу з диверсійно-розвідувальними групами та інших неофіційних методів боротьби. Крім того, відсутність чітко встановлених головних напрямків дій та нанесення ударів одночасно з усіх можливих напрямків робить війну більш вимогливою до офіцерів, оскільки

вони повинні швидко реагувати та діяти мобільно. Щоб підготувати офіцерів до ведення війни, потрібно змінити підходи до їх навчання та підготовки. Наприклад, важливо вчити офіцерів вирішувати складні задачі та проводити бойові дії в умовах невизначеності та нестабільності.

Досвід, здобутий під час ведення активних бойових дій, свідчить про те, що загальновійськова підготовка особового складу військового резерву ЗС України, включаючи офіцерів, які були призвані з запасу, є на дуже низькому рівні. Це стосується таких аспектів, як керівництво підрозділами та контроль вогню під час бою, вміння діяти в ході наступальних та оборонних дій, володіння навичками стрільби з нових типів стрілецької зброї та гранатометів, проведення розвідки з допомогою БПЛА, організація робіт з інженерного обладнання, а також організація охорони та оборони об'єктів. Крім того, ця війна ведеться з регулярними російськими військовими підрозділами та приватними військовими організаціями. Слід зазначити, що багато командирів не наділені достатньою самостійністю, офіцери не здатні брати на себе відповідальність за виконання бойового завдання, долі інших людей, оборону позиції, виведення з оточення та інше.

Отже, підготовка студентів у загальновійськових дисциплінах повинна відповідати сучасним стандартам ведення військових операцій, включаючи всебічне забезпечення для всіх ВОС.

У державі існує проблема з недостатнім укомплектуванням військових частин та формуванням нових підрозділів з навченими військовослужбовцями, включаючи офіцерів. Під час загальної мобілізації, держава Україна зіткнулася з протилежними явищами: високим рівнем патріотизму та морально-психологічної готовності громадян захищати Батьківщину, але низьким рівнем військової підготовки, особливо серед тих, хто не проходив військову службу. Це призвело до того, що для досягнення бойової готовності підрозділів (батальйонів) доводиться витратити до двох місяців на їх бойове злагодження, що є значною затримкою у порівнянні з очікуваним часом тривалості одного-двох тижнів.

На даний момент в Україні існує значна кількість програм навчання офіцерів запасу. Проте, хоча існує значна кількість ВВНЗ та військових кафедр ВНЗ, які надають можливість мотивованих громадян України отримати первинне військове звання "молодший лейтенант" та пройти навчання за програмами підготовки офіцерів запасу, системі військової підготовки все ще не вдається ефективно охопити потенційний контингент молодшого офіцерського корпусу *через ряд значних проблем, до яких слід віднести:*

1. Нерівномірний розподіл військових кафедр у ВНЗ, які проводять підготовку офіцерів запасу. Велика їх кількість знаходиться у Києві та Харкові, при цьому у більшості регіонів, за винятком Львова та Одеси, можливості для проходження підготовки офіцерів запасу дуже обмежені. На жаль, регіональні ВНЗ мають обмежений спектр військової підготовки та ліцензовані обсяги наборів на програми.

2. Спектр ВОС, за якими здійснюється підготовка офіцерів запасу на кафедрах військової підготовки регіональних ВНЗ, є дуже обмеженим. На більшості військових кафедр регіональних ВНЗ, доступні всього кілька загальновійськових, піхотних та психологічних спеціальностей. Ці обмеження не враховують ні специфіки ВНЗ, ні спеціалізацій та інтересів студентів.

3. Спостерігається неузгодженість в адміністративних процесах, особливо щодо проходження військово-лікарської комісії. Для вступу на військову кафедру потрібно успішно пройти ВЛК у ТЦК та СП згідно з місцем реєстрації та перебування на військовому обліку. Це ускладнено специфікою роботи військово-лікарської комісії та обов'язкових вимог, пов'язаних з медичними аналізами та отриманням лікарських довідок, медичних сертифікатів та ін. Ця проблема стосується всіх, хто має намір вступати на військову кафедру та проживає, навчається або працює не за місцем реєстрації.

4. Залишається нерозв'язаною проблема, пов'язана з віковими обмеженнями для проходження підготовки за програмою молодших офіцерів запасу та отримання первинного офіцерського звання. Більшість ВНЗ вчать майбутніх офіцерів запасу з числа своїх студентів на кафедрах військової

підготовки, але існують обмеження за віком до 40 або навіть до 35 років в деяких ВНЗ.

5. Всі військові кафедри здійснюють навчання за рахунок фізичних або юридичних осіб. Однак не всі бажаючі, які можуть стати мотивованими та перспективними молодшими офіцерами, можуть дозволити собі оплатити таке навчання. Це ще більше посилює соціально-економічну нерівність в українському суспільстві, яка вже є досить значною.

6. Недостатня організація та керівництво процесом підготовки офіцерів запасу. Вимоги замовника щодо рівня володіння практичними навичками та компетенціями не завжди погоджені при підготовці у цивільних вузах, що створює проблеми. Крім того, існує надмірна кількість цивільних ЗВО, які мають право надавати військову освіту, що призводить до низького рівня військового освіти.

7. Відсутність фізичної підготовки студентів під час проходження підготовки. На полі бою офіцер може зіткнутись з фізичними викликами, такими як пересування різними способами, подолання перешкод, рукопашний бій, марш-кидки в пішому порядку на великі відстані та інші.

Отже, слід визнати, що наявна система підготовки молодших офіцерів запасу в Україні не відповідає вимогам сьогодення. З цього приводу необхідно провести серйозну реформу, яка враховуватиме соціально-економічні та морально-психологічні фактори.

Таким чином, пропозиції щодо внесення змін в систему загальновійськової підготовки офіцерів запасу доцільно окреслити у відповідності до основних викликів СПОЗ в умовах ведення російсько-української війни:

потрібно створити єдину систему підготовки офіцерів запасу в Україні, яка ґрунтуватиметься на створенні навчальних центрів (інститутів) з підготовки офіцерів запасу у містах, де є ВНЗ та їх філії. У містах, де є кафедри військової підготовки, ці кафедри можуть бути об'єднані у філії цих

центрів. Цей підхід дозволить досягти єдиного стандарту організації підготовки офіцерів запасу в Україні;

необхідно здійснити оптимізацію розподілу підготовки з урахуванням специфіки регіональних ВНЗ та принципової спеціалізації ВНЗ системи МО України;

потрібно здійснювати розрахунок потреби мобілізаційного ресурсу за ВОС задля вчасної підготовки офіцерів та забезпечення ЗС України достатньою кількістю резервістів;

доцільно впроваджувати системи преференцій та пільг щодо оплати навчання на кафедрах військової підготовки для громадян, які проходять службу в резерві;

доречним було б, щоб встановлення ціни за навчання здійснювалося Департаментом військової освіти та науки МО України, а не керівництвом навчальних закладів, які готують офіцерів запасу;

створити систему централізованого забезпечення навчально-матеріальною базою ВВНЗ та ВНП ЗВО, що проводять підготовку офіцерів запасу;

крім того, для забезпечення ефективного функціонування СПОЗ, необхідно провести стандартизацію програм підготовки офіцерів запасу за ВОС у відповідності до вимог замовника, а саме: уніфікувати програму загальновійськової, гуманітарної, тактичної та тактико-спеціальної підготовки в усіх ВНП ЗВО та ВВНЗ;

провести стандартизацію навчально-методичного забезпечення програм, а саме підручників для всіх ВНП України;

пропонується включити в навчальну програму вивчення та відпрацювання специфічних аспектів фізичної підготовки.

Пропозиції щодо нормативних змін в системі загальновійськової підготовки офіцерів запасу спрямовані:

на розробку нормативно-правових актів, які стосуються форм підготовки офіцерів запасу та термінів підготовки, зокрема на воєнний час,

оплати за навчання та особливості проходження служби офіцерів запасу в резерві ЗС України, особливості призиву офіцерів запасу на збори резервістів;

на внесення змін до змісту навчальних програм, а саме, впровадження досвіду набутого у відбитті збройної агресії РФ проти України та передових методик підготовки як в закордонних військових навчальних закладах і навчально-тренувальних центрах країн–членів НАТО;

на створення єдиних програм загальновійськової підготовки офіцерів запасу для всіх ВНП ЗВО та ВВНЗ, що здійснюють підготовку визначеної категорії офіцерів;

щодо вдосконалення методів і засобів навчання, а саме, розробка пропозиції щодо збільшення практичної складової у навчанні, зокрема, збільшення кількості тренувань та вправ на практиці у військових частинах (підрозділах), органах військового управління та установах і закладах системи МО України під час КПЗ та навчального збору;

щодо визначення вимог до фізичної підготовки офіцерів запасу, як окремої категорії військовослужбовців;

на впровадження більш посилених вимог до рівня знань та навиків з початкової і базової загальновійськової підготовки при відборі для вступу на кафедри підготовки офіцерів запасу;

щодо визначення стандартів якості освіти та викладання предметів загальновійськової підготовки;

впровадження обов'язкової підготовки з іноземної мови початкового рівня для студентів кафедр військової підготовки під час вивчення предметів загальновійськової підготовки.

Пропозиції організаційних змін в системі загальновійськової підготовки офіцерів запасу:

перерозподілити ВНП, що проводять підготовку офіцерів запасу між оперативними командуваннями ЗС України, створивши регіональні військові навчальні центри;

провести розробку єдиних стандартизованих за вимогами стандартів НАТО з підготовки, програм загальновійськової підготовки офіцерів запасу за ВОС;

узгодити вимоги замовника, щодо рівня володіння практичними навичками та компетенціями з загальновійськової підготовки у всіх ВНП ЗВО;

з метою підвищення ефективності підготовки студентів, необхідно вибір ВОС здійснювати виключно враховуючи спорідненість цивільної спеціальності абітурієнта;

закріпити за військовими частинами та ремонтними підприємствами ВНП для проведення навчальних зборів та військових стажувань;

забезпечити регіональні військові навчальні центри сучасною навчально-матеріальною базою, озброєнням та зброєю зразків країн НАТО;

залучати до практичної підготовки студентів приватні освітні групи та курси, які мають досвід підготовки цивільного населення та військових підрозділів;

вдосконали методи і засоби навчання з метою забезпечення якісної та ефективної підготовки офіцерів запасу, за рахунок впровадження сучасних технологій навчання, таких як, віртуальна реальність, використання симуляторів та інших інноваційних засобів;

впровадити в підготовці офіцерів запасу варіативну частину, яка складається з онлайн курсів за вибором студента;

створити більш гнучку систему освіти для студента, яка забезпечує можливість підготовки офіцерів запасу у зручний для них час та місце (може бути реалізовано за допомогою дистанційного навчання та онлайн-курсів).

5.2 Рекомендації щодо удосконалення змісту загальновійськової підготовки офіцерів запасу

Історики, вивчаючи воєнні конфлікти давно помітили, що будь-яка війна неминуче прискорює розвиток не лише у військовій справі, військово-технічній галузі, а також у військовій освіті та науці.

Водночас, реалії сьогодення вимагають безумовного виконання на всіх рівнях державних інституцій вимог Закону України “Про основи національного спротиву”, в частині підготовки громадян України до національного спротиву, а саме – в опануванні базовими загальновійськовими знаннями, практичними вміннями і навичками усіх громадян України.

З огляду на це, актуальним є питання впровадження сучасної моделі СПОЗ, з урахуванням основних потреб ЗС України та інших складових сил оборони, що виникають на шляху захисту нашої Держави.

Сучасні вимоги до СПОЗ з умовах протистояння збройній агресії РФ полягають у наступному:

- підготовка висококваліфікованих військових фахівців, здатних керувати підлеглим особовим складом в бою;
- підготовка офіцерів, що здатні проводити підготовку (удосконалення навченості) особового складу в воєнний час;
- напрацювання теоретичних знань та практичних навиків у офіцерського складу з експлуатації та застосування новітніх системи ОВТ, БПЛА;
- вироблення у офіцерів готовності до прийняття самостійних рішень на ведення бою за непрогнозованих змін тактичної обстановки, застосування противником різних типів озброєння та готовності нести відповідальність за прийняте рішення;

- створення умов для здобуття навченості офіцерів аналізувати бойову обстановку, організувати виконання бойових завдань, здійснювати всебічне забезпечення особового складу;
- вироблення у молодшого офіцерського складу творчого підходу, гнучкості, критичного аналізу при оцінці бойової обстановки з урахуванням сучасних поглядів на форми і способи застосування військ (сил);
- напрацювання у офіцерів вмінь знаходити й узагальнювати інформацію, обмінюватися інформацією;
- гартування у молодших офіцерів витримки в критичних ситуаціях, психологічної стійкості, офіцерської доблесті.

Таким чином, актуальність дослідження доцільних шляхів удосконалення загальновійськової підготовки офіцерів запасу та розробки рекомендацій щодо підвищення її ефективності, обумовлена викликами, які постали перед суспільством, Державою, Збройними Силами та іншими складовими сил оборони з початком широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, а саме:

потреба забезпечення готовності ЗС України протистояти збройній агресії РФ проти України;

забезпечити в короткі строки потребу ЗС України в підготовленому мобілізаційному ресурсі, зокрема, в категорії молодших офіцерів тактичної ланки рівня командир взводу – роти;

необхідність досягнення в короткі терміни високого рівня операційної сумісності, міжвідомчої взаємодії, координації дій Збройних Сил та інших складових сил оборони під час планування і проведення спільних операцій по обороні країни за стандартами та процедурами НАТО;

необхідність запровадження ефективних шляхів удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб ЗС України та інших військових формувань з метою формування нових підходів до військової освіти в контексті вирішення завдань Концепції трансформації системи військової освіти [57].

Трансформація системи військової освіти передбачає професіоналізацію ЗС України та інших складових сил оборони, побудову сучасної моделі професійної військової освіти та міжвідомчу координацію підготовки військових фахівців з питань оборони, що забезпечить комплектування Збройних Сил та інших складових сил оборони вмотивованим, професійним і освіченим особовим складом.

Існуюча модель загальновійськової підготовки офіцерів запасу не враховує більшості сучасних тенденцій ведення бойових дій та потребує внесення коректив в підготовку військових фахівців, враховуючи стандарти підготовки збройних сил НАТО.

Програма загальновійськової підготовки офіцерів запасу є окремим, систематизованим планом підготовки, що спрямований на набуття базових знань, вмінь та навичок майбутніми офіцерами, необхідного для управління невеликими тактичними підрозділами. Вона складена на основі потреб у теоретичних знання та навиках практичних дій на рівні військового підрозділу взвод – рота, на вимогу замовника – командування виду (роду) військ (сил) ЗС України.

Задля приведення змісту загальновійськової підготовки та якості підготовки офіцерів запасу у відповідність до потреб та сучасних завдань ЗС України пропонується процес змін у СПОЗ поділити на два етапи.

Перший етап визначити відповідно до Концепції трансформації системи військової освіти в період від 2023 року до 2025 року, другий етап – після 2025 року (до 2030 року включно).

Початок підготовки військових фахівців за стандартами НАТО в системі професійної військової освіти необхідно розпочинати з 2023 навчального року, тому невідкладно слід розпочати зміни освітнього процесу СПОЗ з трансформації загальновійськової підготовки.

Відповідно до завдань “Дорожньої карти вдосконалення мовної підготовки у Збройних Силах України (на 2021 – 2025 роки)”, якою передбачається поступове запровадження у ВВНЗ викладання навчальних

дисциплін англійською мовою та підвищення вимог, в частині рівня володіння англійською мовою, доцільно впровадити в програму підготовки офіцерів запасу змістовий модуль “Англійська мова, початковий рівень. А-1”.

Задля набуття ґрунтовних знань щодо планування дій підрозділу “взвод – рота” при вивченні навчального модулю “Тактичної підготовка” процес планування та прийняття рішень в малих тактичних підрозділах здійснювати за стандартами планування тактичних дій запровадженою в збройних силах країн НАТО, зокрема, планування прийняття рішення на організацію бою підрозділів (відділення-рота) – стандарт TLP.

Виокремити в навчальному модулі “Тактична підготовка” тематику “Основи ведення документації малих тактичних підрозділів”.

Впровадити до навчального модулю “Військова топографія” курс навчання “Робота з електронною картою”.

Одним із пріоритетних напрямів змін змісту навчальних програм з метою адаптації їх до сучасних викликів та потреб оборони пропонується створення програм нових модулів з кібербезпеки та інформаційної безпеки, як приклад, “Електронний бій та електронна протидія”.

Розробка спеціалізованих навчальних програм модулів та курсів допоможуть підготувати офіцерів запасу до різних сценаріїв та випадків.

Задля цього, доцільно впровадження короткого курсу лідерства з акцентом на тематиці: “Принципи лідерства, профіль лідера”, “Методи управління людьми та стиль роботи командира”, та виокремити тематику “Лідерство в бою”. Крім того, знання та підготовка за предметом “Вживання в бою. Дії військовослужбовця у разі вимушеного залишення свого підрозділу”, створить передумови для прийняття правильних рішень у складних і непередбачуваних умовах та дозволить виробити психологічну стійкість у майбутніх офіцерів.

З метою підвищення рівня фізичної підготовки студентів, набуття ними навиків в організації та проведенні занять з фізичної підготовки з особовим складом в майбутньому, пропонується впровадити навчальний модуль

“Фізична підготовка” з обов’язковим проведення спортивно-масової роботи зі студентами у “військовий день” та проведенням контрольних заходів.

Для ефективного контролю рівня практичних вмінь та навиків офіцерів запасу пропонується внести зміни до Збірника нормативів з бойової підготовки СВ ЗС України, а саме, оновлення нормативів з вогневої підготовки, тактичної підготовки, військової топографії, тактичної медицини, підготовки зі зв’язку.

Рекомендації стосовно проведення організаційних заходів в СПОЗ для її удосконалення та удосконалення загальновійськової підготовки в 2023 році доцільно визначити наступні:

впровадити обов’язковий для проходження курс з процедур планування та прийняття рішень за стандартами НАТО на тактичному рівні (TLP, MDMP) для НПП ВВНЗ, ВВП ЗВО, які безпосередньо здійснюють підготовку офіцерів запасу;

першочергово перепрацювати програми підготовки офіцерів запасу за ВОС, які затребуванні для поповнення потреб мобілізаційного ресурсу в офіцерському складі (військові частини СВ ЗС України, Сил Протиповітряної оборони, Сил Територіальної оборони ЗС України);

перевести підготовку офіцерів запасу за річною програмою підготовки на модульну систему навчання;

провести модернізацію матеріально-технічної бази освітніх закладів, що здійснюють підготовку громадян України за програмою підготовки офіцера запасу, сучасними іноземними зразками ОВТ, що застосовуються в бойових діях.

2024 рік Концепцією трансформації системи військової освіти визначається як рік приведення системи ВВНЗ (ВВП ЗВО) та їх організаційно-штатних структур до потреб військ (сил), удосконалення адміністративних та управлінських процесів, досягнення взаємосумісності системи професійної військової освіти з відповідними системами країн-членів НАТО.

З огляду на це, пропонуються наступні організаційні заходи щодо підвищення ефективності СПОЗ та удосконалення загальновійськової підготовки зокрема:

проведення оптимізації мережі ВВНЗ, ВВП ЗВО, які здійснюють підготовку офіцерів запасу шляхом зосередження підготовки військових фахівців за визначеними ВОС в ВВНЗ, орієнтуючись на підвищений рівень фондоозброєності та кваліфікацію викладацького складу освітньої установи;

створити регіональні навчальні центри по підготовці офіцерів запасу за належністю до ВВНЗ та навчальних центрів ЗС України у містах Київ, Львів, Одеса, Вінниця, Хмельницький, Кам'янець-Подільський та інші;

покращити матеріально-технічну базу ВВП ЗВО, ВВНЗ новітніми зразками ОВТ, створивши для цього при ВВНЗ навчально-тренувальні комплекси з військовою технікою, сучасними навчальними тренажерами та симуляторами ОВТ за ВОС за якими здійснюється підготовка;

розгортання комп'ютерних класів, що оснащені системним програмним забезпеченням яке використовують на тактичному рівні: військова система ситуаційної обізнаності "ДЕЛЬТА", базова система ситуаційних центрів та центрів керування "ГІС Арта", бойова система управління тактичної ланки "КРОПИВА", комплекс спеціального програмного забезпечення "ВІРАЖ-ПЛАНШЕТ" та інші;

вдосконалити методи і засоби навчання з метою забезпечення якісної та ефективної підготовки офіцерів запасу за рахунок впровадження сучасних технологій навчання, таких як віртуальна та доповнена реальність, платформи дистанційного навчання та інших інноваційних засобів.

Враховуючи особливості національної безпеки України, сучасні погляди на форми і способи застосування військ (сил), європейські стандарти освіти, вимоги і принципи функціонування СПОЗ, слід окреслити рекомендації розвитку СПОЗ та її загальновійськової складової на другому етапі:

- впровадження до переліку ВОС, за якими здійснюється підготовка офіцерів запасу, нових спеціальностей підготовки, які орієнтовані на

конкретні потреби та кваліфікацію військових фахівців для Сил оборони України;

- активізація інноваційної спрямованості системи підготовки офіцерів запасу за рахунок впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітню діяльність ВВНЗ, ВНП ЗВО;

- міжвідомча координація підготовки військових фахівців з питань загальновійськової підготовки в системі підготовки офіцерів запасу з метою розробки та інтеграції єдиного комплексу підготовки;

- коригування змісту програми підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу відповідно до вимог освітніх керівних документів, освітньо-професійних програм, європейських стандартів освіти, та з урахуванням сучасних поглядів на форми і способи застосування військ (сил);

- впровадження оцінювання результату діяльності системи підготовки офіцерів запасу “на виході” – outcome education, який визначається стандартами підготовки, що уніфіковані незалежно від форми навчання;

- зростання пріоритетності “бойових спеціальностей” та інтеграція гендерної компоненти в усі ВОС.

ВИСНОВКИ

На основі результатів виконаних досліджень в I розділі проведено загальний аналіз історії виникнення та становлення системи підготовки офіцерів запасу в Україні, в провідних країнах світу, проведено бібліографічний огляд літератури.

Проаналізовано та систематизовано зміст військової підготовки громадян України. На підставі проведеного аналізу обґрунтовано вимоги, які висуваються до системи військової підготовки офіцерів запасу. У контексті вищезазначеної теми проаналізовано існуючу систему підготовки громадян України за програмою офіцерів запасу та розглянуто особливості підготовки офіцерів запасу в країнах НАТО.

В II розділі досліджено основні положення організації системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу, визначено проблемні питання функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу в сучасних умовах та досліджено фактори, що впливають на ефективність функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

В III розділі визначено часткові та комплексні показники оцінки ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу, розроблено методiku оцінювання ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

В рамках розділу IV напрацьовано пропозиції щодо шляхів удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу за напрямками підготовки з урахуванням досвіду ведення бойових дій під час відбиття широкомасштабного вторгнення Росії на території України.

Зміст V розділу присвячено визначенню за досвідом ведення бойових дій на території України доцільних шляхів удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу та відповідних змін

законодавчо-нормативної бази щодо організації військової підготовки громадян.

Наукова мета науково-дослідної роботи реалізована шляхом вирішення наступних завдань:

- проаналізовано історію підготовки офіцерів запасу в Україні та досвід і зміст підготовки офіцерів запасу у провідних країнах світу;
- систематизовано проблемні питання загальновійськової підготовки офіцерів запасу в сучасних умовах функціонування системи військової підготовки із врахуванням досвіду бойових дій під час широкомасштабного вторгнення Росії на території України;
- обґрунтовано часткові та комплексні показники оцінки ефективності функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу;
- визначено доцільні шляхи удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу;
- проведено розроблення рекомендації щодо удосконалення змісту загальновійськової підготовки офіцерів запасу.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Акценти розставляє АТО : Офіцер України. Львів : НАСВ, 2015. Вип. 4(50). С. 8.
2. Аршинов О. Подготовка офицеров резерва вооруженных сил США. Зарубежное военное обозрение. 1993. № 1. С. 7–11.
3. Бакович М.Н. Организационно-правовое регулирование подготовки офицеров запаса для вооруженных сил США и Великобритании. Военная мысль. 2008. № 10. С. 59-66.
4. Баришніков В.В., Невмирок О.К. Шляхи вдосконалення підготовки офіцерів запасу в Україні. Системи обробки інформації. № 8 (133). Харків : ХУПС, 2015. с. 158–161.
5. Береговой А. Подготовка военнослужащих вооруженных сил Франции. Зарубежное военное обозрение. 1999. № 4. С. 9–13.
6. Біла книга 2014 – Збройні Сили України. Київ : Міністерство оборони України, 2015. 106 с.
7. Біла книга 2016 – Збройні Сили. Київ : Міністерство оборони України, 2015. 103 с.
8. Бойко О. Методологічні основи дослідження лідерської компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ. Педагогіка і психологія професійної освіти. Київ, 2012. № 3. С.16–24.
9. Бойко О.В. Організаційні умови впровадження методики формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових закладах освіти. URL : http://www.pedagogyjournal.kpu.zp.ua/archive/2020/69/part_2/7.pdf.
10. Використання технологій дистанційного навчання в освітньому процесі : методичні рекомендації. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 41 с.

11. Вітченко А. О. Осьодло В. І., Поздишев С. О. Військова андрогогіка : навч. посіб. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. 280 с.
12. Володимир Улянич. Терор голодом і повстанська боротьба проти геноциду українців у 1921–1933 роках. Київ: МАУП, 2004. 84 с.
13. Гапеева О.Л. Аналіз основних тенденцій управління збройними силами в інформаційну епоху. Третя всеукр. наук.-тех. конф. “Перспективи розвитку озброєння і військової техніки Сухопутних військ”. м. Львів. 13-14 квітня 2010р., 247 с.
14. Дерев’янчук А.Й., Супрун О.Ф. Мотивація і стимулювання студентів кафедр військової підготовки в умовах обмежених часом і озброєнням. Імідж сучасного педагога. 2014. № 7. С. 24–27.,
15. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
16. Дрок Л.В. Комплектування офіцерським складом Збройних Сил України (1991–2016 рр.): історико статистичний аналіз : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22. Київ, 2021. 20 с.
17. Єжеєв М., Ніколаєнко С., Устименко О. Підготовка офіцерського корпусу та фахівців у сфері національної безпеки в США. Досвід для України. Вісник Національної академії державного управління. 2009. Вип. 2. С. 314–323.
18. Замотаєва Н.В. Розвиток лідерської компетентності майбутніх офіцерів запасу в освітньому середовищі вищого військового навчального закладу. Пріоритетні напрямки розвитку та проблеми системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України : Збір. мат. міжвуз. наук.-практ. онлайн сем. 21 жовтня 2021 р. Київ : НУОУ, 2021. С.77–81.
19. Збройні Сили незалежної України. Перші 10 років (1991–2001). За заг. ред. Бринцев В. Київ, 2006. 378 с.

20. Зельницький А.М., Мітягін О.О., Приходько Ю.І. Проблема якості підготовки офіцерів тактичної ланки управління в контексті проведення АТО. Військова освіта. № 1 (31). Київ, 2015. с. 93–102.
21. Зельницький В. А. Структура морально-психологічного стану військового підрозділу. Збір. наук. праць КВГІ. 1997. Вип. 1(6). С. 27–32.
22. Змеєв С. И. Андрогогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых. Москва: ПЕР СЭ, 2007. 272 с.
23. Зорій Ярослав. Військово-професійна підготовка майбутніх офіцерів запасу у провідних країнах світу. Освітній простір України. 2018. № 12. С. 91–98.
24. Кас'яненко М. Аналіз проблем професійної підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу. Social Development and Security. Vol. 10, No 5., Kyiv, 2020.
25. Кириченко С.О. Військовий вимір трансформації Збройних Сил України в контексті євроатлантичної інтеграції. Наука і оборона, 2008. № 3. С. 33–36.
26. Козак Л. В. Педагогічна інноватика у розвитку нових напрямів освіти Освітологічний дискурс, 2014. № 2 (6).
27. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2015 р. № 641. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/.
28. Копьев А. Комплектование вооруженных сил Франции. Зарубежное военное обозрение. 2003. № 1. С. 11–13.
29. Корчагин С. Территориальный резерв в вооружённых силах Германии. Зарубежное военное обозрение. 2015. №5. С.47–51.
30. Криленко М.І. Історичні аспекти підготовки військових кадрів на Харківщині в 20-х роках ХХ ст. Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Історія науки і техніки. Харків : НТУ «ХПІ», 2014. № 30 (1073). С. 114–119.

31. Кузьмін Е. О. Аналітична модель процесу функціонування системи управління. Труди університету : Збір. наук. праць. Київ : НУОУ, 2016. №120.
32. Лазукин В. Подготовка офицерских кадров в ВС ФРГ. Зарубежное военное обозрение. 2008. № 2. С. 26-30.
33. Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя. Вісник Черкаського університету. Випуск № 1 (214). Серія Педагогічні науки, 2012. С. 94–97.
34. Маковський О.К. Формування лідерських якостей майбутніх офіцерів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький, 2002. 18 с.
35. Марценківський В. Т. Перспективи розвитку інноваційних технологій у підготовці офіцерів запасу. Збір. матер. наук.-практ. сем. "Використання методів активного навчання у навчально-виховному процесі підготовки офіцерів запасу". Київ : НАОУ, 2006. С. 207–209.
36. Марценківський В. Т., Слюсаренко П. М. Морально-психологічне забезпечення підрозділів Збройних Сил України : підручник . Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2018. 496 с.
37. Махінко А. І. До історії юнкерських училищ в Україні. http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/41_7_Makhinko.pdf.
38. Машталір В. В. Радянська спадщина та її вплив на формування офіцерського корпусу українського зразка після проголошення незалежності України. Сухопутні війська Збройних Сил України: історія, сучасність, розвиток (до 20-річчя Збройних Сил України) : матеріали доп. наук.-практ. конф., м. Львів, 24 лист. 2011 р. Львів, 2012. С. 275–276.
39. Микита О. О., Серeda І. К. Особливості структури вхідного та вихідного потоків санітарних втрат в мобільному військовому госпіталі під час антитерористичної операції. Проблеми військової охорони здоров'я, 2017. Вип. 47. С. 249–263.

40. Міжсоюзницька конфедерація офіцерів запасу. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжсоюзницька_конфедерація_офіцерів_запасу (дата звернення: 29.04.2021).
41. Моца А.А. Інноваційні технології навчання у вищій військовій освіті України: практичне застосування. Інтернаука. 2017. № 5. С. 26–34.
42. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: монографія. Київ : ВПЦ, 2003. 852 с.
43. Основи стратегічних комунікацій за стандартами НАТО. Навчальний посібник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2018. 180 с.
44. Пасмор Н. Деякі питання формування і розвитку електронного навчального середовища ВВНЗ. Вища школа: науково практичне видання. 2008. № 8. С. 49–54.
45. Пермяков О. Ю. Інформаційні технології і сучасна збройна боротьба. Луганськ: Знання, 2008.
46. Приходько Ю. Підготовка військових фахівців у провідних країнах світу: основоположні засади та тенденції. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Київ, 2017. №3 (67). С. 285–299.
47. Про вищу освіту. Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004. URL : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
48. Про військовий обов'язок і військову службу. Закон України від 4 квітня 2006 року № 3597 – IV.
49. Про затвердження Інструкції з оцінювання морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України. Наказ Генерального штабу ЗС України від 29.04.2017 № 153.
50. Про затвердження Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу. Наказ Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України від 14.12.2015 № 719/1289. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1678-15#Text>.

51. Про затвердження Положення про військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2003 року № 400/192. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0978-03#Text>.

52. Про затвердження Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2012 р. № 48. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-2012-%D0%BF#n9>.

53. Про затвердження Тимчасового положення про організацію підготовки офіцерів у цивільних вищих навчальних закладах України. Наказ Міністерства освіти України та Міністерство оборони України від 28.12.95 року № 360/342. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0039-96#Text>.

54. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”. Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

55. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року “Про Концепцію реформування і розвитку Збройних сил України на період до 2017 року”. Указ Президента України від 29.12.2012 № 772/2012 // URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/772/2012>.

56. Про створення єдиної системи військової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 року № 1410. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97>.

57. Про трансформацію системи військової освіти. Кабінет Міністрів України Постанова від 15 грудня 1997 р. № 1410, із змінами від 30.12.2022 № 1490.

58. Прохоров О.А. Формування готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності на засадах педагогічного менеджменту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2011. 308 арк.

59. Рибидайло А.А. Аналіз досвіду провідних країн світу щодо формування та використання кадрового резерву у збройних силах. URL: <http://znp-cvsvd.nuou.org.ua>.

60. Сенюк О. В. Історичні етапи формування та розвитку військової підготовки студентів у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія : Право. 2014. Вип. № 1(9). С. 1–11. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sovnzu.pdf>.

61. Сердюк Ю.І., Іщенко Д.В. Педагогічні умови формування лідерських якостей курсантів ВВНЗ у процесі навчання загальновійськових дисциплін. Збір. наук. праць НАДПС України. Серія «Педагогічні і психологічні науки». 2010. № 56. С. 123–126.

62. Симаков М. Военно-учебные заведения Франции. Зарубежное военное обозрение. 1990. № 10. С. 14–18.

63. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч. метод. посіб. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 320 с.

64. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Дослідження проблем неперервної професійної освіти: генезис понять. Педагогічний дискурс. 2011. Вип. 9. С. 303–309. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2011_9_72.

65. Скворок І. М. Підготовка офіцерів запасу в зарубіжних країнах. Військова освіта. 2013. № 1. С. 207–216. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vios_2013_1_26.pdf.

66. Слюсаренко П.М. Актуальність викладання навчальних модулів гуманітарного блоку в системі підготовки офіцерів запасу. Пріоритетні напрямки розвитку та проблеми системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України : Збір. матер. міжвуз. наук.-практ. онлайн сем. 21 жовтня 2021 р. Київ : НУОУ, 2021. С.86–91.

67. Сокол Л.Н. Передовой мировой опыт военной подготовки в гражданских вузах: ROTC. Государственное и муниципальное управление. Ученые записки. 2018. № 2 С. 265–271.

68. Сорока Н. Освіта дорослих як суспільна відповідальність та інвестиції в майбутнє. URL : <https://www.hsa.org.ua/blog/osvita-doroslyh-yak-suspilna-vidpovidalnist-ta-investytsiyi-v-majbutnye>.
69. Спільна директива стратегічних командувань НАТО. Освіта та індивідуальна підготовка (E&ITD) 075-007, 10.09.2015 р.
70. Стадник В.В. Досвід та сучасний стан підготовки офіцерів запасу в арміях провідних країнах світу. Вісник Національного університету оборони України. 2015. Вип. 2. С. 247–253.
71. Стеценко І.В. Моделювання систем: навч. посіб. Черкаси : ЧДТУ, 2010. 399 с.
72. Стипендии армии ROTC для студентов из США. URL: <https://worldscholarshipforum.com/ru/army-rotc-scholarships/>(дата звернення: 23.04.2021).
73. Стрелецкий А. Система подготовки офицерских кадров в США. Зарубежное военное обозрение. 2006. № 6. С. 16–21.
74. Толкачов В. Формування лідерської компетентності військово-службовців в контексті військової лідерології. IV Міжнарод. наук. конф. Сучасна війна: гуманітарний аспект. ХНУПС ім. І. Кожедуба, 21-22 травня 2020, С.136-138. – URL: <http://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-viyna-gumanitarniy-aspekt-05-2020/40.pdf>.
75. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
76. Федосеев Ю. Подготовка летных кадров для Вооруженных Сил Германии. Зарубежное военное обозрение. 1999. № 2. С. 27–33.
77. Феномен інновацій : освіта, суспільство, культура : монографія. Київ : Педагогічна думка. 2008. 472 с.
78. Фильков С. Подготовка офицеров запаса в странах Западной Европы. Зарубежное военное обозрение. 1996. №6. С.12–15.
79. Хамула Л.А., Хамула А.Я. Подготовка офицеров резерва на курсах вневойсковой подготовки (ROTC) в сухопутных войсках США. Историческая

и социально-образовательная мысль. 2012. №1. С.138–142.
http://pentagonus.ru/publ/podgotovka_oficerov_rezerva_na_kursakh_vnevojskovoj_podgotovki_rotc_v_sukhoputnykh_vojsk_ssha_2012/5-1-0-2566.

80. Чумак О. В. Парадигма освіти XXI століття : інноваційні аспекти.
 URL : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Chumak.pdf.

81. Шаталова О. Г., Бараш Ю. Н. Розвиток системи вищої військової освіти України. Стратегічні пріоритети. 2008. № 3. С. 202 – 207.

82. Шпорлюк Роман. Падіння царистської імперії та СРСР: російське питання і надмірне розширення імперії. ДУХ І ЛІТЕРА. № 1-2. 1997. С. 100–136.

83. Щавінський Ю.В. Роль керівника у формуванні здорового морально-психологічного стану особового складу підрозділів ДСНС України. Науковий вісник Львівського ДУВС. 2013, №1. С.244–252.

84. Ярошинська О. О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Дис. док. пед. наук 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Умань, 2015. 544 с.

85. Active Component Commissioned Officer Corps, FY11: by Source of Commission, Service, and Gender. URL: http://prhome.defense.gov/portals/52/Documents/POPREP/poprep2011/appendixb/b_31.html.

86. Baker J.P. Observations from an analysis of the US Army's Reserve Officers Training Corps leadership assessment and development course. Leadership. 2015. Vol.11. P.3–19.

87. Lounsbery M.A.F. et al. JROTC as a substitute for PE: Really // Research Quarterly for Exercise and Sport. 2014. Vol.85. P.414–419. с.416.

88. Operation and Maintenance Overview. Fiscal Year 2016. Budget Estimates. Office of the Under Secretary of Defense, 2015.

89. Sonmez T. Bidding for Army career specialties: Improving the ROTC branching mechanism // Boston College Working Papers in Economics, 2011.2

90. U.S. Air Force ROTC: Schools & Majors. – URL:
<https://www.afrotc.com/scholarships/schools>

91. United States Military Academy: Character Program (Gold Book).
West Point: USMA, 2015.

КОНЦЕПЦІЯ

удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України на період 2024–2028 років (проект)

Загальна частина

Реалізація стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО) потребує досягнення у максимально стислі строки достатньої взаємосумісності ЗС України (далі – ЗС України) та інших складових сил оборони з відповідними структурами держав–членів НАТО, суттєвої активізації реформ, які необхідно впровадити для досягнення відповідності критеріям членства в НАТО.

Всеохоплююча оборона України передбачає координацію спроможностей Збройних Сил з можливостями інших складових сектору безпеки і оборони України. З метою забезпечення готовності сил оборони України до надання відсічі збройній агресії проти України, досягнення високого рівня сумісності, міжвідомчої взаємодії, координації спільних дій за стандартами та процедурами НАТО, комплектування їх вмотивованим, професійним і освіченим офіцерським складом, поступового переходу до засад професійної армії є необхідним застосування нових підходів до формування структури і змісту в цілому системи військової освіти та системи підготовки офіцерів запасу зокрема.

“Проект Концепції удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб Збройних Сил України на період 2024–2028 років” (далі – Концепція) ґрунтується на засадах інтеграції системи військової освіти до національної системи освіти і є її невід’ємною складовою.

Концепція розроблена відповідно до Конституції України, законодавчих актів України з питань оборони та національної безпеки, Законів України “Про вищу освіту”, “Про військовий обов’язок та військову службу”, Постанови Кабінету Міністрів України від 01.02.2012р. №48 “Про затвердження Порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу”, з урахуванням досвіду підготовки військових фахівців в Україні та країнах–членах НАТО, а також досвіду ведення бойових дій з початком повномасштабної збройної агресії Росії проти України.

При розробленні Концепції врахована сукупність вимог, цілей та завдань, визначених у Законах України “Про Національну програму інформатизації”, “Про освіту”; “Про вищу освіту”, “Про інформацію”, “Про доступ до публічної інформації”, “Про державну таємницю”, “Про захист персональних даних”, “Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах”, “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України”, “Про електронні довірчі послуги”, а також вимог визначених Стратегією кібербезпеки України, Стратегією воєнної безпеки України, Стратегією розвитку вищої освіти України на період 2021–2031 роки, в Стратегічному оборонному бюлетені України, нормативних документах міжнародних організацій, зокрема міжнародні стандарти з інформаційної безпеки ISO/IEC 27000, в Річній національній програмі під егідою Комісії Україна–НАТО, в постановах Кабінету Міністрів України щодо “Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників”, “Концепції трансформації системи військової освіти”, розпорядженнях Кабінету Міністрів України про схвалення “Концепції розвитку цифрових компетентностей”, “Пріоритетних напрямів та завдань (проектів) цифрової трансформації на період до 2023 року”, “Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні”, проекту “Концепції цифрової трансформації освіти і науки”, наказів Міністерства оборони України, Стратегії перспективні напрями розвитку освітньої діяльності Національного університету оборони

України на період 2023–2027 років, Стратегії та перспективні напрями розвитку наукової та інноваційної діяльності Національного університету оборони України.

Сучасний етап будівництва ЗС України та інших військових формувань відзначається тим, що система підготовки військових фахівців ще остаточно не сформувалася та перебуває у стадії реформування, як змістовно, так і за формою.

Концепція враховує, що розвиток системи підготовки офіцерів запасу, яка є складовою частиною (підсистемою) систем військової і, відповідно, державної освіти в Україні, це один з пріоритетних напрямів у будівництві Збройних Сил та інших військових формувань України.

Концепція враховує також соціально-економічні умови в Україні, викликані війною та перехідним періодом наступного відновлення країни і становлення ЗС України, зокрема, обмеженість матеріальних і фінансових ресурсів.

Головна мета Концепції зберегти та забезпечити подальший розвиток кращих досягнень української та зарубіжних вищих військових і цивільних шкіл в питаннях підготовки офіцерів запасу, зберегти та примножити їх науково-педагогічний потенціал, забезпечити якість підготовки (професійну компетентність) майбутніх військових фахівців відповідно до сучасних вимог, здійснити цифрову трансформацію (цифровізацію) підготовки майбутніх офіцерів та оптимізувати витрати на таку підготовку, сформувати і забезпечити розвиток високих національно-патріотичних, лідерських та морально-психологічних якостей громадянина України та захисника Вітчизни.

Таким чином, цифрова трансформація підготовки військ, опанування інформаційним доменом збройного протиборства, та належної кібероборони нашої держави – важливі завдання військової освіти в умовах протистояння України проти Росії та реалізації Стратегії національної безпеки та перспективної моделі оборони нашої держави.

Зазначене однозначно потребує всебічної (комплексної) цифровізації освітньої діяльності (освітнього процесу) з підготовки майбутніх офіцерів запасу з метою набуття ними необхідних сучасному офіцеру компетенцій, в тому числі і цифрових.

Відповідно до “Концепції розвитку цифрових компетентностей”, цифрова компетентність – це інтегральна характеристика особистості, яка динамічно поєднує знання, уміння, навички та ставлення щодо використання цифрових технологій для спілкування, власного розвитку, навчання, служби, роботи, участі в суспільному житті, відповідно до сфери компетенцій, належним чином (безпечно, творчо, критично, відповідально, етично). Цифрова компетентність дозволяє військовослужбовцю виконувати комплексні завдання в цифровому кіберсередовищі, на відміну від цифрової навички, яка означає спроможність виконувати тільки певну дію з використанням цифрових технологій.

Основні положення Концепції

військова підготовка була і залишається важливою складовою підготовки громадян України до захисту Вітчизни;

військову підготовку на добровільних засадах проходять громадяни України, які мають або здобувають ступінь вищої освіти “бакалавр”, придатні до військової служби за станом здоров’я та морально-діловими якостями;

військова освіта (підготовка) офіцера запасу інтегрується у військову і державну системи освіти на засадах єдиної законодавчої та нормативно-правової бази. Вона забезпечує підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації офіцерів запасу різних спеціальностей для Збройних Сил та інших військових формувань України;

освітній процес у військових навчальних підрозділах (закладах) єдиної системи підготовки офіцерів запасу (далі – ВНП СПОЗ), як інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої та післядипломної військової освіти і науки,

будується з урахуванням специфіки військової служби, досвіду ведення бойових дій і відповідних професійних компетентностей сучасного офіцера і спрямований на реалізацію змісту освіти офіцера запасу на підставі державних стандартів освіти та їх складових, стандартів військово-професійної освіти.

Основною метою є підготовка висококваліфікованого військового фахівця тактичної ланки управління, відданого народу України, його історичним здобуткам, державі. Формування у громадян (молоді) високих національно-патріотичних та морально-психологічних якостей громадянина-патріота-лідера, особистої відповідальності за оборону та безпеку України.

Освітній процес базується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, послідовності та безперервності, всебічної цифровізації та незалежності від втручання будь-яких політичних партій, рухів, інших громадських та релігійних організацій і здійснюється на засадах компетентнісного підходу.

зміст військової підготовки громадян обумовлюється цілями та потребами суспільства, держави та Збройних Сил України і передбачає формування, в процесі навчання військових фахівців, цілісної системи знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей.

Зміст військової підготовки формується з урахуванням:

- пріоритетів національних інтересів і національної безпеки;
- національних інтересів в інформаційній сфері, розвитку системи комунікацій сектору національної безпеки і оборони України;
- змін, що відбуваються в економіці, політиці, соціальних відносинах і суспільній свідомості;
- новітніх досягнень науки, техніки, технологій і культури, що забезпечують широкий науковий кругозір військового фахівця;
- перспектив розвитку воєнної науки, озброєння та військової техніки, способів ведення збройної боротьби;

потреби формування на цей час єдиного цифрового освітнього середовища для підготовки висококваліфікованих офіцерів запасу за стандартами країн–членів НАТО.

основні вимоги до професійних якостей, знань і умінь фахівця, змісту та результатів військової підготовки, перелік компетентностей, які необхідні для успішного виконання професійних обов'язків на посадах офіцерського складу тактичної ланки управління, визначаються у кваліфікаційній характеристиці та програмі військової підготовки офіцера запасу відповідної військово-облікової спеціальності;

невід'ємною складовою частиною освітнього процесу у ВНП є наукова діяльність. Вона має забезпечувати відповідність змісту освіти (підготовки) офіцерів запасу сучасним поглядам на застосування військ (сил), досвіду ведення збройної боротьби, досягненням у галузі науки і техніки, розвитку прикладних досліджень у питаннях будівництва і всебічної інформатизації Збройних Сил та інших військових формувань України, кращому світовому досвіду;

матеріально-технічна база (далі – МТБ) ВНП призначена забезпечити тих, хто навчається, необхідними засобами автоматизації (інформатизації) освітнього процесу, необхідним комплексом матеріальних і технічних засобів, будівель і споруд, сучасного озброєння і військової техніки, відповідно до навчальних планів і програм, сучасних і в першу чергу цифрових (інтерактивних, інноваційних) технологій і методики навчання, а також проведення наукових досліджень і підготовку науково-педагогічних кадрів.

МТБ ВНП поділяється на матеріально-технічну базу за місцем постійної дислокації та польову навчальну базу. МТБ ВНП створюється та удосконалюється відповідно до потреб ВНП та повинна забезпечувати вирішення таких завдань:

формування загальних, фахових (військово-професійних, військово-спеціальних, цифрових) компетентностей, які визначені стандартами вищої освіти та професійними стандартами;

якісне виконання навчальних планів та програм;

забезпечення якісної загальновійськової підготовки та розвитку фахової майстерності громадян за всіма спеціальностями, за якими здійснюється військова підготовка у ВНП;

забезпечення проведення всіх видів та форм навчальних занять для набуття громадянами практичних навичок із управління, застосування озброєння та військової техніки, дій у новітньому цифровому (кіберсередовищі) ведення збройної боротьби;

відпрацювання питань управління тактичними підрозділами та організації взаємодії, роботи командних пунктів, бойових постів в умовах максимально наближених до бойової обстановки;

відпрацювання дій в умовах застосування засобів вогневого ураження, БПЛА, снайперських груп, радіоелектронної боротьби та зброї масового ураження;

вогневу підготовку навчаємих;

досягнення високого рівня польового вишкілу та фізичної підготовки;

формування національно-патріотичних та лідерських якостей, моральної стійкості та психологічної готовності до виконання бойових завдань.

Система підготовки офіцерів запасу для ЗС України та інших складових сил оборони

Єдина система підготовки офіцерів запасу як складова частина військової та державної систем освіти України призначена для забезпечення Збройних Сил, інших складових сил оборони держави необхідною кількістю військовонавчених громадян України для виконання військового обов'язку в запасі, проходження військової служби за контрактом або за призовом осіб офіцерського складу, проходження служби у військовому резерві ЗС України, інших складових сил оборони, а також забезпечення реалізації права громадян

на рівні можливості у виборі професії шляхом здобуття додаткових знань, умінь і навичок, необхідних для належного виконання військового обов'язку в запасі у мирний час, обов'язків військової служби у воєнний час та для майбутньої професійної діяльності.

До органів управління єдиною системою підготовки офіцерів запасу відносяться: Міністерство оборони України, Генеральний штаб ЗС України, Міністерство освіти і науки України, структурні підрозділи Міністерства оборони України та інші органи виконавчої влади, яким підпорядковані вищі військові навчальні заклади і військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти України (далі – ЗВО);

сили та засоби єдиної системи підготовки офіцерів запасу зосереджені у вищих військових навчальних закладах та у військових навчальних підрозділах ЗВО України, які мають відповідні ліцензії (дозволи) на проведення військової підготовки громадян України та в яких здійснюється така підготовка військових фахівців. Організація та проведення комплексних практичних занять та навчального збору офіцерів запасу передбачає використання МТБ військових частин (підрозділів) та навчальних центрів ЗС України та інших складових сил оборони;

до єдиної системи підготовки офіцерів запасу можуть входити наукові установи (підрозділи) ЗС України.

Проблемні питання функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу та шляхи їх вирішення, що пропонуються

Загальносвітовою тенденцією розвитку військової справи є перехід провідних країн світу до новітніх концепцій ведення війн (мережецентричні, асиметричні тощо), які в своїй інноваційній основі передбачають, використання високотехнологічного озброєння та кіберпростору, зміну прийомів та способів (автоматизацію) управління збройною боротьбою,

інтегруючи всі складові розвідки, управління військами та ведення вогню в реальному масштабі часу.

Безумовно, це не може бути не враховано під час організації та проведення військової підготовки громадян та потребує встановлення шляхів (рекомендацій) щодо підвищення якості підготовки офіцерів та відповідно забезпечення необхідного на цей час рівня їх кваліфікації (компетентності).

Інструментом для проведення таких досліджень має стати вивчення досвіду застосування новітнього озброєння та техніки, нових тактичних прийомів ЗС України, який був отриманий у збройному протистоянні Росії та застосування військ (сил) в військових конфліктах сучасності.

Доцільно при цьому врахувати досвід та вимоги нормативних документів держав-членів НАТО щодо потреби формування на цей час єдиного цифрового освітнього середовища для підготовки.

Таким чином, за результатами ретельного вивчення певних проблемних питань можливо сформулювати певні шляхи (рекомендації) щодо здійснення коригувальних дій (впровадження передового досвіду) у відповідні сфери освітньої діяльності (в нашому випадку системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу) з метою підвищення її ефективності.

Разом із тим, рекомендації і відповідні шляхи – це запропоновані коригувальні дії (заходи), виконання яких має вирішити проблеми, покращити (удосконалити, підвищити якість) загальновійськової підготовки офіцерів для військ.

Отже, вивчення сучасного досвіду застосування військ дозволило виділити та сформулювати основні проблемні питання функціонування системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу на цей час. Проблемні питання, та рекомендації щодо їх розв'язання дозволили в свою чергу сформулювати основні шляхи забезпечення необхідної компетентності (якості підготовки) офіцерів запасу для потреб ЗС України на цей час, що представлені на рис.1.

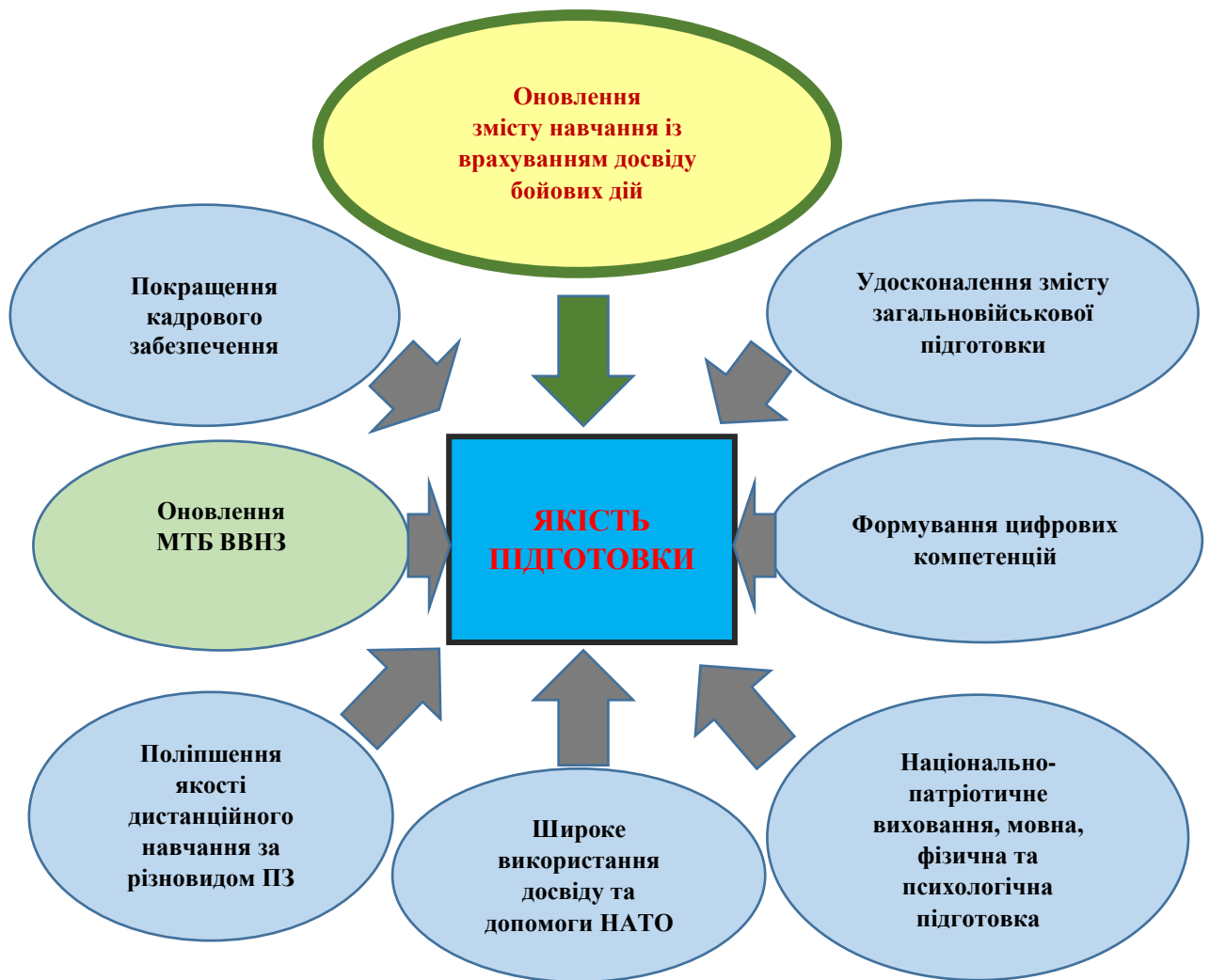

Рисунок 1. Шляхи забезпечення необхідної компетентності (якості підготовки) офіцерів запасу для потреб ЗС України.

До змісту загальновійськової підготовки офіцерів запасу за результатами проведеної наукової розвідки пропонується ввести наступні зміни в складові (розділи) їх теоретичної та практичної підготовки.

Додаткове вивчення:

1. нових прийомів та способів ведення бойових дій, що відповідають сучасним концепціям ведення війни та сучасним зразкам ОБТ, зв'язку і автоматизованого управління військами, що використовуються. Способів та прийомів тактичних дій та ОБТ країн НАТО, інших країн імовірного противника;

2. особливостей інформаційної та кібернетичної безпеки військ. Безпеки зв'язку та автоматизованого управління військами;

3. відбиття повітряного нападу противника. Порядку дій при повітряному нальоті. Знання основ організації протиповітряної оборони (далі – ППО) підрозділів: створення мобільних вогневих груп ППО, застосування сучасних ПЗРК, зенітних установок та їх тактико-технічних характеристик;

4. виконання заходів щодо підвищення стійкості військ за рахунок інженерного обладнання вогневих та стартових позицій; виконання заходів з маскування, в першу чергу від засобів розвідки противника;

5. організації ведення вогню по БПЛА (ефективного знищення та протидії малорозмірних БПЛА). Прийомів і правил стрільби по повітряних цілях із кулемета та автомата;

6. ведення розвідки дій противника, здійснення вогневого ураження противника, корегування вогню артилерії з застосуванням БПЛА надводного та повітряного базування, некомерційних БПЛА;

7. відбиття наступу штурмових підрозділів військ (сил) противника, проведення контратак. Застосування новітніх ПТРК, підготовки та ведення засідок, способів ведення засідок, основ швидкого маневрування та здійснення перегрупування військ, створення вогневих мішків, вміння зберігати боєздатність підрозділів та ОВТ;

8. застосування легких засобів переміщення особового складу, а саме: квадроцикли, спортивні мотоцикли, моторні човни;

9. недопущення просування противника в глибину та ураження військ противника для відновлення втраченого положення. Вміння проводити оцінку можливостей своїх сил та засобів, району (місцевості) для оборони. Знання основ застосування та вміння створювати резерв (бронегрупу, групу гранатометників, ПТРК) та утримувати їх в готовності до негайного застосування;

10. знання основ:

організації ефективного ураження сучасних бронемашин, подолання комплексу активного захисту, динамічного захисту та броньованого захисту ББТ противника;

проведення організованого відходу підрозділу після виконання бойового завдання;

підготовки та носіння бойового спорядження;

взаємодії механізованих та танкових підрозділів, підрозділів Сил територіальної оборони ЗС України, армійської авіації та артилерії за завданнями, місцем і часом, а також обмін наявною інформацією;

знищення логістичних підрозділів противника в т.ч. із застосуванням сучасних ударних БПЛА;

боротьби з повітряними десантами, рейдовими загонами, диверсійно-розвідувальними групами противника;

11. організації безпеки підрозділів. Вміння визначати ступінь потенційної загрози і своєчасно приймати рішення щодо забезпечення максимальної безпеки. Формування практичних вмінь організації охорони й оборони базових таборів, опорних пунктів, місць розміщення ОВТ та боєприпасів;

12. використання сучасних засобів зв'язку і автоматизованих систем управління тактичної ланки, безпеки зв'язку і відповідної підготовки особового складу;

13. протидії снайперським групам противника (антиснайперська підготовка). Знання тактики дій ворожих снайперів.

14. формування у навчаємих цифрових компетенцій – інтегральної характеристики особистості майбутнього офіцера, яка динамічно поєднує знання, уміння, навички та ставлення щодо використання цифрових технологій для спілкування, власного розвитку, навчання, служби, роботи, участі у суспільному житті, відповідно до сфери компетенцій, належним чином (безпечно, творчо, критично, відповідально, етично). Цифрова компетентність дозволяє професійно виконувати комплексні завдання в

цифровому кіберсередовищі, на відміну від цифрової навички, яка означає спроможність виконувати тільки певну дію з використанням цифрових технологій.

Розглядаючи перспективи освітньої діяльності з урахуванням подальшої модернізації та розвитку систем озброєння і зокрема систем вогневого ураження, необхідно також в змісті військової підготовки звернути особливу увагу на роботизацію, як на все більш панівний напрямок у сучасних теоріях та концепціях збройної боротьби. Для прикладу, вже сьогодні, можливо привести застосування сучасних автоматизованих (роботизованих) ударних комплексів типу “Байрактар”. Також доцільно продовжити практику впровадження сучасних стандартів в підготовку офіцерів запасу у відповідності до вимог Типового базисного навчального плану для підготовки молодшого офіцерського складу країн НАТО.

Разом із тим, враховуючи комплексність (інтегральність) нагальних змін, що необхідні, вищезазначеному має також передувати зміна в цілому парадигми, як системи загальних поглядів та основних вимог, генеральної ідеї і відповідного закону та нормативних документів щодо військової підготовки.

Модель підготовки офіцера запасу, що пропонується на цей час представлена на рис. 2.

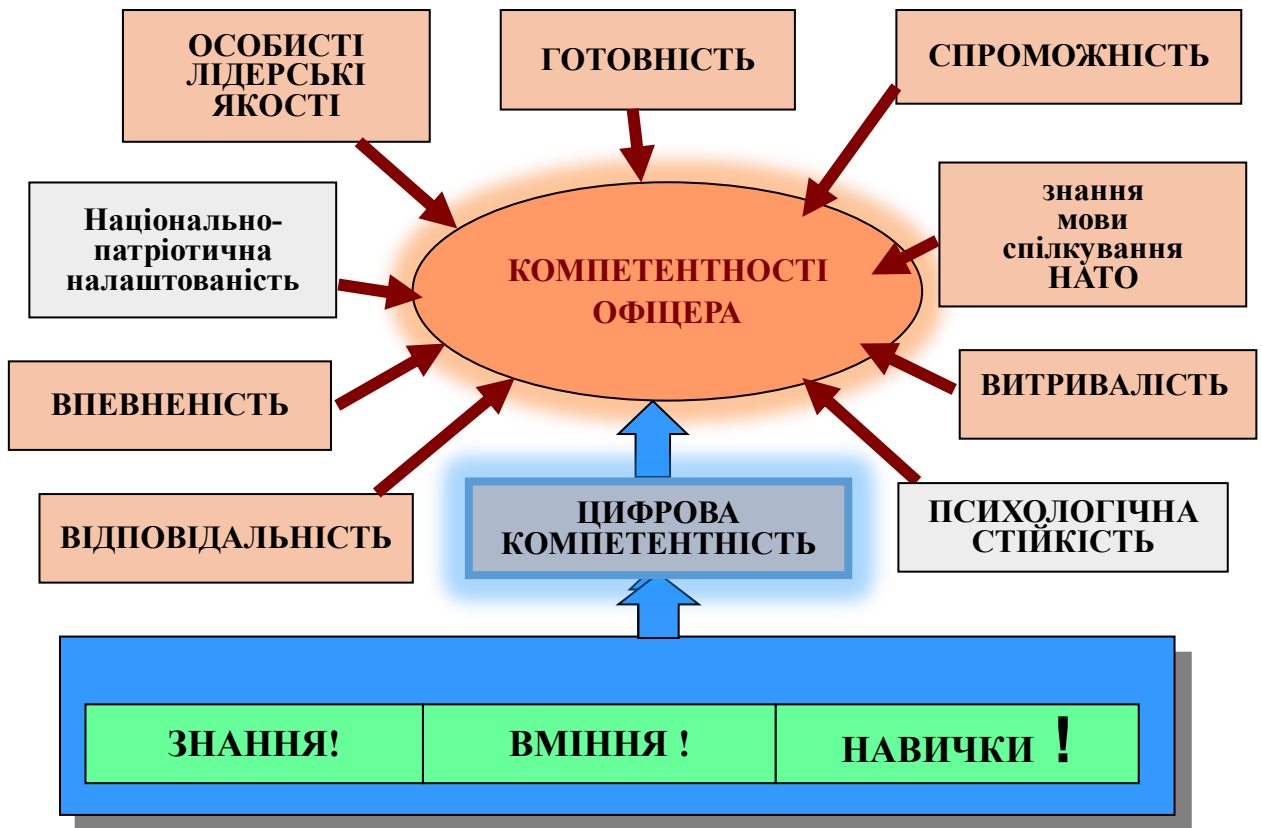

Рисунок 2. Модель підготовки офіцера запасу, що пропонується на цей час

Загалом професійна компетентність офіцера (рівень його кваліфікації) включає наступні складові, які умовно можливо поділити на такі групи:

- компетентність у професійній діяльності (загальновійськова, військово-спеціальна, військово-технічна, технологічна, цифрова (комп'ютерна), суб'єктна, правова, економічна та ін.);
- компетентність у професійному спілкуванні (комунікативна – здатність до співробітництва, соціально-рецептивна, діагностична, етична, емпатійна, соціокультурна, конфліктна та ін.);
- компетентність у реалізації особистості професіонала (вольова, національно-патріотична, морально-психологічна, індивідуальна, аутопсихологічна, культурна, рефлексивна й ін.).

Враховуючи специфіку, властиву професії офіцера можливо також стверджувати, що поділ на групи у професійній компетентності (кваліфікації) офіцера запасу з урахуванням спрямування його підготовки набуває такого вигляду:

- загальновійськова компетентність;
- військово-спеціальна та військово-технічна (цифрова) компетентність;
- організаційно-педагогічна та мовна компетентність;
- національно-патріотичні, лідерські, вольові та морально-бойові якості.

Отже компетентність офіцера запасу (що вимагається на цей час) – це ступінь (рівень) його кваліфікації (інтегрована у процесі навчання здатність), яка дозволяє успішно вирішувати сучасні завдання, відповідно із цілями та функціями (напрямами) професійної військової діяльності на тактичному рівні військової освіти.

Ефективне функціонування єдиної СПОЗ забезпечуватиме:

створення необхідної (оновленої) нормативно-правової бази військової підготовки громадян України з урахуванням наявних проблем та запропонованих шляхів трансформації СПОЗ. Формування нормативно затверджених соціально-правових гарантій для бажаючих навчатися за програмою підготовки офіцерів запасу за бюджетні кошти;

координація діяльності єдиної СПОЗ відповідними органами управління в межах установлених повноважень. Структуризація СПОЗ за регіональним принципом;

узгодження порядку комплектування ВВП постійним та змінним складом. Створення ефективної системи перепідготовки та підвищення кваліфікації НПП ВВП;

суттєве оновлення змісту підготовки офіцерів запасу. Запровадження нових ефективних педагогічних методик та технологій у освітній процес та всебічної цифровізації освітнього процесу;

збільшення практичної складової навчання та перехід від традиційної академічної “класної” освіти до набуття практичних навичок, які потрібні на війні.

всебічна технологізація та впровадження інноваційних (інтерактивних) технологій в освітній процес СПОЗ;

створення єдиної системи національно-патріотичного виховання громадян України (молоді) на всіх освітніх рівнях, починаючи із дошкільної освіти;

формування у молоді чіткої мотивації до військової підготовки (під час навчання за програмою підготовки офіцерів запасу);

змішаний принцип фінансування військової підготовки громадян України з поступовим переходом на виключно бюджетну форму навчання майбутніх офіцерів запасу;

грунтовна мовна, морально-психологічна та національно-патріотична підготовка майбутніх офіцерів;

формування у них необхідних лідерських якостей;

періодична перепідготовка та підвищення кваліфікації офіцерів запасу.

Управління єдиною системою підготовки офіцерів запасу здійснюватиметься з урахуванням таких принципів:

централізація управління військовою підготовкою громадян;

суміщення прав центральних органів виконавчої влади;

розподіл функцій управління між центральними органами виконавчої влади, замовниками та освітніми закладами в межах визначених повноважень;

поєднання принципів єдиноначальності та самоврядування.

Організація та координація діяльності єдиної СПОЗ здійснюється штатним підрозділом у складі Міністерства оборони України – Департаменту військової освіти та науки.

Головними завданнями зазначеного підрозділу є:

участь у формуванні переліку напрямів, спеціальностей та обсягів підготовки військових фахівців, що навчаються за програмами підготовки офіцерів запасу;

розроблення пропозицій щодо змісту та державних стандартів військової підготовки громадян, з певних напрямів та спеціальностей у галузі знань “Військові науки”;

координація взаємодії органів управління СПОЗ з ВНП в питаннях забезпечення ефективного функціонування єдиної СПОЗ та визначення напрямів подальшого розвитку системи;

підготовка пропозицій щодо усунення існуючих паралельних структур підготовки фахівців за спорідненими спеціальностями;

оптимізація розміщення щорічного замовлення (обсягів набору) на підготовку військових фахівців;

розроблення пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування єдиної СПОЗ та якості підготовки військових фахівців;

сприяння впровадженню в практику підготовки військових фахівців новітніх цифрових технологій та методик навчання;

аналіз сучасного стану та підготовка пропозицій щодо перспектив розвитку єдиної системи підготовки офіцерів запасу.

Структура військової підготовки громадян України

Військова підготовка громадян України являє собою ступінчасту систему безперервного навчання від початкової військової підготовки молоді до навчання за програмою підготовки офіцерів запасу та періодичної перепідготовки. Військова підготовка громадян здійснюється на засадах єдиної нормативно-правової бази освіти.

Структура військової підготовки містить такі складові:

початкова військова підготовка молоді;

під час отримання базової вищої освіти;

навчання громадян за програмою підготовки офіцерів запасу;

підвищення кваліфікації та перепідготовка офіцерських кадрів.

Початкова військова підготовка молоді

Початкова військова підготовка молоді здійснюється у формі допризовної підготовки у закладах середньої освіти, навчання у військових ліцей та ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Початкова військова підготовка молоді має забезпечити здобуття ними первинних знань, умінь та навичок із загальновійськових дисциплін, сформувати у молоді почуття відданості народу України, гордості за свою державу, сформувати основи високих національно-патріотичних та морально-психологічних якостей громадянина-патріота, особисту відповідальність за безпеку Батьківщини.

Військова підготовка (навчання за програмою підготовки офіцерів запасу)

До військової підготовки (навчання за програмою офіцерів запасу) залучаються виключно громадяни України, які мають або здобувають ступінь вищої освіти не нижче “бакалавр”.

Громадяни можуть проходити військову підготовку за умови відповідності спеціальностей, які вони мають або за якими здійснюється їх підготовка у ЗВО, військово-обліковій спеціальності, за якою проводиться підготовка офіцерів запасу.

Військова підготовка проводиться у ВНП ВВНЗ та ЗВО (на факультетах (кафедрах) військової підготовки, кафедрах медицини катастроф та військової медицини).

Здобувачі вищої освіти ЗВО, що не мають ВНП, можуть проходити військову підготовку у ВВНЗ та ЗВО, що мають такі підрозділи.

Військова підготовка проводиться у межах визначеного Міністерством оборони України обсягу надання відповідної освітньої послуги:

за державним замовленням за рахунок коштів державного бюджету, передбачених на утримання ЗС України та інших складових сил оборони;

для надання фізичним особам платних послуг у галузі вищої освіти, пов'язаних з військовою підготовкою, для забезпечення реалізації права таких осіб на рівні можливості у виборі професії шляхом здобуття додаткових знань, умінь і навичок, необхідних для належного виконання військового обов'язку в запасі у мирний час, обов'язків військової служби у воєнний час та для майбутньої професійної діяльності.

Розподіл військово-облікових спеціальностей та визначення обсягів підготовки за ними для кожного військового навчального підрозділу здійснюється Міністерством оборони України за поданням Генерального штабу ЗС України за погодженням з Міністерства освіти і науки України, а для підготовки офіцерів запасу медичної служби – також з Міністерства охорони здоров'я України.

Військова підготовка включається до навчальних планів ЗВО, здобувачі вищої освіти якого проходять військову підготовку, як окрема навчальна дисципліна і складається з теоретичного і практичного курсів військової підготовки у ВНП або у ВВНЗ, комплексних практичних занять з вивчення курсу первинної військово-професійної підготовки та тактичної медицини на базі військових частин або навчальних центрів ВВНЗ (ВНП) та навчального збору.

Для проведення військової підготовки в навчальних планах ЗВО передбачається не менш, як 29 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи.

Основні вимоги до професійних якостей, знань і умінь фахівця, перелік компетентностей, які необхідні для успішного виконання професійних обов'язків на посадах офіцерського складу, визначаються у кваліфікаційній характеристиці офіцера запасу відповідної військово-облікової спеціальності. Крім того, у кваліфікаційній характеристиці визначається перелік спеціальностей, які мають громадяни або за якими здійснюється їх підготовка

у вищому навчальному закладі, з яких вони можуть залучатися до військової підготовки за відповідною військово-обліковою спеціальністю.

З метою реалізації вимог кваліфікаційної характеристики програмою військової підготовки встановлюється сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності ВВНЗ чи ВВП ЗВО, пов'язаних з військовою підготовкою, та визначається послідовність вивчення навчальної дисципліни, графік навчального процесу, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, форми та засоби поточного і підсумкового контролю.

Громадяни, які мають ступінь вищої освіти не нижче бакалавра, пройшли теоретичний і практичний курс навчання з військової підготовки у відповідному ВВП чи ВВНЗ та комплексні практичні заняття з вивчення курсу первинної військово-професійної підготовки та тактичної медицини, залучаються до проходження навчального збору, передбаченого програмою військової підготовки.

Навчальний збір проводиться з метою удосконалення професійних навичок громадян, набутих ними під час засвоєння програми військової підготовки у ВВП чи ВВНЗ, виконання вправ зі стрільби, керування військовою технікою та виконання інших навчально-бойових завдань.

Проведення навчального збору є завершальним етапом військової підготовки. Навчальний збір завершується складанням громадянами випускного екзамену.

Громадянам, які пройшли повний курс військової підготовки та атестовані до офіцерського складу, присвоюється первинне військове звання молодшого лейтенанта запасу.

Важливо відмітити, що громадяни, які успішно закінчили навчання за програмою підготовки офіцерів запасу отримують тільки загальну військову підготовку в тому числі і за певною ВОС.

Конкретну військову спеціальність (кваліфікацію в рамках первинних офіцерських посад), у випадку призову (мобілізації) або бажання продовжити службу у військах, вони мають набувати протягом декількох місяців на

відповідних курсах в навчальних центрах і тільки після цього направлятися в частини відповідного виду, роду військ.

Надалі офіцери, які уклали контракт на військову службу та прослужили у військах більше п'яти років, або проходять офіцерську службу в запасі (резерві), як правило, періодично направляються для підвищення загальної спеціальної та військово-професійної освіти або проходження курсів підвищення кваліфікації.

Наукова діяльність у системі підготовки офіцерів запасу

Наукова діяльність у СПОЗ є невід'ємною складовою частиною освітнього процесу.

З метою удосконалення наукової діяльності передбачаються такі заходи: організація проведення комплексних досліджень з проблем підготовки офіцерів запасу та підвищення ефективності функціонування СПОЗ;

забезпечення підвищення ефективності навчання за рахунок всебічної цифровізації (інформатизації) освітнього процесу;

підготовка до видання та видання підручників, навчальних посібників, написання статей, монографій;

забезпечення проведення дисертаційних досліджень особовим складом ВНП;

розширення прав ВВНЗ (ВНП) щодо самостійного використання позабюджетних коштів та направлення їх на розвиток МТБ, всебічну технологізацію освітнього процесу.

З метою підвищення ефективності наукових досліджень на кафедрах (центрах, факультетах) СПОЗ, що мають високий науково-педагогічний потенціал, можуть створюватися штатні науково-дослідні підрозділи.

Організація наукової і науково-технічної діяльності ВНП СПОЗ визначається відповідно до вимог чинного законодавства.

Морально-психологічне забезпечення в системі підготовки офіцерів запасу

Морально-психологічне забезпечення (далі – МПЗ) у СПОЗ здійснюються відповідно до законодавства.

Особливо важливим фактором реалізації заходів МПЗ в умовах сьогодення слід вважати формування у громадян високих національно-патріотичних та морально-психологічних якостей громадянина-патріота-лідера-офіцера, особистої відповідальності за оборону та безпеку України, виховання у майбутніх військових професіоналів світогляду як системи узагальнених поглядів на об'єктивний світ та місце людини, українця і в цілому України у ньому, а також обумовлених цими поглядами ідеалів, переконань, принципів пізнання та діяльності.

Значне місце у процесі МПЗ повинно займати самовиховання як ефективний шлях самовдосконалення особистості.

Виховання та самовиховання у комплексі заходів МПЗ повинні носити систематичний характер. Важливу роль у цьому процесі відіграють як НПП так і навчаємі.

Матеріально-технічна база системи підготовки офіцерів запасу

З метою поліпшення якості військової підготовки громадян необхідно: забезпечувати пріоритетну поставку до ВВНЗ, ВВП найновіших зразків ОВТ, високотехнологічних навчально-тренувальних комплексів, сучасної цифрової (комп'ютерної) техніки та засобів автоматизації управління збройною боротьбою і зв'язку;

поліпшувати інформаційне забезпечення підготовки майбутніх офіцерів шляхом формування єдиного цифрового освітнього середовища для підготовки висококваліфікованих офіцерів запасу за стандартами країн–

членів НАТО, утворення у ВВНЗ та ВНП комп'ютерних інформаційних інфраструктури з виходом на зовнішні комп'ютерні інформаційні мережі;

поширювати функції бібліотек ЗВО шляхом перетворення їх на цифрові інформаційні центри;

широко впроваджувати в освітній процес підготовки офіцерів запасу елементи дистанційного навчання з можливістю користування фондами електронних бібліотек.

За умов відсутності стабільного та достатнього бюджетного фінансування, планового забезпечення ВНП необхідним ОВТ, доцільно передбачити створення, при провідних ВВНЗ України, регіональних центрів підготовки офіцерів запасу.

В таких центрах і відповідних філіях доцільно сконцентрувати в найближчій перспективі всю підготовку резерву командного складу для ЗС України. При цьому така структурна перебудова системи дозволить вже сьогодні широко та ефективно використовувати в освітньому процесі підготовки офіцерів запасу існуючу МТБ провідних ВВНЗ нашої держави.

Розвиток єдиної системи підготовки офіцерів запасу

Подальша трансформація (розвиток) єдиної СПОЗ передбачає два етапи: перший етап – 2023–2025 роки, другий етап – після 2025 року (до 2030 року включно).

Основними завданнями зазначених етапів є:

удосконалення існуючої нормативно-правової бази підготовки офіцерів запасу. Формування чіткого (мотиваційного) переліку соціально-правових гарантій громадянам України, які виявили бажання до навчання за програмою підготовки офіцерів запасу. Створення чіткої, нормативно визначеної програми (вимог) щодо інновацій (впровадження інноваційних технологій) в освітньому процесі ВНП, всебічної технологізації, цифровізації та

відповідного всебічного забезпечення освітнього процесу підготовки офіцерів запасу;

реформування структури єдиної СПОЗ з урахуванням регіонального принципу її формування та інтересів усіх військових формувань України. Створення при провідних ВВНЗ України регіональних центрів підготовки офіцерів запасу. Надання права таким центрам, крім підготовки офіцерів запасу, проводити періодичну перепідготовку, допідготовку, підвищення кваліфікації офіцерів запасу, в тому числі і після їх мобілізації в особливий період;

оптимізація мережі ВНП цивільних ЗВО в якості філій регіональних центрів СПОЗ при провідних ВВНЗ України та їх організаційно-штатних структур з метою виключення дублювання;

створення єдиної для всіх центрів СПОЗ системи методичного та інформаційного забезпечення військової підготовки шляхом формування єдиного цифрового освітнього середовища за стандартами країн-членів НАТО;

створення системи державного замовлення на підготовку офіцерських кадрів запасу;

уточнення переліку спеціальностей, за якими необхідно готувати військових фахівців у створених регіональних центрах за державним замовленням та на підставі платних послуг;

оптимізація змісту військової підготовки на всіх рівнях відповідно до державних та відомчих вимог, військово-технічної політики, сучасних потреб, досвіду підготовки військ (сил) та війни, що триває. Запровадження нових ефективних (інноваційних) педагогічних методик та технологій в освітній процес. Збільшення практичної складової навчання та перехід від традиційної академічної “класної” освіти до набуття практичних навичок, які потрібні на війні;

централізоване запровадження єдиного для всіх військово-облікових спеціальностей (центрів підготовки офіцерів запасу) удосконаленого

нормативного блоку загальновійськової, в тому числі і цифрової, медичної, гуманітарної та соціально-економічної підготовки офіцера запасу. При цьому в якості варіативного блоку програми військової підготовки має розглядатися складова, яка формує фахівця за певною військово-обліковою спеціальністю;

централізована оптимізація вартості навчання за програмою підготовки офіцерів запасу для єдиної СПОЗ України з урахуванням компенсації витрат на проведення комплексних практичних занять та навчального збору для всіх громадян (незалежно від форми навчання) за рахунок держави.

Цифрова трансформація СПОЗ передбачає також створення цифрового інтерактивного освітнього середовища, широке впровадження в освітній процес сучасних інформаційних технологій, активних форм та методів навчання, удосконалення управлінських процесів та, в цілому інформатизацію освітньої, наукової та інноваційної діяльності з відповідним рівнем захищеності інформації.

Перший етап – 2023–2025 роки

Мета етапу:

удосконалення структури єдиної СПОЗ. Створення регіональних центрів підготовки офіцерів запасу при провідних ВВНЗ. Оптимізація кількості, структури та завдань ВНП ЗВО. Підпорядкування ВНП ЗВО в якості філій центрам ПОЗ за регіональним принципом;

всебічна оцінка та підвищення ефективності функціонування єдиної СПОЗ, якості військової підготовки громадян в тому числі і за рахунок використання СПОЗ науково-педагогічного потенціалу та МТБ провідних ВВНЗ країни. Суттєве збільшення практичної складової військової підготовки;

розроблення пропозицій щодо подальшого реформування єдиної СПОЗ;

налагодження ефективної співпраці з ЗВО України в питаннях національно-патріотичного виховання молоді;

формування чіткого, нормативно закріпленого мотиваційного переліку соціально-правових та економічних гарантій для громадян України, що виявили бажання навчатися за програмою підготовки офіцерів запасу;

уточнення напрямів та спеціальностей військової підготовки в регіональних центрах підготовки офіцерів запасу;

оптимізація структури та функцій органів управління єдиної системи підготовки офіцерів запасу;

впровадження та супроводження цифрових сервісів, які забезпечують освітню, наукову та інноваційну діяльність. Наявність електронної системи управління навчальним процесом, електронного каталогу існуючих джерел інформації. Доступ до інтерактивної системи онлайн навчання країв-членів НАТО у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (NATO Lessons learned Portal). Доступ наукових та науково-педагогічних працівників до Національної електронної науково-інформаційної системи;

набуття цифрових компетентностей навчаємими та науково-педагогічними працівниками СПОЗ на рівні не нижче В2, відповідно до рамки цифрової компетентності громадян України.

Протягом першого етапу доцільно уточнити зміст нормативної та варіативної складових навчання за програмою підготовки офіцерів запасу, завершити розробку єдиних кваліфікаційних характеристики та програм «нового покоління» з урахуванням формування цифрових компетенцій, відповідно до оновленої нормативної бази, з урахуванням досвіду бойових дій, застосування військ (сил), методик контролю якості навчання, заходів цифровізації (інформатизації) освітнього процесу, трансформації в НАТО тощо. У цей період, користуючись реформуванням СПОЗ, доцільно провести також заходи щодо переатестації і перепризначення, на конкурсній основі, всього науково-педагогічного складу СПОЗ.

Таким чином, до кінця першого етапу необхідно завершити створення оновленої нормативно-правової бази підготовки офіцерів запасу та стандартів

військової підготовки, а також організувати відповідне науково-методичне та інноваційне забезпечення єдиної СПОЗ. Централізовано запровадити єдиний для всіх ВОС нормативний блок загальновійськової, цифрової, медичної, гуманітарної та соціально-економічної підготовки офіцера запасу та суттєво підвищити якість практичної складової програми військової підготовки і відповідного логістичного забезпечення освітнього процесу.

Впродовж першого етапу доцільно провести експеримент, на базі одного із створених Центрів підготовки офіцерів запасу, щодо необхідного рівня технологічної та інформаційної організації (технологізації та цифровізації) процесу підготовки офіцерів запасу на цей час, для чого провести дообладнання МТБ Центру підготовки офіцерів запасу та перепідготовку особового складу.

Другий етап – після 2025 року (до 2030 року включно)

Мета етапу:

подальше удосконалення змісту, процесів цифровізації та технологізації підготовки офіцерів запасу (за підсумками виконання вимог першого етапу, набутого досвіду та мети другого етапу) у всіх Центрах підготовки офіцерів запасу та відповідної підготовки науково-педагогічних кадрів та МТБ;

формування єдиного цифрового освітнього середовища для підготовки висококваліфікованих офіцерів запасу за стандартами країн-членів НАТО. Забезпечення належного рівня кібербезпеки СПОЗ. Всебічна цифровізація (автоматизація та інформатизація) всіх складових освітньої діяльності (освітнього процесу). Створення необхідного математичного та програмного забезпечення;

створення єдиної автоматизованої системи управління процесом військової підготовки (ЄАСУ ПВП) громадян;

створення єдиної для всіх центрів підготовки офіцерів запасу системи методичного та інформаційного забезпечення військової підготовки громадян

України з використанням електронних фондів бібліотек центрів підготовки офіцерів запасу при провідних ВВНЗ України;

приведення МТБ СПОЗ у відповідність із сучасними вимогами підготовки офіцерів запасу та відповідно до планів переозброєння новітніми зразками ОВТ;

структурне вдосконалення СПОЗ та структуризація (раціоналізація) її штатної структури та чисельності;

запровадження в єдиній СПОЗ періодичних курсів (програм) підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації офіцерів запасу, в тому числі і в особливий період;

підготовка та перехід СПОЗ на виключно бюджетну форму навчання офіцерів запасу (з метою підвищення якості підготовки офіцерів запасу для військ). Визначення для цього реальної потреби в офіцерах запасу.

Протягом другого етапу вдосконалюватимуться технології навчання, зміст військової підготовки, освітній процес на підставі його всебічної цифровізації (інформатизації) та чітко визначеної діагностичної мети і об'єктивних методів (методик) контролю, видаватимуться електронні (інноваційні, інтерактивні) версії необхідних підручників, навчальних посібників, структурованих навчальних баз даних, що відповідають сучасним вимогам, будуть оптимізовані місця та порядок проведення практичної підготовки військових фахівців з урахуванням перспектив розвитку та оснащення військ новою технікою та озброєнням та максимально адаптовані до реальних умов сучасного бою шляхом використання для навчання фахівців, в тому числі і, високотехнологічних тренажерів (стимуляторів), автоматизованих систем конструктивного моделювання бойової діяльності, управління військами та збройною боротьбою.

Протягом цього етапу також передбачається визначення ефективності роботи СПОЗ та окремих ВНП, якості підготовки фахівців за рахунок впровадження сучасних методик контролю, аналізу відгуків про випускників

СПОЗ, а також введення в практику системи внутрішнього контролю та оцінки якості військової підготовки.

Таким чином, основною метою удосконалення СПОЗ є реальне досягнення системою такого стану підготовки (перепідготовки, підвищення кваліфікації) військових фахівців тактичної ланки управління, що відповідали б сучасній моделі офіцера Збройних Сил, відданого народу України, його історичним здобуткам, нашій державі, з високими національно-патріотичними та морально-психологічними якостями громадянина-патріота-лідера та особистою відповідальністю за оборону та безпеку України.

Реалізація Концепції трансформації СПОЗ повинна також забезпечити створення сучасної, ефективної системи підготовки офіцерів запасу та її інтеграцію із системами військової освіти країн–членів НАТО.

По завершенню визначеного періоду система забезпечуватиме ефективну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації офіцерів запасу різних спеціальностей для ЗС України та інших складових сил оборони України, що відповідатимуть вимогам часу, зовнішнім та внутрішнім викликам для безпеки нашої держави та щодо адаптації до структур НАТО.

Метою такої трансформації СПОЗ має стати всебічна (комплексна) готовність офіцерів до ефективного використання (застосування) при веденні бойових дій, як сучасних тактичних прийомів (способів дій в обороні і наступі) так і сучасної високотехнологічної ОВТ вітчизняного та іноземного виробництва (в тому числі броньованої техніки, ПТРК, ПЗРК, БПЛА, техніки РВіА, стрілецької та снайперської зброї, засобів зв'язку тощо і захисту від них), а також елементів автоматизованих систем управління збройною боротьбою і кіберпростору (новітнього штучного середовища ведення сучасної війни) в цілому.